

MARIJA MOJCA PETERNEL

KNJIGE ZA GOROHODCE

PRVI PLANINSKI VODNIKI NA SLOVENSKEM

Univerza v Ljubljani
FILOZOFSKA
FAKULTETA

KNJIGE ZA GOROHODCE

Prvi planinski vodniki na Slovenskem

Avtorica: *Marija Mojca Peternel*

Recenzenta: *Matija Zorn, Janez Mlinar*

Lektorirali: *Polona Krajnc, Milena Sevsšek Potočnik*

Oblikovanje in prelom: *Jure Preglau*

Fotografija na naslovnici: *Marko Pernhart: Triglav (vir: Wikipedija)*

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Izdal: Oddelek za germanistiko z nederlandistiko in skandinavstiko

Za založbo: Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete

Ljubljana, 2020

Prva izdaja

Tisk: Birografika Bori, d. o. o.

Naklada: 200 izvodov

Cena: 14,90 EUR

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License. / To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca

Knjiga je izšla s podporo Planinske zveze Slovenije.

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/>
DOI: 10.4312/9789610603962

Katalogna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga
COBISS.SI-ID=37503235
ISBN 978-961-06-0394-8

E-knjiga
COBISS.SI-ID=37629187
ISBN 978-961-06-0396-2 (pdf)

KAZALO

<i>PETER MIKŠA: PREGOVOR</i>	5
<i>UVOD</i>	7
<i>TURISTIKA, TURISTI IN VODNIKI</i>	13
<i>PREGLED AVTORJEV</i>	21
<i>Imena avtorjev, po katerih se danes imenujejo planinske koč</i>	21
<i>Drugi avtorji</i>	25
<i>ZUNANJA PODOBA</i>	45
<i>CENE VODNIKOV</i>	51
<i>JEZIKOVNA PODOBA</i>	53
<i>USEBINSKA ANALIZA</i>	57
<i>Odnos do zgodovinskih dogodkov</i>	58
<i>Odnos do gospodarskih razmer</i>	62
<i>Odnos do prebivalcev</i>	66
<i>Odnos do nacionalnega vprašanja</i>	70
<i>Odnos do planinske opreme</i>	73
<i>DRUGA USEBINA</i>	79
<i>Seznami in imeniki</i>	79
<i>Pesmi</i>	85
<i>Oglasi</i>	89
<i>Oglasi planinskih koč</i>	89
<i>Drugi oglasi</i>	90
<i>SKLEP</i>	95
<i>POVZETEK</i>	99
<i>ZUSAMMENFASSUNG</i>	101
<i>ABECEDNI SEZNAM VODNIKOV (1870–1914)</i>	103
<i>VIRI IN LITERATURA</i>	107
<i>IMENSKO KAZALO</i>	119

Kratice

BBU – Pliberška rudarska zveza

DuÖAV – Deutsch und österreichischer Alpenverein

FF – Filozofska fakulteta (Ljubljana)

KC – Knjižnica Celje

NM – Narodni muzej (Ljubljana)

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica (Ljubljana)

ÖNB – Österreichische Nationalbibliothek (Dunaj)

PZS – Planinska zveza Slovenije

SK – Slovanska knjižnica (Ljubljana)

SPD – Slovensko planinsko društvo

ZZ – zasebna zbirka

PREDGOVOR

Slovenci smo skozi stoletja do gora razvili svojstven odnos, ki se je utrjeval od 19. stoletja dalje, zato so se gore usidrale v slovensko narodno identiteto. Z gorami povezane vsebine smo vpeli v številna področja narodovega delovanja, Triglav pa postavili kot narodni in prek grba ter zastave tudi kot nacionalni simbol.

Hoja v planine oziroma planinstvo je danes del slovenske narodne identitete in pravi slovenski nacionalni šport. Slovenske gore in hribe vsako leto obišče skoraj dva milijona obiskovalcev, ki imajo tam na voljo skoraj 2000 označenih planinskih poti s skupno dolžino več kot 10.000 kilometrov; za prenočevanje, počitek in okrepčilo pa mrežo planinskih postojank s 181 kočami, zavetišči in bivaki s približno 7400 ležišči.

Velik pomen za dojemljivost in dosegljivost kulturnozgodovinskega sporočila o pomenu gora za Slovence ima planinska literatura. O gorah Slovenci radi pišemo, in to že od začetka 19. stoletja. Od leposlovja, poglobljene literature, povesti in mitoloških zgodb, otroških, družinskih, pohodnih, turnosmučarskih in alpinističnih vodnikov do knjig, v katerih prevladujejo estetske fotografije gora v različnih letnih časih ali fotografije iz zraka. In še bi lahko naštevali. Če se za trenutek pomudimo pri alpinizmu kot športni zvrsti, ugotovimo, da tudi med športno literaturo najdemo največ knjig o alpinizmu in podvigih, povezanih z njim. Pa bi, glede na uspehe nekaterih športov v preteklosti in danes, lahko bilo tudi drugače.

Planinska literatura se je najprej pojavila na straneh časnikov, koledarjev in revij, potem šele v knjižni obliki. Najprej se je pojavila v nemščini, šele pozneje

v slovenščini. Od začetka so bile v slovenščini bolj kot praktični vodniki zanimive leposlovne predstavitve gora. Ker pa se je gorski turizem v Alpah v drugi polovici 19. stoletja zelo razširil in zajel tudi današnji slovenski vzpeti svet, se je zaradi množičnosti pojavila potreba tudi po specifični planinski literaturi – po planinskih vodnikih. Gre za zelo kompleksne knjige, ki poleg temeljnega besedila, ki že samo po sebi nosi veliko različnih podatkov, pogosto vsebujejo tudi veliko fotografij, skic, zemljevidov, vrisanih smeri poti itn. Tovrstni vodniki so v 19. in v začetku 20. stoletja obiskovalcem gora precej olajšali njihovo obiskovanje, predvsem pa so omogočili, tako kot to omogočajo sodobni planinski vodniki, kakovostno pripravo na planinsko turo. Na Slovenskem so se prvi planinski vodniki v knjižni obliki – seveda v nemščini – začeli pojavljati v 70. letih 19. stoletja, v slovenskem jeziku pa je prvi izdani planinski vodnik datiran v leto 1894.

Danes nam slovenski knjižnično-informacijski sistem (COBISS) v svoji bazi ponuja več kot 500 enot pohodniških, planinskih in alpinističnih vodnikov za slovenski vzpeti prostor. Ni nam pa ponujal dela, ki bi prinašalo zgodovinski pregled tega segmenta planinske literature. Zato smo lahko toliko bolj veseli, da se je avtorica te monografije lotila prvega sintetičnega pregleda starejše vodniške literature za slovenski alpski prostor.

Monografija *Knjige za gorohodce* s podnaslovom *Prvi planinski vodniki na Slovenskem* Marije Mojce Peternel je v grobem razdeljena v osem vsebinsko različnih poglavij ter dvanajst podpoglavij, ki so opremljena z bogatim slikovnim gradivom. Vsebini je dodan še abecedni seznam v obravnavanem obdobju izdanih planinskih vodnikov, najdemo pa tudi druge zanimive popestritve.

Pred vami je zato monografija, ki za opisano obdobje od 70. let 19. stoletja pa do začetka prve svetovne vojne prinaša dodaten pogled na zgodovino planinstva na Slovenskem v tem času, saj do zdaj planinski vodniki niso bili prav pogosto uporabljeni kot zgodovinski vir. Kot taka bo več kot dobrodošla za vse, ki jih zanima slovenska zgodovina konca 19. in začetka 20. stoletja, predvsem pa za vse, ki jih zanima zgodovina slovenskega vzpetega sveta.

Peter Mikša

UVOD

*Dort ragt er empor hoch über den Seinen
Triglav, der uralte, das heilige Dreihaupt,
Mit weithin leuchtender Zackenkronen,
Der Erste, der Morgens den Purpur trägt,
Der Letzte, der Abends ihn fallen läßt,
Der Urahn eines Geschlechts von Giganten,
Vom Silberbart die athletische Brust,
Von eisigen Locken die Schultern umwallt,
Die Stirne getaucht in sonnige Glorie,
Doch auch umflort von ziehenden Wolken,
Wie von den Schatten tieferster Gedanken.¹*

Verzi Anastazija Grüna² o triglavskih prelestih niso po naključju zapisani na začetek knjige o prvih tiskanih planinskih vodnikih na Slovenskem. Izbor prav te pesmi so pogojevali različni vzgibi. Najprej gre za dokaz, da so v preteklosti potovanja propagirali nekateri pesniki, pisatelji in znanstveniki.³ K citatu je pripomogla tudi njena priljubljenost.

1 Anastasius Grün, In Veldes. V: *In der Veranda*. Berlin: Grote, 1876, str. 175.

2 Anton Alexander Graf von Auersperg (*11. 4. 1806 Ljubljana; †12. 9. 1876 Gradec), psevdonim: Anastasius Grün, (*Zelenec*), politik, lirik. Wurzbach, Constantin von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Wien: Universitäts-Buchdruckerei L. C. Zamarski (vormals J. P. Sollinger), 1856, 1. del, str. 86–88.

3 Janša, Olga: Zgodovina turizma na Slovenskem. V: *Turistični vestnik: strokovni časopis za turizem in gostinstvo*. Ljubljana: Turistična zveza Slovenije, 1968, str. 26.

Zgodovinar in publicist Peter Radics⁴ jo je namreč že leta 1886 mojstrsko vpletel v svoj planinski prispevek o bohinjskih lepotah,⁵ pri piscih planinske literature pa je bila priljubljena še dosti pozneje.⁶ In ne nazadnje je razlog za njeno navedbo tudi v dejstvu, da so bile prve tiskane izdaje planinskih vodnikov skoraj po pravilu opremljene z rimami.

Kot pove legenda o Argonavtih⁷, je bila geografija našega ozemlja v glavnih potezah znana že v zgodnji antiki. Pozneje se je njeno poznavanje le še poglobljalo, če samo spomnimo na pričevanja Paola Santonina⁸ in njegove popotne dnevnike⁹ o današnjem slovenskem svetu. Spoznavanje našega območja se je z razvojem tiska in napredkom kartografije¹⁰ vse bolj širilo. Poglavitni razlog za to je, tako kot od najstarejših časov naprej, v prometni legi našega ozemlja, ki predstavlja križišče med Apeninskim polotokom in Balkanom.

Potovanja so se v preteklosti dogajala zaradi različnih vzrokov, začetki turizma v pravem pomenu pa segajo v drugo polovico 18. stoletja. Zgodovino te gospodarske dejavnosti lahko razdelimo na tri obdobja, od začetnega, ko praktično še ni turističnih središč in društev, do drugega, ki se začne z izgradnjo železnice in traja nekako do prve svetovne vojne, ter tretjega, ki je trajalo med prvo vojno in po njej.¹¹

Konec 18. stoletja, kot med drugim piše osrednji časopis takratnega slovenskega prostora, k veselju do življenja ni pripomoglo le znanstveno raziskovanje

4 Peter Radics (*26. 9. 1836, Postojna; †24. 9. 1912, Ljubljana), zgodovinar in časnikar. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 2. 10. 2019, <https://www.slovenska-biografija.si>.

5 Radics, Peter: Aus dem Stammbuche der Wochein, *Oesterreichische Touristenzeitung*, 1. 1. 1886, št. 1, str. 7.

6 *Planinski vestnik*, pridobljeno 1. 12. 2019, http://www.planinskivestnik.com/files/File/PV_1965_02.pdf. Angelo Novak, pridobljeno 1. 12. 2019, <https://www.julische-alpen.info/die-h%C3%B6chsten-gipfel-der-julischen-alpen/triglav-2-864m/>.

7 Šašel Kos, Marjeta: *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu*. Ljubljana: SAZU, 1986.

8 Pavel Santonino (okoli *1440, Stroncone, Umbrija; med †1508–1510, Videm), potopisec, kronist. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 12. 12. 2019, <https://www.slovenska-biografija.si>.

9 Santonino, Paolo: *Popotni dnevniki*. Celovec; Dunaj; Ljubljana: Mohorjeva založba, 1991.

10 Več o tem glej Gašperič, Primož; Šolar, Renata; Zorn, Matija: *Kartografski zakladi slovenskega ozemlja*. Ljubljana: Založba ZRC; Inštit Milka Kosa, 2020 in Gašperič, Primož: *Kartografske upodobitve Slovenije skozi čas*. V: *Acta geographica Slovenica*, 2007, št. 2, str. 245–273.

11 Janša, Zgodovina turizma na Slovenskem, str. 26. O tem tudi Konovšek, Tjaša, Mikša, Peter, Zorn, Matija: Od cokol do gojzarjev: gorniška obutev na Slovenskem v 19. in 20. stoletju. V: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 2018, št. 1/2, str. 53–64.

alpskega območja, ampak tudi ugodno občutje narave tega sveta.¹² Zanimanje za naravo je pospeševal še fiziokratizem in številni izobraženci so pri odkrivanju novega kar tekmovali. Naravne posebnosti so na Slovensko privabile številne posameznike.¹³ Med njimi je gotovo bolj znan saški kralj Avgust,¹⁴ med domačimi pa denimo slavni Žiga Zois¹⁵ (slika 1) in z njegovimi potovanji povezano bogato naravoslovno védenje.

Aristokratskim izobražencem se je pozneje pridružilo meščanstvo, ki je na izletih v naravo združevalo fizično gibanje z uživanjem. Spomnimo se samo Šmarne gore in njenega pomena v Prešernovem¹⁶ času ter pesnikovega znanega verza: »Vi, ki hodite na sveto Šmarno gôro, blagor vam!«¹⁷

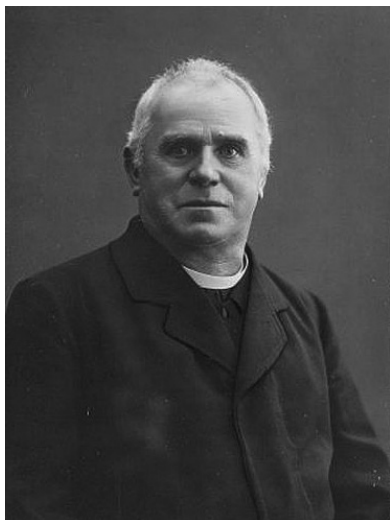
Tudi tiskanje planinskih vodnikov, ki jim sledimo nekako od 70. let 19. stoletja, je odraz gospodarskega in družbenega razvoja. Njihovo izdajanje je sovpadalo z obdobjem, ko so nacionalni prepiri v jugovzhodnem alpskem prostoru in širše v Avstro-Ogrski zajeli tudi planinstvo. O tovrstnih bojih na teh območjih se je že pisalo,¹⁸ zato bo ta tematika v nadaljevanju

Slika 1: Žiga Zois
(Wikipedija).

-
- 12 Hintner, Florian: Ein Krainer Bergfahrt vor hundert Jahren, *Laibacher Zeitung*, 7. 10. 1896, št. 230, str. 1975. O dojemanju gora do začetka 20. stoletja glej tudi Batagelj, Borut: Odkritje gora: strukturne spremembe v dojemanju gora na Slovenskem. V: *Ekonomska i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, 2010, št. 6, str. 124–142.
- 13 O znanih obiskovalcih kraškega sveta, predvsem kraški jam, je pisal Shaw, Trevor *Foreign travellers in the Slovene karst: 1537–1900*. Ljubljana: ZRC (ZRC SAZU); Postojna: Karst Research Institute at ZRC SAZU, 2000.
- 14 Friedrich August I. (*23. 12. 1750, Dresden; †5. 5. 1827, Dresden), od leta 1806 do smrti kot Friedrich August I. prvi saški kralj, leta 1791 je postal kralj Poljske. *Allgemeine Deutsche Biographie*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1877, 7. del, str. 786–789.
- 15 Ziga Zois (*23. 11. 1747, Trst; †10. 11. 1819, Ljubljana), naravoslovec, gospodarstvenik, zgodovinar. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 3. 10. 2019, <https://www.slovenska-biografija.si>.
- 16 France Prešern (*3. 12. 1800, Vrba; †8. 2. 1849, Kranj); pesnik. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 21. 1. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.
- 17 Prešern, France: Šmarna gora. V: Miha Kastelic (ur.): *Kranjska čbelica*. Ljubljana: Natisnil Jožef Blaznik, 1848, 5. bukvice, str. 17.
- 18 Več o tem glej Mikša, Peter: Narodnostni boji v planinstvu na Slovenskem do 1. svetovne vojne. V: *Zgodovina za vse: vse za zgodovino*, 2011, št. 2, str. 62–63.

obravnavana le obrobno. Gotovo pa gre v zvezi s *planinskimi boji* vendarle omeniti najzmagovitejšo slovensko potezo, to je nakup vrha Triglava, ki ga je kupil dovški župnik Jakob Aljaž¹⁹ (slika 2), in postavitve stolpa (slika 3) na njem.²⁰

Slika 2: Jakob Aljaž
(Wikipedija).

prebivalca (privilegirane) mesta v staroevropski (fevdalni) družbi in državljana tudi meščana po premoženju in izobrazbi 19. in zgodnjega 20. stoletja.²² Slednji je za čas, obravnavan v tem delu, najpomembnejši, saj je takratno meščanstvo tako po izobrazbi kot premoženju prednjačilo tudi pri začetkih športa

Namen te študije je predvsem predstaviti prve izdaje vodnikov in ne razpravljati o nacionalnih bojih na tem območju, čeprav takratni avtorji povsem mimo tega seveda niso mogli. Kljub navdušenju nad naravo in predanostjo turizmu so bili močno zaznamovani z običajnim življenjem, katerega sestavni del so bili, še zlasti na območjih z narodno mešanim prebivalstvom, prav nacionalni boji. Svojih političnih prepričanaj vsi niso mogli kar tako pustiti doma oziroma ob vznožju gora, saj so bila sestavni del njihovega vsakdana.

Na Slovenskem je bilo začetnik nacionalnega gibanja dobro situirano meščanstvo,²¹ čigar pomen (meščan; nem. *Bürger*) se veže na tri različne ravni: poleg polnopravnega

19 Jakob Aljaž (*6. 6. 1845, Zavrh pod Šmarno goro; †4. 5. 1927, Dovje), duhovnik, organizator planinstva, skladatelj. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 20. 3. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.

20 Mikša, Peter: »Da je Triglav ostal v slovenskih rokah, je največ moja zasluga: Jakob Aljaž in njegovo planinsko delovanje v Triglavskem pogorju.« V: *Zgodovinski časopis*, 2015, št. 2, str. 112–123.

21 O meščanstvu in meščanih v habsburški monarhiji glej Bruckmüller, Ernst: Nove raziskave zgodovine avstrijskega meščanstva. V: *Zgodovinski časopis*, 1991, št. 3, str. 369–389. O političnem življenju na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja je na voljo številna literatura, naj omenimo le nekaj del: Lončar, Dragotin: *Politično življenje Slovencev (Od 4. januarja 1797 do 6. januarja 1919)*. Ljubljana: Slovenska matica, 1921, str. 26–91; Dežman, Jože: *Slovensko meščanstvo: od vzpona nacije do nacionalizacije (1848–1948)*. Celovec: Mohorjeva založba, 2008. Posebej za Štajersko: Cvirn, Janez: *Trdnjavski trikotnik politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)*. Maribor: Obzorja, 1997.

22 Bruckmüller, Nove raziskave zgodovine avstrijskega meščanstva, str. 372.

(oziroma turizma). Večinsko (slovensko) prebivalstvo današnjega slovenskega območja si konec stoletja ni moglo privoščiti ustrezne planinske opreme in, kot bomo videli, tudi gorskega vodnika ne. Zato ni čudno, da je bilo med takratnimi *gorohodci* in avtorji planinskih vodnikov največkrat najti nacionalno neagresivne Neslovence.

Slika 3: Aljažev stolp (Wikipedija).

TURISTIKA, TURISTI IN VODNIKI

Vodniki so specifična vrsta turistično-geografske literature, ki bralcem omogoča boljše poznavanje nekega prostora, lahko celotne regije ali države itn. Planinski vodniki so običajno namenjeni izbranemu ozemlju, lahko nižinskemu ali vzpetemu svetu, kot se znotraj regionalne geografije imenujejo nižinskim regijam nasprotna območja.²³ Bralcem ponujajo praktične oziroma uporabne informacije in posledično s tem tudi varen dostop na vrhove in vrnitev v dolino. Vodniki pa so poleg tega lahko tudi svojevrsten zgodovinski vir, saj v knjižni obliki dajejo zanimive informacije o nekem območju v določenem obdobju.

Planinski terminološki slovar za knjigo, brošuro s podatki, slikami, zemljevidi o krajih in znamenitostih navaja besedi vodnik in vodič.²⁴ Ker je prva takšna publikacija v slovenskem jeziku izšla pod naslovom *Vodnik za Savinske planine in najbližjo okolico*²⁵ (slika 4), se za vsa poznejša dela te vrste uporablja beseda vodnik.

Beseda vodnik pa lahko označuje tudi tistega, ki koga vodi po gorskem svetu, pri plezanju itn.²⁶ V tem pomenu je v splošni rabi sicer pogostejša beseda vodič,²⁷ vendar je za spremljevalca po gorskem svetu običajnejša raba vodnik,

23 Gams, Ivan: Pojem in obseg doline v slovenski regionalni geografiji. V: *Geografski vestnik*. Ljubljana: Zveza geografskih društev Slovenije, 1994, str. 129.

24 Mlač, Bine (ur.): *Planinski terminološki slovar*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2002, str. 253.

25 Kocbek, Fran in Kos, Mihael: *Vodnik za Savinske planine in najbližjo okolico*. Celje: Slovensko planinsko društvo, 1894.

26 Mlač, *Planinski terminološki slovar*, str. 253.

27 *Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*, pridobljeno 22. 4. 2020, <https://fran.si>.

Slika 4: Kocbek, Fran in Kos, Mihael: *Vodnik za Savinske planine in najbližjo okolico*, naslovnica (Narodni muzej).

kar se odraža denimo v nazivu poklica gorski vodnik in ne gorski vodič. Bralci v nadaljevanju z razumevanjem omenjenega termina verjetno ne bodo imeli težav, saj bo njegov pomen jasno razviden iz konteksta.

In zakaj so predmet raziskave ravno tiskani planinski vodniki?²⁸

Dejstvo je, da je bil do srede 20. stoletja, torej do množičnega avtomobilizma, najpogostejši cilj popotnikov ravno vzpeti svet. Slovenščina je zato v sedemdesetih letih 19. stoletja že tudi uporabljala besedo popotnik in turist, pri čemer so zadnje pojasnjevali s pomenom *gorohodec* ali *hribohodec* kot posebno vrsto popotnika.²⁹

V planinstvu se je izraz *turizem* razlagal malo drugače, kot bi si sodobni bralci morda mislili. Turizem je izhajal iz pojma planinska tura (nem. *die Fahrt*), zato so se planinci imenovali *turisti*. Tura je pomenila daljšo, napornejšo hojo, plezanje ali smučanje z določenim ciljem, turisti pa so bili tisti, ki so sami ali z vodnikom hodili ali plezali po gorskem svetu.³⁰ Na prelomu 19. in 20. st. obstaja celo poseben izraz za alpinizem (kolikor so si ga člani takratnega Slovenskega planinskega društva - SPD,³¹ današnja Planinska zveza Slovenije - PZS), sploh znali predstavljati). Geograf in prvi urednik *Planinskega vestnika*³² Fran Orožen,³³ ga je v člankih imenoval *visoka turistika*. Ni čudno torej, da je v prvih vodnikih v slovenščini raba besede *turist* običajna, kar je razvidno v uvodni misli brezplačnega vodnika podružnic SPD (slika 5): »*Predstoječa knjižica ni trgovsko podjetje; služi naj turistiki in tujskemu prometu.*«³⁴

Za tisti čas so bile torej še kako običajne Orožnove besede o našem *prvem veleturistu* Valentinu Staniču:³⁵

28 Peternel, M. Mojca: Planinski vodniki po slovenskem gorskem svetu od druge polovice 19. stoletja do prve svetovne vojne. V: *Kronika: časopis za krajevno zgodovino*, 2020, št. 2, str. 227–240.

29 Dolenc, Ervin: Turizem v slovenskih hribih in gorah. V: *Razvoj turizma v Sloveniji: Zbornik referatov*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996, str. 136.

30 Mlač, *Planinski terminološki slovar*, str. 237.

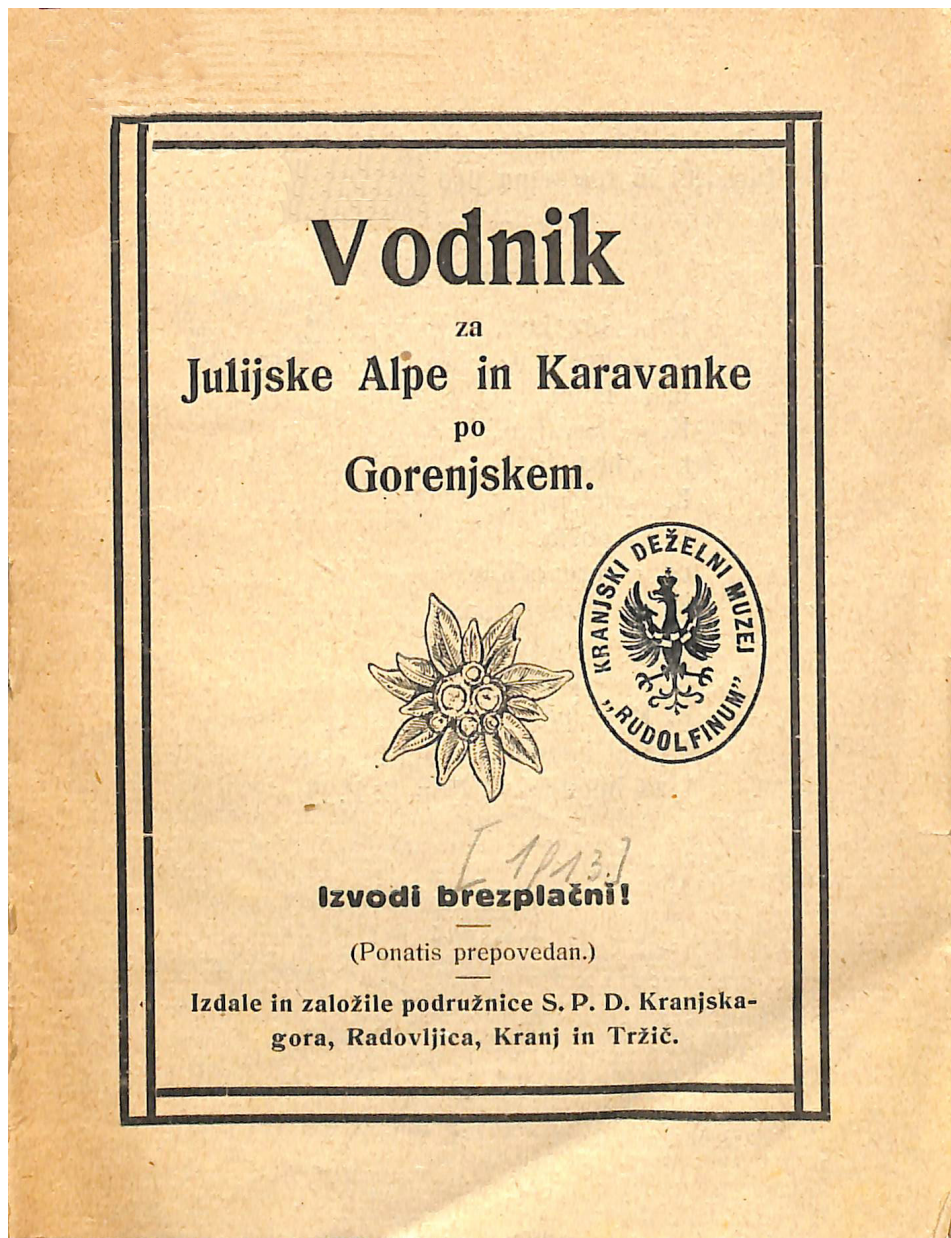
31 O SPD glej tudi Mikša, Peter in Ajlec, Kornelija: *Slovensko planinstvo*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 2011, str. 35–37.

32 O *Planinskem vestniku* glej tudi Strojina, Tone: *Zgodovina slovenskega planinstva*. Ljubljana: Didakta, 2009, str. 385–398.

33 Fran Orožen (*17. 12. 1853, Laško; †26. 11. 1912, Ljubljana), geograf. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 21. 12. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.

34 *Vodnik za Julijske Alpe in Karavanke po Gorenjskem*. Kranjska Gora; Radovljica; Kranj; Tržič: podružnice S. P. D., Tiskarna Sava v Kranju, 1913.

35 Valentin Stanič (*12. 2. 1774, Bodrež (Kanal ob Soči); †29. 4. 1847, Gorica), duhovnik, alpinist, pesnik, prevajalec, učitelj. Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 1878, 37. del, str. 133–136.

Slika 5: *Vodnik za Julijske Alpe in Karavanke po Gorenjskem*, naslovnica (Narodni muzej).

*S Staničem je pred malone 60 leti legel k večnemu počitku izredno delaven in podjeten rodoljub, ki je bil gotovo prvi in najboljši slovenski turist, znan in spoštovan po vsem omikanem svetu kot ustanovitelj veleturistike. Bil pa ni le imeniten hribolazec, nego tudi znanstven turist in planinoslovec. Hrepenenje po znanosti, ljubezen do bližnjega in človekoljubnost so biseri njegovega značaja, ki se bleste liki rdeča nit skozi njegovo življenje.*³⁶

Termin turistika se ne pojavlja samo v tiskanih izdajah planinskih vodnikov, temveč tudi v imenih društev, če omenim le planinsko-športno in kulturno-vzgojno organizacijo *Turistovski klub Skala*, ki je pomemben za velik razmah smučanja, predvsem pa alpinizma pri nas.³⁷

Začetki organiziranega planinstva segajo v leto 1857. Takrat so v Londonu ustanovili *Alpine Club*, pet let zatem je bil na Dunaju ustanovljen *Österreichischer Alpenverein*³⁸, med ustanovitelji pa sta bila tudi znanstvenik in politik Karel Dežman³⁹ (slika 6) ter zgodovinar, geograf in politik Vinko Fereri Klun.⁴⁰

Leta 1873 se je avstrijski *Österreichischer Alpenverein* združil z nemškim *Deutscher Alpenverein* v *Deutsch und österreichischer Alpenverein* (DuÖAV). V Ljubljani se je že leta 1871 zbrala družba ljubiteljev gora s tiskarjem in založnikom Otmarjem Bambergom⁴¹ na čelu, ki je

Slika 6: Karel Dežman (*Ilustrirani Slovenec*, 29. 8. 1926, št. 35, str. 295; <http://www.dlib.si/>).

36 Orožen, Fran: Valentin Stanič, Prvi veleturist, *Planinski Vestnik*, 1907, št. 4, str. 51.

37 Mikša, Peter in Gradnik, Elizabeta: *Trden kakor skala*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 2017.

38 Mikša, Ajlec, *Slovensko planinstvo*, str. 29.

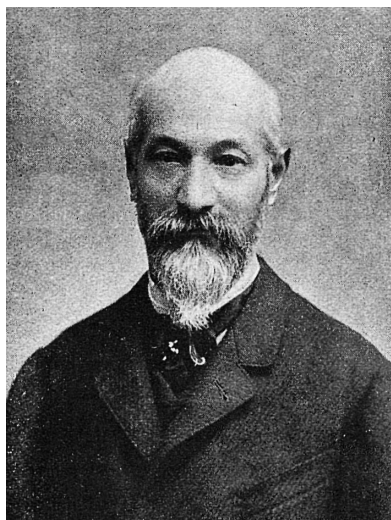
39 Karel Dežman (*3. 1. 1821, Idrija; †11. 3. 1889, Ljubljana), znanstvenik in politik *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 22. 7. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.

40 Vinko Fereri Klun (*13. 4. 1823, Ljubljana; †15. 6. 1875, Karlovi Vari na Češkem), zgodovinar, literarni zgodovinar, geograf in politik. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 22. 7. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.

41 Otmar Bamberg (*22. 1. 1848, Ljubljana; †1. 4. 1934, Arto – Impoljca), tiskar, založnik. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 22. 9. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.

že istega leta postavila prvo leseno planinsko kočico oziroma zavetišče na Prodih pod Triglavom.⁴²

Leta 1874 je bila za Kranjsko ustanovljena podružnica DuÖAV, ki sta jo vodila že omenjeni tiskar Otmar Bamberg in pravnik Alfonz Moschè.⁴³ Poleg podružnice *Alpenvereina* je na Slovenskem deloval še Avstrijski turistovski klub (*Österreichischer Touristenclub*) z graško podružnico, v kateri je bil aktiven matematik, astronom in graški profesor Johannes Frischauf⁴⁴ (slika 7), ki je posebno mesto našel tudi v takratnih planinskih vodnikih.⁴⁵

Slika 7: Johannes Frischauf
(Wikipedija).

V avstrijskem in nemškem gorniškem gibanju je bil prvi vzgib narodni ponos ter spoznanje, da so jih angleški in švicarski pohodniki daleč prekašali. Zamudo so opravičevali s pomanjkanjem denarnih sredstev, neznanjem domačih vodnikov in pomanjkljivo tehniko. Planinska misel, ki je bila v Švici povezana s svetovljantvom, je v obrobnih alpskih deželah nasprotno okrepila posamezna narodnostna gibanja in se ponekod izrodila v prenapeto nestrpnost.⁴⁶

Kljub vse večjemu zanimanju za gore pa se še v 60. letih 20. stoletja zasledi omemba

-
- 42 Strojin, Tone: Zgodba okrog prvega triglavskega zavetišča na Prodih, *Planinski vestnik*, 2003, št. 3, str. 12–15 in Mikša, Peter in Zorn Matija: Nacionalno markiranje slovenskih gora pred prvo svetovno vojno. *Igra ustvarjalnosti: teorija in praksa urejanja prostora*. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo: Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, 2018, št. 6, str. 22–29, pridobljeno, 11. 4. 2020, <https://www.iu-cg.org/stevilka.php?vol=6&clang=si>.
- 43 Moschè Alfonz (*6. 7. 1839, Ljubljana; †15. 1. 1901, Ljubljana) pravnik in politik. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 22. 9. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>. O njem glej tudi Dolenc, Ervin: Turizem v slovenskih hribih in gorah, str. 137, opomba 9.
- 44 Janša, Zgodovina turizma na Slovenskem, str. 115. Frischauf Johannes, (*17. 9. 1837, Dunaj; †7. 1. 1924, Gradec), matematik, astronom, alpinist, profesor. *Österreichisches Biographisches Lexikon*, pridobljeno 23. 7. 2019, <https://www.biographien.ac.at>.
- 45 Peter Radics mu je posvetil celo poglavje. Radics, Peter: *Bergfahrten in Österreich. Einst und Jetzt 1363–1887*. Augsburg; Leipzig: Amthor'sche Verlagsbuchhandlung, 1888, str. 122–134.
- 46 Lovšin, Evgen: *Gorski vodniki v Julijskih Alpah*. Ljubljana: Planinska založba Slovenije, 1961, str. 30.

naše pasivnosti v vodniški literaturi,⁴⁷ sploh za območje Karavank, kar je posledično vodilo do popularizacije avstrijskih avtorjev.⁴⁸ In kot bo razvidno iz nadaljevanja, so vsi avtorji vodnikov po Karavankah na prelomu stoletja resnično izhajali s koroškega območja.

Pri razvoju planinstva imajo poleg tiskanih vodnikov veliko vlogo tudi članki, objavljeni v *Planinskem vestniku*, glasilu *Slovenskega planinskega društva* (ustanovljeno 1893⁴⁹), ki je začel izhajati leta 1895⁵⁰ in izhaja še danes. Do takrat so planinske članke objavljali *Novice*,⁵¹ *Slovenski glasnik*,⁵² *Ljubljanski zvon*,⁵³ *Slovenski narod*,⁵⁴ *Slovenec*⁵⁵ in *Mladika*.⁵⁶

47 *Planinski vestnik*, pridobljeno 1. 12. 2019, http://www.planinskivestnik.com/files/File/PV_1965_02.pdf.

48 Zapp, Jürgen in Frick, Herbert: *Karawanken-Führer, Teil 1 Hochstübl, umfassend die Berge zwischen dem Kleinen Dürrengraben und dem Loibltal*. Celovec: J. Heyn, 1963.

49 Dolenc, Turizem v slovenskih hribih in gorah, str. 136.

50 Janša, Zgodovina turizma na Slovenskem, str. 116.

51 *Kmetijske in rokodelske novice* – so izhajale večinoma tedensko, in sicer med letoma 1843 in 1902, urejal jih je Janez Bleiweis. Namenjene so bile najprej v pomoč kmetom in obrtnikom, kasneje pa so objavljale prispevke s področja leposlovja, konservativne politike, kulture in dopisov iz različnih krajev. Pomembne so bile predvsem zaradi utrjevanja slovenskega knjižnega jezika, splošnega sprejema gajice in nasploh zaradi vsestranskega kulturnega razvoja slovenskega naroda. *Digitalna knjižnica Slovenije*, pridobljeno 8. 12. 2019, <https://www.dlib.si>.

52 *Slovenski glasnik* – literarna revija je izhajala občasno med letoma 1858 in 1868 v Celovcu. Urejal jo je Anton Janežič. *Digitalna knjižnica Slovenije*, pridobljeno 8. 12. 2019, <https://www.dlib.si>.

53 *Ljubljanski zvon* – osrednji slovenski literarni časopis je izhajal mesečno med letoma 1884 in 1941 v založništvu Tiskovne zadruge. Po prenehanju izhajanja Stritarjevega časnika *Zvon* so Josip Jurčič, Fran Levec, Janko Kersnik in Ivan Tavčar ustanovili literarno svobodomiselnost revijo, sprva kot glasilo realistov. Poleg leposlovja je vseboval tudi umetniško kritiko ter razprave in eseje o umetnostih. Sprva je bil bolj znanstveno usmerjen, kasneje se je omejil še na humanistiko. *Digitalna knjižnica Slovenije*, pridobljeno 8. 12. 2019, <https://www.dlib.si>.

54 *Slovenski narod* – izhajal je med letoma 1868 in 1943, in sicer najprej trikrat na teden v Mariboru, po letu 1873 pa je v Ljubljani kot dnevnik. Bil je političen časopis, prvi slovenski dnevnik ter vodilno slovensko liberalno glasilo pred 1. svetovno vojno. Založnik: Narodna tiskarna. *Digitalna knjižnica Slovenije*, pridobljeno 8. 12. 2019, <https://www.dlib.si>.

55 *Slovenec* – vodilni časnik političnega katolicizma na Slovenskem, ki je izhajal med letoma 1873 in 1945, najprej tedensko, nato kot dnevnik v založbi Ljudske tiskarne. *Digitalna knjižnica Slovenije*, pridobljeno 8. 12. 2019, <https://www.dlib.si>. O zapisih gora v Slovincu je podrobneje pisal Mikša, Peter: *Zapisi gora: od kratkih zabeležb v Slovincu do podrobnega opisovanja v Ilustriranem Slovincu*. V: Tomišek Perovšek, Mateja (ur.): *Slovenec: političen list za slovenski narod (1873–1945): kratek pregled zgodovine ob 140-letnici njegovega izhajanja*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2013, str. 108–111.

56 Janša, Zgodovina turizma na Slovenskem, str. 116. *Mladika* – kulturno-krščansko obarvan družinski list, ki je izhajal v Gorici med letoma 1920 in 1941 v založbi Družbe sv. Mohorja. *Digitalna knjižnica Slovenije*, pridobljeno 8. 12. 2019, <https://www.dlib.si>.

Pri iskanju tiskanih vodnikov do prve svetovne vojne je bil uporabljen slovenski knjižnični informacijski sistem (COBISS)⁵⁷. Seznam avtorjev je bil dopolnjen z naslovi, dobljenimi na spletnih straneh avstrijske (ÖNB)⁵⁸ in nemške nacionalne knjižnice (NDB)⁵⁹ ter Kataloga italijanske narodne knjižnice⁶⁰.

Večino pregledanih vodnikov pri nas hranita knjižnici Narodnega muzeja v Ljubljani ter Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, nekaj pa jih lahko najdemo v lokalnih in specializiranih knjižnicah po Sloveniji. Celovitega pregleda ni bilo mogoče opraviti, ker so številni planinski vodniki tega obdobja v lasti zasebnih zbirk in zato praktično nedostopni. Kljub temu verjamem, da bo raziskava fizično dostopnih vodnikov bralcem ponudila ne le vpogled v to literaturo, temveč predvsem v razmere na območju današnjega slovenskega vzpetega sveta na prelomu 19. in 20. stoletja.

57 <https://www.cobiss.si/>.

58 <https://www.onb.ac.at/>.

59 <https://www.dnb.de/>.

60 <https://opac.sbn.it/>.

PREGLED AVTORJEV

Imena avtorjev, po katerih se danes imenujejo planinske koč

Ze prvi pregled avtorjev planinskih vodnikov je vzbudil asociacijo na današnje planinske koč, zato sem pri navajanju imen najprej sledila aktualnemu seznamu planinskih koč,⁶¹ ki jih je SPD do prve svetovne vojne zgradila 14.⁶² Prvotno so jih postavljali lokalni obrtniki in delavci, njihovi oskrbniki so bili domačini, ki so bili hkrati tudi nosači in vodniki.⁶³ Zgodovina postavljanja koč je sicer lepo opisana v tretjem poglavju slavnostnega zbornika *Festschrift*, ki je izšel ob 20. obletnici ustanovitve Kranjske podružnice DuÖAV, in bo zaradi svoje zanimive ter raznolike vsebine v nadaljevanju omenjen še večkrat.⁶⁴ V pregledu avtorjev bodo nato sledila imena, ki so se pojavila v rezultatih brskanja omenjenih spletnih strani nacionalnih knjižnic.

Med imeni avtorjev, ki se pojavljajo v aktualnem seznamu planinskih koč PZS, je gotovo najprej treba omeniti prvega alpinista v Vzhodnih Alpah⁶⁵ Valentina Staniča (slika 8), pa čeprav ni bil avtor broširanega vodnika. Prispevek o

61 *Planinska zveza Slovenije*, pridobljeno 1. 10. 2019, <https://www.pzs.si>.

62 Strojnik, *Zgodovina slovenskega planinstva*, str. 221–225.

63 Lovšin, *Gorski vodniki v Julijskih Alpah*, str. 34–35.

64 Die Hütten und Wege der Section Krain. V: Deutscher und österreichischer Alpenverein, „Section Krain“ in Laibach, 1874 bis 1901: *Festschrift zur Feier des zwanzigjährigen Bestehens seit der Neugründung im Jahre 1881*. Laibach: Selbstverl. der Section Krain des deutschen und österreichischen Alpenvereines, 1901, str. 27–40.

65 Lovšin, Evgen (ur.): *Valentin Stanič, prvi alpinist v Vzhodnih Alpah*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 1956 in Klinar, Stanko (ur.): *Valentin Stanič: prvi alpinist v Vzhodnih Alpah: ob dvestoletnici njegovih vzponov na Veliki Klek in Watzmann leta 1800*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 2000.

njegovi poti na Triglav leta 1808 s polnim naslovom *Etwas über meine Reise auf den Triglou in Oberkrain, angefangen am 18. September 1808*, objavljen v časopisu *Zeitschrift des Österreichischen Alpenvereines*⁶⁶ leta 1885, gotovo ni nepomemben pri razvoju planinskega turizma pri nas. O Staničevi vrednosti za takratni planinski svet je neznan pisec prispevka *Zur Geschichte der Triglau-Ersteigungen*⁶⁷ z nekaj besedami zajel vse, kar je Stanič (Stanig) bil:

Slika 8: Valentin Stanič
(Wikipedija).

*Značilnost njegovega življenja so drzni vzponi na najvišje avstrijske vrhove tako v centralnih kot tudi v severnih in južnih Alpah. Stanič je veljal za najboljšega alpinista, še zlasti pa gre izpostaviti njegova prizadevanja, vzpeti se na vse v njegovem obzorju vidne višinske točke in jih pomeriti s svojim barometrom.*⁶⁸

O Staničevem delovanju so na voljo številne publikacije⁶⁹ in tudi članki v *Planinskem vestniku*,⁷⁰ med katerimi izstopa zanimiv zapis Frana Orožna, po katerem so poimenovali prvo kočo Slovenskega planinskega društva, to je kočica na Planini za Liscem pod Črno prstjo. Orožen je o Staniču pisal v štirih nadaljevanjih, v katerih je poleg planinskega prispevka in delovanja na slovstvenem področju precej pozornosti namenil ustanovitvi

goriške gluhonemnice leta 1840. Stanič ji je namreč posvetil vse svoje moči in velik del svojega premoženja, v starosti pa je z njo imel veliko veselja:

66 *Die Zeitschrift des Deutschen und Oesterreichischen Alpenvereines*. München: Verlag d. Deutschen u. Österr. Alpenvereines: München: Lindauer. *Österreichischer Bibliothekerverbund*, pridobljeno 1. 12. 2019, <https://search.obvsg.at>.

67 N. A.: *Zur Geschichte der Triglau-Ersteigungen*, *Blätter aus Krain*, 9. 5. 1857, št. 19, str. 73–76.

68 Prav tam, str. 73. »*Einen charakteristischen Zug in seinem Leben bilden die vielen von ihm ausgeführten mitunter waghaffigen Ersteigungen der höchsten Gebirgsspitzen Oesterreich's sowohl in den Zentral- als auch in den nördlichen und südlichen Kalkalpen. Stanig galt als der beste Bersteiger und setzte einen eigenen Ehrgeiz darein, von jedem hohen Punkte, der sich innerhalb seines Horizontes befand, sagen zu können, daß er auf denselben seinen Fuß gesetzt und dessen Höhe mit seinem Barometer gemessen habe.*«

69 Janša, Zgodovina turizma na Slovenskem, str. 115.

70 Orožen, Fran: Valentin Stanič, Prvi veleturist, *Planinski vestnik*, 1907, št. 1–4.

Sedemdesetletni Stanič je splezal na star oreh in dečki za njim. Vsi so se gugali po vejah, a dekllice so se obešale na veje; marsikdo je telebnil na tla, a brez posebne poškodbe. Ko pa je užival prekrasni razgled ter motril preljubljeni gorski svet ter se spominjal onih rajskih ur, ki jih je prebil na teh gorah, se ga je polastila neka otožnost, da ne more več obiskati teh svojih starih in ljubih prijateljev.⁷¹

Orožen je prispevek končal v želji, »[...] da se o priliki kake večje planinske stavbe spomnimo čislane našega rojaka izrednih zaslug za turistiko.«⁷² Želja se mu je torej uresničila, saj prav planinski dom pod našim najvišjim vrhom danes nosi Staničevo ime. Sprva se je koča imenovala Triglav-Hütte in nato Karl Deschmann Hütte,⁷³ njeno odprtje pa je po pričakovanjih odmevalo pri takratnih (planinskih) piscih.⁷⁴

V aktualnem seznamu današnjih planinskih koč je ime že omenjenega **Johannesa Frischaufa**, ki ga nosi dom na Okrešlju.⁷⁵ Povsem upravičeno, saj je bil zagrizen alpinist in avtor več vodnikov, predvsem po Kamniško-Savinjskih Alpah: *Die Sannthaler Alpen, 1837–1924*,⁷⁶ *Die Sannthaler Alpen: mit einer Karte und einem Panorama*⁷⁷ in *Frischauf's Gebirgsführer. Steiermark, Kärnten, Krain und die angrenzenden Theile von Oesterreich, Salzburg, Tirol*.⁷⁸ Avstrijski turistovski klub je leta 1883 izdal njegovo delo *Frischauf's Gebirgsführer durch die Österreichischen Alpen und die angrenzenden Theile von Bayern, Italien und Montenegro*.⁷⁹

71 Prav tam, št. 4, str. 50.

72 Prav tam, str. 51.

73 Glej tudi Mikša, Peter: »Da je Triglav ostal v slovenskih rokah, je največ moja zasluga.«, str. 112–123.

74 Lovšin, Evgen: *Gorski vodniki v Julijskih Alpah*, str. 34.

75 *Planinska zveza Slovenije*, pridobljeno 1. 10. 2019, <https://www.pzs.si>.

76 Frischauf, Johannes: *Die Kreuzer-Alpe bei Stein (1837–1924)*. Laibach: Verlag des Verfassers, med 1877 in 1900.

77 Frischauf, Johannes: *Die Sannthaler Alpen: mit einer Karte und einem Panorama*. Wien: Brockhausen & Bräuer, 1877.

78 Frischauf, Johannes: *J. Frischauf's Gebirgsführer. Steiermark, Kärnten, Krain und die angrenzenden Theile von Oesterreich, Salzburg, Tirol*. Graz: Leuschner & Lubensky, 1874. V nadaljevanju bo zaradi skoraj identičnega naslova z njegovim drugim vodnikom pri sklicevanju na ta vodnik navedena tudi letnica izdaje.

79 Frischauf, Johannes: *J. Frischauf's Gebirgsführer durch die Österreichischen Alpen und die angrenzenden Theile von Bayern, Italien und Montenegro: Östlicher Theil*. 3. Wien: Verlag d. Österr. Touristen-Club, 1883.

Sprva je Friscauf sodeloval z nemškimi planinci, po sporu z njimi pa je začel sodelovati s slovenskimi. Prepričan je namreč bil, da pripadajo gore tistemu narodu, ki pod njimi biva. Zaradi teh stališč ni bil priljubljen pri Nemcih, pravega odziva pa ni našel niti med slovenskimi politiki. Vodil je gradnjo planinskih poti in koč ter nemalokdaj to tudi gmotno podpiral.⁸⁰ Ker je »[...] z dobrimi sveti pospeševal društvene namene«, je bil že leto po ustanovitvi Slovenskega planinskega društva imenovan za njegovega častnega člana.⁸¹

Slika 9: Fran Kocbek
(Wikipedija).

Območje Savinjskih Alp je bilo predmet kar nekaj vodnikov, med katerimi so tudi sicer precej redke izdaje v slovenskem jeziku. Učitelj in planinski pisatelj **Fran Kocbek**⁸² (slika 9), po katerem se imenuje koča na Korošici, je poleg planinskih vodnikov napisal številne članke in poročila s tega območja. Pred prvo svetovno vojno sta izšla dva vodnika po Savinjskih Alpah, in sicer leta 1894⁸³ že omenjeni *Vodnik za Savinske planine in najbližjo okolico*, ki ga je napisal skupaj z Mihaelom Kosom, ter leta 1903 *Savinske planine: vodnik po gorah in dolinah v Savinjskih planinah*.⁸⁴ Posodobitev prve izdaje je bila namreč nujna, saj je bilo v tamkajšnjem vzpetem svetu po letu 1894 zgrajenih več koč in dodelanih mnogo planinskih poti.⁸⁵ Njegovo

tretje delo *Vodnik po kočah Savinjskih Alp* je izšlo precej let po koncu prve svetovne vojne, leta 1926, in ne spada več v obravnavano obdobje.⁸⁶

80 Janša, *Zgodovina turizma na Slovenskem*, 1968, str. 116.

81 N. A., *Novice*, 16. 3. 1894. št. 11, str. 105.

82 Fran Kocbek (*26. 1. 1863, Ločki Vrh (Lenart); †7. 8. 1930, Gornji Grad), učitelj, pisatelj, planinski pisec, organizator planinstva. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 22. 12. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.

83 Kocbek, Kos, *Vodnik za Savinske planine in najbližjo okolico*.

84 Kocbek, Fran: *Savinske planine: vodnik po gorah in dolinah v Savinjskih planinah*. V Št. Petru v Savinski dolini: A. Cvenkel, 1903.

85 Prav tam, nepaginirano.

86 Kocbek, Fran: *Vodnik po kočah Savinjskih Alp*. V Celju: Goričar & Leskovšek, 1926.

Med slovenskimi avtorji je do prve svetovne vojne mogoče najti le še publicista in najpomembnejšega pisca vodnikov med obema vojnama **Rudolfa Badjuro**.⁸⁷ Njegovega imena sicer ne nosi nobena planinska koča, se pa po njem imenuje 90 km dolga planinska (krožna) pot, ki poteka po srednjevisokem in tudi nižjem predalpskem svetu Gornjega Zasavja.⁸⁸ Tik pred izbruhom prve svetovne vojne je izšel njegov vodnik po Triglavskem pogorju, obogaten s slikovnim gradivom z naslovom *Na Triglav, v kraljestvo Zlatorogovo! (kažipot na Triglav): 27 fotograficnih posnetkov, 1 zemljevid, 3 načrti*.⁸⁹

V slovenskem jeziku je tik pred prvo svetovno vojno izšel že omenjeni *Vodnik po gorenjskih Julijskih Alpah in Karavankah*, ki ga je kot brezplačen izvod na 10 straneh izdalo več podružnic SPD.⁹⁰

Druzi avtorji

V nadaljnjem pregledu bodo navedeni avtorji, ki so se pojavili v rezultatih iskanja na spletnih straneh predvsem avstrijske (ÖNB) in nemške (NDB) nacionalne knjižnice. Gre za avtorje, katerih biografije so kljub številnim razpoložljivim leksikonom včasih ostale nepopolne. Za **Thalherr Barona** je tako znan le psevdonim, njegovo krstno ime in poklic pa ostajata neznana. Glede na to, da se je v vodniku *Fremdenführer von Cilli und Umgebung: und Wegweiser nach den Sulzbacher Alpen: mit besonderer Berücksichtigung der nahen Curorte Neuhaus, Sauerbrunn, Tüffer und Römerbad*⁹¹ posvetil Celju in okolici, deloma pa tudi Savinjskim Alpam, je mogoče sklepati, da je izhajal iz tistega dela Štajerske.

87 Rudolf Badjura (*17. 4. 1881, Litija; †15. 9. 1963, Ljubljana), turistični delavec, publicist. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 22. 12. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>. Več o njem glej Kocutar, Stane: *Rudolf Badjura, pisec prvih slovenskih turističnih vodnikov*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2009 in Geršič, Matjaž in Perko, Drago (ur): *Rudolf Badjura – življenje in delo*. Ljubljana: Založba ZRC, 2014.

88 Za natančen opis Badjurove krožne poti glej: V. D.: Badjurova krožna pot, *Planinski vestnik*, 1975, št. 2, str. 96–98.

89 Badjura, Rudolf: *Na Triglav, v kraljestvo Zlatorogovo! (kažipot na Triglav): 27 fotograficnih posnetkov, 1 zemljevid, 3 načrti*. V Ljubljani: H. Badiura, 1913.

90 *Vodnik za Julijske Alpe in Karavanke po Gorenjskem*. Kranjska Gora; Radovljica; Kranj; Tržič: podružnice S. P. D., 1913.

91 Baron Thalherr: *Fremdenführer von Cilli und Umgebung: und Wegweiser nach den Sulzbacher Alpen: mit besonderer Berücksichtigung der nahen Curorte Neuhaus, Sauerbrunn, Tüffer und Römerbad*. Cilli: Theofil Drexel, 1875.

Že dosednji pregled je pokazal, da so bili pisci različnih poklicev, večinoma je šlo za (visoko) izobražene in premožne osebnosti. Med take zagotovo sodi baron **Markus von Jabornegg**⁹² (slika 10), ki ga je *Laibacher Zeitung* označil za »[...] temeljitega poznavalca dežele in zaslužnega planinskega pisatelja [...]«.⁹³

Slika 10: Markus von Jabornegg (*Carinthia* 2, letnik 100, št. 3/4, str. 98; <http://anno.onb.ac.at/>).

Po končanem izobraževanju na dunajskem Terezijanumu je kratek čas opravljal vojaško službo, med katero ga je leta 1857 pot zanesla tudi v Ljubljano. Zaradi šibkega zdravja se ji je pozneje moral popolnoma odpovedati. Takrat sta na dan prišla njegovo mladostno navdušenje nad naravo in ljubezen do botanike, kar je poslej zaznamovalo njegovo življenje. Jabornegg je bil izredno aktiven član takratnega koroškega javnega življenja, in to na različnih področjih. Bil je urednik *Carinthie* 2, imel je javna predavanja v Prirodoslovnem muzeju v Celovcu (*Kunsthistorisches Museum Klagenfurt*), katerega predsednik je postal leta 1901.⁹⁴ Bil je predsednik številnih društev, tudi celovške podružnice nemškega alpinističnega društva (DuÖAV).⁹⁵ Opus njegove dediščine je zato precej obsežen, po eni strani obsega imena rastlin,⁹⁶ po drugi

92 Markus Freiherr von Jabornegg zu Gamsenegg und Moderndorf (*17. 3. 1837, Celovec; †6. 5. 1910, Celovec), učitelj, botanik, urednik *Carinthie* med letoma 1875 in 1892. *Österreichisches Biographisches Lexikon*, pridobljeno 23. 7. 2019, <https://www.biographien.ac.at>. O njem glej tudi Sabidussi, Hans: Markus Freiherr von Jabornegg, *Carinthia* 2, 1910, št. 3, 4, str. 97–114.

93 *Laibacher Zeitung* 7. 7. 1876, št. 153, str. 3. »[...] gründlicher Kenner des Landes und verdienstvolle Touristenschriftsteller [...]«.

94 Sabidussi, Markus Freiherr von Jabornegg, str. 97–110.

95 *Süddeutsche Post*, 24. 12. 1871, št. 103, str. 602, *Zeitschrift des deutschen und österreichischen Alpenvereins: Verzeichnis der Mitglieder* 1880 str. 35. *Zeitschrift des deutschen und österreichischen Alpenvereins: Verzeichnis der Mitglieder* 1881 str. 51.

96 *Achillea Jaborneggii* Halacsy, vrste pelina, ki ga je odkril 1873 v bližini Heiligenbluta in *Viola Jaborneggii* Khek, vrsta vijolice, ki jo je odkril na južnem bregu Vrbskega jezera. Sabidussi, Markus Freiherr von Jabornegg, str. 110–111.

pa številne vodnike, ki so tako kot rastline⁹⁷ odmevali v takratnih časopisih.⁹⁸ V seznamu vodnikov na koncu knjige bodo navedeni le tisti njegovi vodniki, v katerih se je posvečal Karavankam: *Führer für Klagenfurt und Umgebung und Aufzählung der vorzüglichsten Reise-Routen im Lande*⁹⁹ in *Das Loibl-, Boden-, Bären- und Zellthal in den Karawanken*.¹⁰⁰

Z založnikom, knjigararjem in ravnateljem **Eduardom Gottliebom Amthorjem**¹⁰¹ sta napisala precej obsežen vodnik pa Koroški, s posebnim poudarkom na mejnih območjih, z naslovom *Kärntnerführer: Reisehandbuch für Kärnten unter Berücksichtigung der angrenzenden Gebietstheile von Steiermark, Krain, Görz, Salzburg*.¹⁰² Nanj so se odzvali številni časopisi po monarhiji, tudi *Laibacher Zeitung*,¹⁰³ v katerem je neznani avtor med drugim zapisal, da je s tem Koroška končno dobila celovit vodnik.¹⁰⁴

Pisca sta 14 let pozneje posodobila prvo izdajo, ki je izšla pod skoraj enakim naslovom: *Kärntnerführer: Reisehandbuch für Kärnten unter Berücksichtigung der angrenzenden Gebietstheile von Steyermark, Krain, Görz, Tirol, Salzburg*.¹⁰⁵

Jabornegg je skupaj z Augustom von Scheidlinom napisal še vodnik *Die Alpenwirtschaft in Kärnten. T. 2, H. 3. 2, Alpen am südlichen Ufer der Drau,*

97 Na primer: Die Heideriche und Alpenrosen in unseren Alpen, *Klagenfurter Zeitung*, 22. 6. 1865, št. 141, str. 561–562 in 23. 6. 1865, št. 142, nepaginirano; Ein neuer Pflanzenbürger Kärntens (*Epimedium alpinum*), *Klagenfurter Zeitung* 18. 6. 1886, št. 137, str. 565.

98 Izmed mnogih na tem mestu le nekaj časopisov, ki so objavljali novice o izdanih Jaborneggovih vodnikih: *Oesterreichische Touristenzeitung* 15. 10. 1881, št. 8, str. 84, *Oesterreichische Buchhändler Korespondent*, 24. 5. 1884, št. 21, str. 6, *Wiener Zeitung*, 31. 7. 1874, št. 173, str. 1381, *Klagenfurter Zeitung*, 6. 8. 1874, št. 177, str. 1213, in tudi v *Prager Zeitung* 17. 2. 1890, št. 39, str. 4.

99 Jabornegg, Markus von: *Führer für Klagenfurt und Umgebung und Aufzählung der vorzüglichsten Reise-Routen im Lande*. Klagenfurt: s. n., 1886.

100 Jabornegg, Markus von: *Das Loibl-, Boden-, Bären- und Zellthal in den Karawanken: (ein Wink für heimische und fremde Touristen zum Besuche derselben)*. Klagenfurt: F. Kleinmayr, 1879.

101 Eduard Gottlieb Amthor (*19. 7. 1820, Themar; †3. 7. 1884, Gera) ravnatelj, založnik, pisatelj. *Allgemeine Deutsche Biographie*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1900, 45. del, str. 774.

102 Amthor, Eduard; Jabornegg, Markus von: *Kärntnerführer: Reisehandbuch für Kärnten unter Berücksichtigung der angrenzenden Gebietstheile von Steiermark, Krain, Görz, Tirol, Salzburg*. Gera: E. Amthor, 1873. V nadaljevanju bo zaradi skoraj identičnega naslova njunega vodnika iz leta 1887 pri sklicevanju navedena tudi letnica izdaje.

103 *Laibacher Zeitung*, 7. 7. 1876, št. 153, str. 2.

104 Prav tam.

105 Amthor, Eduard, Jabornegg, Markus von: *Kärntnerführer: Reisehandbuch für Kärnten unter Berücksichtigung der angrenzenden Gebietstheile von Steyermark, Krain, Görz, Tirol, Salzburg*. Augsburg: Amthor's Verlagsbuchhandlung, 1887.

DER ALPENFREUND.

Illustrierte Touristen - Zeitschrift für das Alpengebiet.

Redigirt von Anton Edlinger.

V. Jahrgang.

15. April 1895.

Nr. 94 u. 95

Erscheint monatlich zweimal in A. Edlinger's Verlag in Innsbruck. Preis vierteljährlich bei allen Buchhandlungen und Postämtern des Deutschen Reiches 1 Mk. 50 Pfg., in Oesterreich-Ungarn 90 kr.; direct unter Kreuzband durch die Verlags-Expedition im Deutschen Reich 1 Mk 70 Pfg.; Oesterreich-Ungarn 1 fl.; Ausland 1 fl. 10 kr.

Redaction und Administration: Innsbruck, Museumstrasse 22.

An die geehrten Leser und Mitarbeiter des Alpenfreund!

Mit dem gesammten Alpinen Verlag der Firma Lampart & Co. in Augsburg ist auch der »Alpenfreund« in unseren Besitz übergegangen. Wir beabsichtigen diese Zeitschrift wesentlich zu erweitern und mannigfaltiger zu gestalten und der Ergänzung des Textes durch gute Illustrationen besondere Aufmerksamkeit zu schenken. In welcher Weise diese Ausgestaltung des »Alpenfreund« geplant ist, soll nach Erledigung der hiezu nöthigen Vorarbeiten, jedenfalls aber noch in dem laufenden Quartale, an der Hand von Probenummern gezeigt werden. Diesen möge es gelingen, unserem Unternehmen nicht bloß die alten Freunde zu erhalten, sondern auch neue zu gewinnen. Dankbar werden wir Vorschläge und Anregungen speciell aus dem Kreise der Leser und Mitarbeiter des »Alpenfreund« entgegennehmen, und wir bitten, derartige Zuschriften, wie auch zum Abdruck bestimmte Manuscripte an die Redaction des »Alpenfreund«, Innsbruck, Museumstrasse 22, zu richten.

Die rechtzeitige Ausgabe der Nr. 94 des »Alpenfreund« war in Folge des Wechsels des Erscheinungsortes, der Redaction und der Druckerei leider nicht möglich. Wir haben daher diese Nummer mit der des 15. April zu der vorliegenden Doppel-Nummer vereinigt und bitten die Störung im Erscheinen des Blattes zu entschuldigen.

A. Edlinger's Verlag.

Klagenfurt: Kärntner Landwirtschafts-Gesellschaft, ki govori o gospodarstvu alpskega sveta na Koroškem in Alp južno od Drave.¹⁰⁶

Že omenjeni založnik in pisatelj Eduard Gottlieb Amthor je urednik mesečnika *Der Alpenfreund* (slika 11), ki naj bi med mladimi in starimi razširjal gorništvu na zanimiv ter zabaven način in v katerem bi bralci lahko dobili tudi praktične nasvete za čim večje uživanje v vzpetem svetu.¹⁰⁷ Še posebno zanimiv je deveti zvezek iz leta 1876, v katerem je na več kot dvajsetih straneh izšel članek nekega D. Welterja z naslovom *Aus den Julischen Alpen*.¹⁰⁸ V članku je opisan vzpon na Triglav z mojstranske strani in vrnitev prek Predela v dolino Soče.

Skupaj z alpinistom in pisateljem **Josefom Rablom**¹⁰⁹ je Amthor napisal še vodnik po južni Tirolski in njenih obmejnih območjih, z naslovom *Süd-Tirol, Kärnten und angrenzende Gebiete*.¹¹⁰ Josef Rabl je sicer avtor številnih ilustriranih vodnikov po Koroškem, med drugim tudi *Illustrierter Führer durch Steiermark und Krain: mit besonderer Berücksichtigung der Alpengebiete von Obersteiermark und Oberkrain*¹¹¹ (slika 12), ki se še posebej ozira na alpski svet.

Na narodnostno mešanem območju Koroške je deloval **Ludwig Jahne**,¹¹² po osnovni izobrazbi kemik, velik ljubitelj Karavank, sicer pa tudi pesnik in prozaist. Podobno kot pred njim Jabornegg je bil Jahne izredno aktiven član takratne družbe na Koroškem in to prav tako na različnih področjih. Poleg vodilnih funkcij v Pliberški rudarski zvezi (BBU) je bil zelo dejaven v planinskih podružnicah *Avstrijskega turističnega kluba*, takratni turisti pa so ga zlasti poznali po avtorstvu številnih planinskih vodnikov po Karavankah in po Koroški nasploh. Vsem področjem njegovega delovanja je bila skupna ljubezen

106 Scheidlin, August von; Jabornegg, Markus von: *Die Alpenwirtschaft in Kärnten. T. 2, H. 3. 2, Alpen am südlichen Ufer der Drau*. Klagenfurt: Kärntner Landwirtschafts-Gesellschaft, 1881.

107 Gottlieb, Amthor: *Der Alpenfreund: Blätter für Verbreitung von Alpenkunde unter Jung und Alt: in populären und unterhaltenden Schilderungen aus dem Gesamtgebiet der Alpenwelt und mit praktischen Winken zur genussvollen Bereisung derselben*. 9. del. Gera: E. Amthor, 1876.

108 Welter, D.: *Aus den Julischen Alpen. V: Der Alpenfreund*, 9. del, 1876, str. 192–226.

109 Josef Rabl (*19. 1. 1844, Dunaj; †29. 8. 1923, Dunaj), alpinist in pisatelj. *Österreichisches Biographisches Lexikon*, pridobljeno 23. 1. 2020, <https://www.biographien.ac.at>.

110 Amthor, Eduard; Rabl, Josef: *Süd-Tirol, Kärnten und angrenzende Gebiete*. Leipzig: Amthor'sche Verlagsbuchhandlung, 1902.

111 Rabl, Josef: *Illustrierter Führer durch Steiermark und Krain: mit besonderer Berücksichtigung der Alpengebiete von Obersteiermark und Oberkrain*. Wien; Pest; Leipzig: A. Hartleben, 1898.

112 Jahne Ludwig, Chemiker (*1. 9. 1856, Dunaj; †5. 12. 1937, Celovec), kemik. *Österreichisches Biographisches Lexikon*, pridobljeno 23. 7. 2019, <https://www.biographien.ac.at>. Več o njem glej Peternel, M. Mojca: *Ludwig Jahne (1856–1937). V: Prispевki za novejšo zgodovino*, 2020, št. 1, str. 33–46.

Slika 12: Rabl, Josef: *Illustrierter Führer durch Steiermark und Krain: mit besonderer Berücksichtigung der Alpengebiete von Obersteiermark und Oberkrain*, naslovnica (Narodni muzej).

do narave, zgodovine in nemškega naroda. Njegovi vodniki so zgovorni že po naslovih: *Führer durch die Karawanken*,¹¹³ *Ost- und Mittelkarawanken, Sauntaler (Steiner) Alpen: amtlicher Führer der Sektion ‚Carinthia‘ des Oesterr. Touristen-Klubs*,¹¹⁴ *Karawankenführer: mit einer Karte und Abbildungen*.¹¹⁵ V vodnikih *Eisenkappel und Umgebung, die Ostkarawanken und die Sauntaler (Steiner)-Alpen*¹¹⁶ in *Wegweiser durch die Karawanken, Julischen und Sauntaler (Steiner) Alpen*¹¹⁷ se je posvečal tudi Savinjskim Alpam. Podobno kot Jabornegg je imel javna predavanja v Prirodoslovnem muzeju v Celovcu, bil je predsednik *Planinskega društva Karavanke*. Na Koroškem je bilo znano njegovo angažiranje pri delovanju omenjenega društva, sploh pa pri markiranju poti in postavljanju koč v Karavankah, še zlasti Celovške koč. Ni čudno, da so v tej koči po njem poimenovali sobo ter mu ob desetletnici obstoja društva¹¹⁸ podarili sliko krajinarja Comptona.¹¹⁹

Na Koroškem je živel in delovalo še nekaj avtorjev planinskih vodnikov. Šolnik in publicist **Johann Sima**¹²⁰ se je v vodniku *Im Billiegrazer Gebirge. Berg- und Thalwanderungen mit einer Uebersichtskarte von Laibach mit markierten Wegen*¹²¹ (slika 13) z zelo natančnimi opisi narave in ljudi posvetil Polhojskemu hribovju.

113 Jahne, Ludwig: *Führer durch die Karawanken*. Wien: R. Lechner, 1882.

114 Jahne, Ludwig: *Ost- und Mittelkarawanken, Sauntaler (Steiner) Alpen: amtlicher Führer der Sektion »Carinthia« des Oesterr. Touristen-Klubs*. Berlin: Geuters Reiseführerverlag, 1924.

115 Jahne, Ludwig: *Karawanken Führer: mit einer Wegkarte und Abbildungen*. Klagenfurt: J. Heyn, 1912.

116 Jahne, Ludwig: *Eisenkappel und Umgebung, die Ostkarawanken und die Sauntaler (Steiner)-Alpen*. Darmstadt: Karl P. Geuter, 1903.

117 Jahne, Ludwig: *Wegweiser durch die Karawanken, Julischen und Sauntaler (Steiner) Alpen*. Klagenfurt: J. Heyn, 1911.

118 *Freie Stimmen*, 28. 4. 1914, št. 56, str. 3.

119 V novicah je naveden le priimek avtorja slike, zato ne moremo z gotovostjo trditi, ali gre za Edwarda Theodoreja Comptona (*29. 8. 1849, Stoke Newington; †22. 3. 1921, Feldafing) ali za njegovega sina Edwarda Harrisona (*11. 10. 1881, Feldafing; †6. 3. 1960, Feldafing), saj sta bila oba priznana slikarja planin in gora. Thieme, Ulrich (ur.): *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*. Leipzig: Verlag von E. A. Seemann, 1908, 7. del, str. 284.

120 Zima Janez (Sima Johann; *13. 12. 1847, Erlach (Zobrice-Afritz) na Koroškem; †11. 4. 1898, Gorica), šolnik in publicist. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 22. 7. 2019, <https://www.slovenska-biografija.si>.

121 Sima, Johann: *Im Billiegrazer Gebirge. Berg- und Thalwanderungen von Johann Sima mit einer Uebersichtskarte von Laibach mit markierten Wegen*. Bamberg; Laibach: Verlag der Sektion »Krain« des deutschen und österreichischen Alpenvereins, In Commission bei Ig. V. Kleimayr & Fed., 1892.

Slika 13: Sima, Johann: *Im Billiegrazer Gebirge*, naslovnica (Narodni muzej).

Podjetnik in alpinist iz Beljaka Gustav Jäger¹²² je v vodniku *Touristen-Führer im Kanalthal (Kärnten): Tarbis und Raibl als Standquartiere*¹²³ opisoval Kanalsko dolino. Delo z naslovom *Der Donatiberg bei Robitsch in Unter – Steiermark*¹²⁴ pa je namenil enemu zadnjih karavanskih vrhov.

Uradnik **Josef Wagner**¹²⁵ je skupaj z **Vinzenzem Hartmanom** napisal vodnik *Der Führer durch Kärnten: ein Reisehandbuch für alle Freunde der Alpenwelt, der Sage und Geschichte, des Volkslebens, des Alterthümlichen, der Industrie, Kunst und Wissenschaft*,¹²⁶ v katerem se je posvetil proučevanju zgodovine, mitom in industriji alpskega sveta.

O Alpah je pisal višji finančni svetovalec **Rudolf Roschnik** v delu z naslovom *Der Triglav: mit 17 Abbildungen, 2 Karten und 1 Umrisszeichnung*.¹²⁷ Gre za osmo knjigo v sklopu širše zbirke z naslovom *Alpine Gipfführer*, ki jo je izdala nemška založniška hiša iz Stuttgarta. V tej zbirki so med drugim izšla dela z naslovom kot *Der Dachstein* (5. knjiga) ali *Der Grossglockner* (7. knjiga). Podrobnejših osebnih podatkov o Roschniku ni bilo mogoče najti v nobenem od razpoložljivih biografskih leksikonov, na podlagi njegovih knjig pa je mogoče sklepati, da se je profesionalno ukvarjal s finančnimi zadevami.¹²⁸ Zelo pa je bil dejaven na planinskem področju, na katerem je med drugim prevzel tudi skrb za planinske vodnike.¹²⁹ Poleg tega je bil med letoma 1895 in 1901 predsednik Kranjske podružnice DuÖAV in bil na slavnostni seji 31. januarja 1901, ob prisotnosti številnih članov podružnice, slavnostni govornik. Na seji se je zahvalil vsem, ki so društvu prispevali denar za planinske kočice in za novo *triglavsko* knjigo.¹³⁰

122 Jäger, Gustav (*2. 2. 1815, Beljak; †7. 4. 1875, Dunaj), podjetnik, alpinist, pisatelj. *Österreichisches Biographisches Lexikon*, pridobljeno 23. 7. 2019, <https://www.biographien.ac.at>.

123 Jäger, Gustav: *Touristen-Führer im Kanalthal (Kärnten): Tarbis und Raibl als Standquartiere: mit einer Karte des Kanalthals und der angrenzenden Gebiete*. Wien: Tourist, 1873.

124 Jäger, Gustav: *Der Donatiberg bei Robitsch in Unter – Steiermark*. Wien: M. Auer, 1867.

125 Wagner, Joseph (*18. 2. 1803, Lettowitz, Mähren (Letovice, Češka); †7. 11. 1861, Celovec), litograf, pisatelj, uradnik. *Österreichisches Biographisches Lexikon*, pridobljeno 1. 10. 2019, <https://www.biographien.ac.at>.

126 Wagner, Josef, in Vinzenz, Hartman: *Der Führer durch Kärnten: ein Reisehandbuch für alle Freunde der Alpenwelt, der Sage und Geschichte, des Volkslebens, des Alterthümlichen, der Industrie, Kunst und Wissenschaft: nebst Reise- und Gebirgskarte*. Klagenfurt: J. Leon, 1861.

127 Roschnik, Rudolf: *Der Triglav: mit 17 Abbildungen, 2 Karten und 1 Umrisszeichnung*. Stuttgart; Leipzig: Deutsche Verlags-Anstalt, 1906.

128 Roschnik, Rudolf: *Die österreichischen Stempel- und Gebührenvorschriften*. Wien: k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1917.

129 DuÖAV za Kranjsko, *Festschrift*, str. 21–26.

130 Local- und Provinzial-Nachrichten, *Laibacher Zeitung*, 6. 2. 1901, št. 30, str. 237–238.

Med avtorje vodnikov, ki so vsaj deloma obravnavali sedanji slovenski vzpeti svet, spadata dva avtorja. Prvi je nemški pisatelj **Heinrich Noë**¹³¹ z delom *Deutsches Alpenbuch, s podnaslovom Wanderungen und Bilder in und aus Osttirol, Kärnten, Steiermark, Salzburg und Nieder-Oesterreich*.¹³²

Drugi pa je alpinist in avtor več kot 100 ilustriranih vodnikov **Julius Meurer**¹³³ (slika 14). Izdal je vodnik *Illustrierter Führer auf den k. k. österr. Staatsbahnen für die Strecken: Salzburg-Bischofshofen und Selzthal-Bischofshofen*,¹³⁴ ki pa le posredno zadeva alpski svet.

Slika 14: Julius Meurer
(Wikipedija).

Posebno skupino vodnikov predstavljajo dela, ki so jih izdajala (planinska) društva. *Društvo prijateljev štajerskih Alp (Verein der Gebirgsfreunde in Steiermark)* je leta 1872 izdalo *Ausflüge im Gebiete der steirischen Alpen*,¹³⁵ *Turistični odbor štajerskega planinskega društva (Fremden-Verkehrs-Comite des steirischen Gebirgs-Vereines)* pa je več let izdajal *Steirische Wanderbücher*,¹³⁶ ki so prišli prav predvsem ljubiteljem štajerskih lepot.

V Celovcu je *Društvo za dvig turizma (Verein zur Hebung des Fremdenverkehrs)* leta 1909 izdalo ilustriran vodnik z naslovom *Illustrierter Führer durch Klagenfurt und Umgebung: (Wörthersee, Rosental,*

131 Heinrich Noë (*16. 7. 1835, München; †26. 8. 1896, Bozen), pisatelj. *Österreichisches Biographisches Lexikon*, pridobljeno 23. 7. 2019, <https://www.biographien.ac.at>.

132 Noë, Heinrich: *Deutsches Alpenbuch: 2. Abth., Die Ostalpen, 1. Bd.: Wanderungen und Bilder in und aus Osttirol, Kärnten, Steiermark, Salzburg und Nieder-Oesterreich*. Glogau: Carl Flemming, 1885.

133 Julius Meurer (*13. 1. 1838, Lepizig; †19. 3. 1923, Wels), nemško avstrijski alpinist, avtor alpinistične literature. *Österreichisches Biographisches Lexikon*, pridobljeno 1. 10. 2019, <https://www.biographien.ac.at>.

134 Meurer, Julius: *Illustrierter Führer auf den k. k. österr. Staatsbahnen für die Strecken: Salzburg-Bischofshofen und Selzthal-Bischofshofen*. Wien: Steyermühl, o. J., okoli 1887.

135 Verein der Gebirgsfreunde in Steiermark: *Ausflüge im Gebiete der steirischen Alpen: 1*. Graz: Verl. des Hrsg; 1872.

136 Fremden-Verkehrs-Comite des steirischen Gebirgs-Vereines: *Steirische Wanderbücher*. Graz: Pechel; 1882. Z istim naslovom so izšli vodniki še leta 1887 in 1880.

Karawanken).¹³⁷ Vodnik s podobnim naslovom, *Illustrierter Führer durch Klagenfurt und Umgebung: (Wörthersee, Zolfeld, Rosental, Karawanken)*¹³⁸, je društvo izdalo še leta 1914. V njem je pregledna karta osrednje Koroške s tremi barvnimi in 44 črno-belimi fotografijami.

Z alpskim svetom povezani vodniki so še klasični Baedekerjevi, in sicer nemški *Südbaiern, Tirol und Salzburg: Österreich, Steiermark, Kärnten, Krain und Küstenland* iz leta 1878¹³⁹ (slika 15), 1882¹⁴⁰ in leta 1888¹⁴¹ ter *Südbaiern, Tirol und Salzburg, Ober- und Nieder-Österreich, Steiermark, Kärnten und Krain: Handbuch für Reisende; mit 38 Karten, 10 Plänen und 7 Panoramen*.¹⁴² V angleškem jeziku je leta 1903 izšel *The Eastern Alps: including the Bavarian highlands, Tyrol, Salzburg, Upper and Lower Austria, Styria, Carinthia, and Carniola*.¹⁴³

Na konec pregleda avtorjev prvih izdaj planinskih vodnikov sta uvrščeni še dve imeni, ki sta pa med avtorji nekoliko posebni. Prvo je povezano z že večkrat omenjenim in glede na široko področje delovanja izjemnim **Petrom Radicsem** (slika 16). Poleg avtorstva vodnikov ga s hribi veže tudi urednikovanje domovinskega časopisa *Triglav*¹⁴⁴ ter pisanje za *Österreichische*

137 Verein zur Hebung des Fremdenverkehrs in Klagenfurt: *Illustrierter Führer durch Klagenfurt und Umgebung: (Wörthersee, Rosental, Karawanken)*. Klagenfurt: Verein zur Hebung des Fremdenverkehrs in Klagenfurt, 1909. V nadaljevanju bo zaradi podobnega naslova pri sklicevanju navedeno leto izdaje.

138 Verein zur Hebung des Fremdenverkehrs in Klagenfurt: *Illustrierter Führer durch Klagenfurt und Umgebung: (Wörthersee, Zolfeld, Rosental, Karawanken): mit Stadtplan 1:25.000 und Uebersichtskarte von Mittelkärnten 1:150.000, 44 Bildern in Schwarzdruck und 3 Dreifarbendruckten*. Klagenfurt: J. Heyn, 1914.

139 Baedeker, Karl: *Südbaiern, Tirol und Salzburg: Österreich, Steiermark, Kärnten, Krain und Küstenland; Handbuch für Reisende*. Leipzig: Baedeker, 1878. V nadaljevanju bo zaradi enakega naslova poznejših izdaj pri sklicevanju navedeno leto izdaje.

140 Baedeker, Karl: *Südbaiern, Tirol und Salzburg: Österreich, Steiermark, Kärnten, Krain und Küstenland; Handbuch für Reisende*. Leipzig: Baedeker, 1882. V nadaljevanju bo zaradi enakega naslova poznejših izdaj pri sklicevanju navedeno leto izdaje.

141 Baedeker, Karl: *Südbaiern, Tirol und Salzburg: Österreich, Steiermark, Kärnten, Krain und Küstenland; Handbuch für Reisende*. Leipzig: Baedeker, 1888. V nadaljevanju bo zaradi enakega naslova poznejših izdaj pri sklicevanju navedeno leto izdaje.

142 Baedeker, Karl: *Südbaiern, Tirol und Salzburg, Ober- und Nieder-Österreich, Steiermark, Kärnten und Krain: Handbuch für Reisende; mit 38 Karten, 10 Plänen und 7 Panoramen*. Leipzig: Baedeker, 1894.

143 Baedeker, Karl: *The Eastern Alps: including the Bavarian highlands, Tyrol, Salzburg, Upper and Lower Austria, Styria, Carinthia, and Carniola; handbook for travelers*. Leipzig: Baedeker, 1903.

144 *Triglav – Zeitschrift für vaterländische Interessen* – je večinoma izhajal dvakrat na teden. Svoje ime je dobil po simbolu slovenstva. Njegov lastnik je bil Janez Bleiweiss. Bil je političen časnik v nemškem jeziku. Več o njem glej tudi Žigon, Tanja: *Nemški časnik za slovenske interese – Triglav (1865–1870)*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004.

INHALTS-VERZEICHNISS

XIX

76. Von Laibach nach Villach	391
1. Bad Veldes. Die Wochein. Triglav	392
2. Aus der Wochein über den Kerma-Pass nach Moistrana	393
3. Das Uratthal. Ueber den Lukniapass ins Isonzothal	393
4. Das Fischenzathal. Von Kronau nach Flitsch über den Worschez-Sattel	393
5. Wurzenzer See. Quellen der Save	394
6. Die Weissenfelder oder Mangert-Seen	394
7. Ausflüge von Tarvis. Graf-Carl-Steig. Luschari-Berg	394
8. Von Tarvis nach Pontafel durch das Kanalthal	394
77. Triest	395
1. Ausflüge von Triest. Miramar, Optschina, Capod'Istria etc.	398
78. Von Triest nach Villach. Isonzo-Thal	399
1. Aquileja	399
2. Der Krn	400
3. Prestrelenik. Kanin. Rombon	400
4. Mangert. Wischberg	400
Register	401

Verzeichniss der Karten.

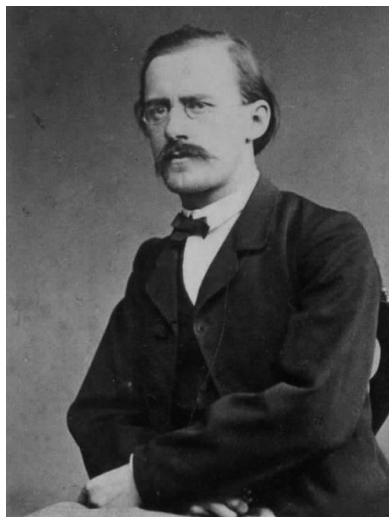
(Vergl. die Uebersichtskarte am Ende des Buchs.)

1. Uebersichtskarte von Südbaiern und den österreich. Alpenländern vom Splügen bis Wien, vor dem Titel.
2. Karte des Vorarlbergs (Bregenzer Wald, Illthal, Montavon, Paznaun, Prättigau), zu R. 3, 4, 5, 35 36; zwischen S. 50 und 51.
3. Karte der Gegend zwischen Füssen, Reutte, Nassereit, Telfs, Mittenwald, Partenkirchen und Walchensee, zu Route 5, 6, 8 u. 9; zwischen S. 60 u. 61.
4. Karte der Umgegend von Tölz, Tegernsee und Schliersee (vom Starnberger- und Walchen-See bis zum Innthal), zu R. 9-13; zwischen S. 84 u. 85.
5. Karte der Gegend zwischen Rosenheim, Kufstein, Traunstein und Lofer (Chiemsee und Achenthal), zu R. 14, 15, 18; zwischen S. 98 u. 99.
6. Karte der Umgebungen von Salzburg, Reichenhall, Berchtesgaden und Königssee, Hallein und Golling, Schafberg und St. Wolfgang-See, zu R. 16-18, 20 u. 24; zwischen S. 110 u. 111.
7. Karte vom Salzkammergut (Gmunden, Ischl, Hallstadt) zu R. 20-23; zwischen S. 124 u. 125.
8. Karte vom Ober- und Unter-Pinzgau, Pongau, Gross-Venediger, Gross-Glockner, Gastein, Pusterthal, zu R. 17, 25-30, 33, 34, 35, 58, 63-65; zwischen S. 148 u. 149.
9. Karte vom Unter-Innthal, Brennerbahn, Zillertal, Gross-Venediger, Pusterthal, zu R. 11, 13, 30-33, 41, 58, 59; zwischen S. 178 und 179.
10. Karte des Montavon und Prättigau, zu R. 35, 36; zwischen S. 200 u. 201.
11. Spezialkärtchen des Oetzthals, zu R. 37; zwischen S. 206 u. 207.
12. Karte des Ober-Innthals, der Oetzthaler- und Stubai-Alpen und des Vintschgaus, zu R. 35, 37-40, 42-44, 46, 47; zwischen S. 216 u. 217.
13. Spezialkärtchen des Ortlergebiets, zu R. 45-47, 54; zwischen S. 256 u. 257.
14. Karte der Ehätischen Alpen (Engadin und Veltlin), zu R. 45, 48, 49, 50; zwischen S. 264 u. 265.
15. Karte des Gardasees, zu R. 51-53; zwischen S. 284 u. 285.

Touristenzeitung,¹⁴⁵ v katerem je bil objavljen njegov prispevek o čarobnih bohinjskih lepotah: »In kako čudovita je vendarle tudi tukaj narava, kako neizmerno bogate in velike so njene lepote, kako raznoliki zakladi, ki ta tla, končno prepoznana in spoštovana, omogočajo blaginjo ljudi; in so jih že v starih časih posamezniki, srečni, to videvši in spoznavši, častili in slavili v vsej njihovi veličini.«¹⁴⁶

Radicseva ljubezen do pesništva in vzpetega sveta se je odražala v vodniku *An Oesterreichs Alpenbahnen. Ein Führer im Liede durch Oesterreichs Hochgebirgswelt*,¹⁴⁷ ki ga na slovenskih spletnih straneh sicer ni bilo mogoče najti.

Na slovenskih spletnih straneh najdemo njegove vodnike *Veldes als Mittel- und Ausgangspunkt in die Nähere und weitere Umgebung: für Badebesucher und Touristen*,¹⁴⁸ *Die Nähere und weitere Umgebung in Führer durch Krain*, s podnaslovom *Die Landeshauptstadt Laibach und die schönsten Touren in Oberkrain, Innerkrain und Unterkrain für Reisende und Einheimische*, s poudarkom na Ljubljani.¹⁴⁹ Čeprav sta omenjeni deli že primera mestnih vodnikov, ki so bili pogosti zlasti po letu 1900, bosta v ta zapis kljub temu vključeni, saj sta se vzpetega sveta dotikali vsaj posredno. V blejskem vodniku so namreč v poglavju Pešpoti (*Fusstouren*) opisani izleti na okoliške vrhove, kot so na Črno prst, v Vrata in Dolino sedmerih jezer,¹⁵⁰ v zadnjem delu pa tudi skozi dolino Krme

Slika 16: Peter Radics
(Wikipedija).

145 Radics, Peter: Aus dem Stammbuche der Wochein, str. 5–7.

146 Prav tam, str. 5. »Und wie herrlich ist doch auch hier die Natur, wie unendlich reich und groß sind auch hier die Schönheiten derselben, wie mannigfach die Schätze, die auch dieser Boden, einmal richtig erkannt und erwürdigt, der Volkswohlfahrt zu liefern im Stande ist; und wie wurden alle diese Vorzüge dieser Gegend schon in alter Zeit von Einzelnen, die so glücklich waren, sie zu schauen und zu erkennen, nach ihrem vollen Werthe gefasst und gewürdigt.«

147 Radics, Peter: *An Oesterreichs Alpenbahnen. Ein Führer im Liede durch Oesterreichs Hochgebirgswelt*. Wien: Fromme, 1889.

148 Radics, Peter: *Veldes als Mittel- und Ausgangspunkt in die Nähere und weitere Umgebung: für Badebesucher und Touristen*. Laibach: J. Mallner, 1879.

149 Radics, Peter: *Führer durch Krain. Die Landeshauptstadt Laibach und die schönsten Touren in Oberkrain, Innerkrain und Unterkrain für Reisende und Einheimische*. Laibach: J. Giontini, 1885.

150 Radics, *Veldes als Mittel- und Ausgangspunkt in die Nähere ...*, str. 103–127.

Slika 17: Radics, Peter: *Bergfahrten in Österreich. Einst und Jetzt*, naslovnica (Narodni muzej).

vzpon na Triglav.¹⁵¹ V vodniku po Kranjski je avtor prav tako kar nekaj prostora namenil potem zunaj deželnega središča. Izlete je ločil na *Ober-Krain*¹⁵² in *Unter-Krain*.¹⁵³ Ob tem morda še zanimivost, ki je vidna že pri površnem listanju obeh del. Oba vodnika sta občutno manj opisna in bolj funkcijska, torej že bolj podobna sodobnim vodnikom.

Večja pozornost bo v nadaljevanju namenjena Radicsevemu vodniku po alpskem svetu *Bergfahrten in Österreich. Einst und Jetzt 1363–1887* (slika 17, 18). Ne samo, da gre za vzorčni primer prvih planinskih vodnikov, gre za delo, v katerem so opisani še danes zanimivi, tako za sodobne raziskovalce kot tudi bralce, ki jih ne zanima zgolj geografija tega območja. Gorohodcem Radicsevega časa pa je bil praktičen, a hkrati izrazito poučen, saj so bralci dobili informacije o različnih alpskih vrhovih tudi zunaj takratnega slovenskega ozemlja in o nikoli dokončani zgodbi, to je primerni planinski opremi. Kot bomo videli, se je pri tem naslanjal na delo *Wie man am zweckmäßigsten Gebürge bereist?*¹⁵⁴ slavnega Baltazarja (Belsazarja) Hacqueta,¹⁵⁵ sicer avtorja prvega vira o pristopu na Triglav iz let 1778–1784.¹⁵⁶

Iz dosedanjega pregleda avtorjev tiskanih vodnikov je razvidno, da je bila hoja v hribe na prelomu iz 19. v 20. stoletje še izrazito moška domena. Na to med drugim tudi dejstvo, da sta tako Hacquet kot tudi 100 let pozneje Radics, dosledno uporabljala moško obliko osebnega zaimka in moško obliko samostalnikov nasploh.

Na Slovenskem je v zgodnji dobi planinstva in alpinizma zgolj nekaj omemb ženskih imen, o obiskovalkah gora pred prvo svetovno vojno pa ni podatkov. Šele v obdobju med obema vojnama smo Slovenci aktivno prispevali velik delež k zgodovini ženske svetovne alpinistike.¹⁵⁷

151 Prav tam, str. 128–137.

152 Radics, *Führer durch Krain*, str. 57–72.

153 Prav tam, str. 79–81.

154 Hacquet, Belsazar: *Wie man am zweckmäßigsten Gebürge bereist?* V: Jakob, Georg (ur.): *Leben und Werke*. München: Bergverlag Rudolf Rother, 1930, str. 209–220.

155 Belsazar de la Motte Hacquet, tudi *Balthasar* ali *Balthazar Hacquet* (*1739/1740 Le Conquet, Bretanja; †10. 1. 1815, Dunaj), naravoslovec, zdravnik, avtor. Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. 1861, 7. del, str. 163–165 in *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 22. 7. 2019, <https://www.slovenska-biografija.si>.

156 Lovšin, *Gorski vodniki v Julijskih Alpah*, str. 107. O prvih pristopih na Triglav glej tudi Mikša, Peter: Prvi raziskovalci slovenskih gora in prvi dokumentirani pristopi nanje. V: *Zgodovinski časopis*, 2013, št. 3/4, str. 390–405.

157 Mikša, Peter in Golob, Urban: *Zgodovina slovenskega alpinizma*. Ljubljana: Friko, Mikša in partnerji, 2013, str. 226.

Slika 18: Radics, Peter: *Bergfahrten in Oesterreich. Einst und Jetzt 1363–1887*, uvodna stran (Narodni muzej).

Malomeščanska družba pri nas je namreč še konec leta 1893 na planinsko in plezalno družčino gledala precej zviška in zasmehovala njihove klobuke, okrašene s šopki cvetja, ko so se vračali z vrhov.¹⁵⁸

*Ako se je kdo na ulici prikazal v planinski opremi, so gledali za njim, se smejali kratkim hlačam, ki so jih takrat nosili samo mestni otroci ter se čudili dolgi palici in nahrbtniku. Gorje pa ženski, ki bi se bila pokazala v javnosti v hlačah ali celo z golimi koleno! Hlače in njeno posestnico bi bili odpeljali na opazovalnico, gola kolena bi bila pa šla v Begunje pokoro delat za javno pohušanje.*¹⁵⁹

Dokaze, da so se na prelomu stoletja ženske vendarle začele vse bolj družbeno uveljavljati, pri čemer hribolazenje ni izvzeto, najdemo tudi v pregledanih vodnikih. Prizadevanja posameznic, denimo Albine Hintner,¹⁶⁰ si zato zagotovo zaslužijo posebno pozornost. Morda je avtorica bolj znana pod imenom Albe Hintner, s katerim se je podpisovala kot ustvarjalka slovenskih pravljic, napisanih v nemškem jeziku.¹⁶¹ V njenih planinskih zapisih z naslovom *Berggänge an der kärntnisch-krainischen und krainisch-steirischen Länderscheide*¹⁶² (slika 19), ki jih je v podlistku najprej objavil *Laibacher Zeitung*,¹⁶³ se je posvečala predvsem koroško-kranjskemu in kranjsko-štajerskemu hribovju. Avtorica je v takratnih planinskih krogih morala že biti znana, če že ne cenjena, sicer njeno poglavje z naslovom *Frauenbergfahrten*, društva *Deutscher und österreichischer Alpenverein Section Krain*, ki je bilo izdano v publikaciji ob 20-letnici njenega obstoja,¹⁶⁴ zagotovo ne bi bilo objavljeno. Pa ne samo to. Na že omenjeni slovesnosti Kranjske podružnice januarja 1901 je bila med štirimi slavnostnimi govornici edina predstavnica ženskega spola.¹⁶⁵

158 Mikša, Peter, in Vehar, Maja: Telovadba, šport in ženske na Slovenskem: čas do 1. svetovne vojne. V: *Retrospektive*, 2018, št. 1, str. 16.

159 Janko Mlakar: *Iz mojega nahrbtnika*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1972, str. 19.

160 Albina Hintner (psevdonim Alba Hintner), (*4. 12. 1871, Ljubljana; †22. 11. 1952, Gradec). Več o njej glej: Blažič, Milena Mileva: Dva modela ženskega pravljicarstva na Slovenskem – pisateljice in pripovedovalke. V: *Studia mythologica slavica*, 2016, str. 240.

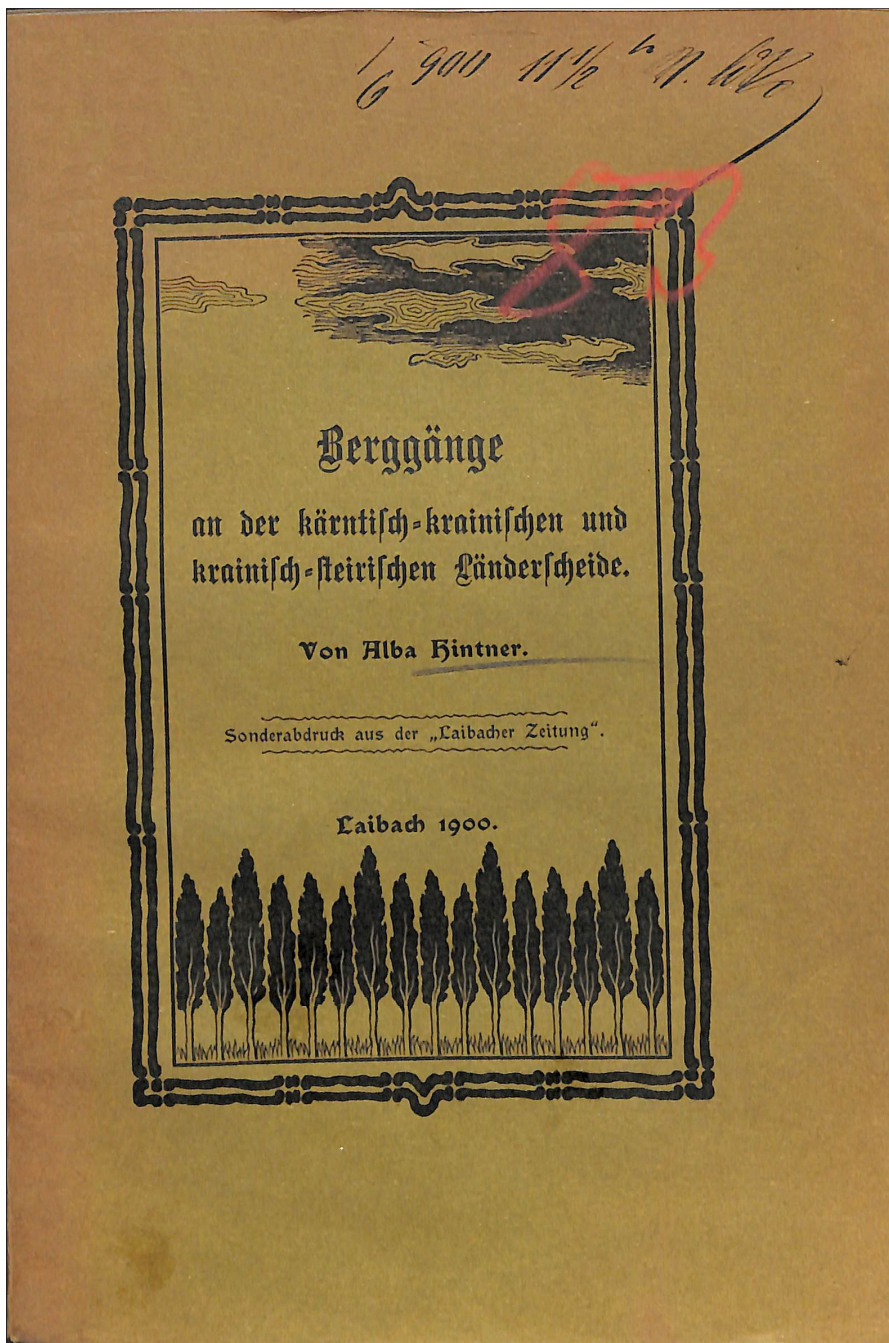
161 Hintner, Alba: Der Geiger und Jagdloch, *Laibacher Schulzeitung*, 15. 1. 1902, št. 1, str. 2–3.

162 Hintner, Alba: *Berggänge an der kärntnisch-krainischen und krainisch-steirischen Länderscheide*, Sonderausdruck aus der »*Laibacher Zeitung*«, Laibach: s. n., 1900.

163 Hintner, Alba: *Berggänge an der kärntnisch-krainischen und krainisch-steirischen Länderscheide*, *Laibacher Zeitung*, 4. 5. 1900, št. 102, str. 831. *Laibacher Zeitung* je objavljala njena razmišljanja od 5. 5.–15. 5. 1900, in sicer v številkah od 103–111.

164 Hintner, Alba: *Frauenbergfahrten*. V: DuÖAV za Kranjsko, *Festschrift*, str. 73–75.

165 Local- und Provinzial-Nachrichten, *Laibacher Zeitung*, 6. 2. 1901, št. 30, str. 237–238.

Slika 19: Hintner, Alba: *Berggänge an der kärntisch-krainischen und krainisch-steirischen Länderscheide*, naslovnica (Narodni muzej).

Albina Hintner je ob zavedanju fizičnih razlik med spoloma ženske spodbujala h gibanju v naravi. Prepričana je namreč bila, da obiskovanje vzpetega sveta močno pripomore k dobremu počutju matere. To se odraža v dobrih družinskih odnosih in v boljši vzgoji otrok, kar posledično koristi celotni družbi.¹⁶⁶

Seznam avtorjev planinskih vodnikov in pregled njihovega delovanja kažeta, da gre po večini za Neslovence, za izobražene, pogosto tudi premožne osebnosti, ki so svojo poklicno dejavnost povezovale s hojo po vzpetem svetu. Vsi takratni pisci (in današnji ljubitelji gora) bi se gotovo strinjali z razmišljanji pisatelja Josipa Abrama,¹⁶⁷ ki je bil zaradi organizacije planinstva na trentarskem koncu morda bolj znan kot Josip Abram Trentar:

*Planinec ima fin okus; on čuti in uživa z vso dušo lepoto planin; on ve, da je planinski svet mnogo lepši od ravnin, dasi se mu niti ne sanja o filozofiji knjig, ki uči, da obstoji lepota v tem, da se čim večja mnogovrstnost in mnogoličnost lepo zlijata v harmonično celoto. In ravno te lastnosti planinskega sveta so, ki vabijo in mamijo preprostega sinu narave in omlkanca iz mesta.*¹⁶⁸

166 Hintner, Frauenbergfahrten, str. 73–74.

167 Josip Abram (*2. 2. 1875, Tupelče; † 22. 6. 1938, Ljubljana), pisatelj, pesnik. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 12. 1. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.

168 Abram, Josip: Opis Trente, *Planinski vestnik*, 1907, št. 9, str. 134.

ZUNANJA PODOBA

Pre gledani vodniki so si bili na zunaj precej podobni. Šlo je večinoma za mehko, redko tudi trdo vezane brošure manjšega formata. Njihova višina je bila med 18 in 19 cm, širina pa skoraj vedno 11,5 cm. Razlog za tak format vodnikov je verjetno v praktičnosti, saj je bilo knjižico takšne velikosti preprosto spraviti v žep nahrbtnika ali pohodnih hlač.

Prve izdaje planinskih vodnikov vsekakor ne gre primerjati s sodobnimi. Izhajali so v popolnoma drugačnih tehničnih razmerah in sodobnim gornikom bi verjetno znale biti te črno-bele tiskane knjižice, navadno ovite v naslovnice pustih barv, na prvi pogled precej neprivlačne.

Prve izdaje vodnikov so bile tudi glede slikovnega in kartografskega gradiva precej skromne, saj zlasti pred letom 1880 takšnega gradiva v njih praktično ni bilo. Frischaufov vodnik iz leta 1873 je bil na primer še popolnoma brez slik ali drugega gradiva. V poznejših izdajah je sprva mogoče najti najprej ilustracije, nato črno-bele fotografije. Z ilustracijami je že bil opremljen vodnik po Karavankah in tudi Rablov vodnik iz leta 1885, ki je že v naslovu – *ilustrirani vodnik* –¹⁶⁹ nakazoval precej slikovnega gradiva.

Prav zato, da bi se povečalo zanimanje za upodabljanje gorskega sveta, je osrednji odbor SPD v *Planinskem vestniku* objavil poziv za vse

[...]gospode amater-fotografe, društvene člane, da se blagovoljno udeležijo tekmovalnega slikanja. Program je sicer splošen in neomejen, vendar se pa bo razsodišče v prvi vrsti oziralo na slike o kočah in napravah, Slovenskega

169 Rabl, Josef: *Illustrierte Führer durch Steiermark und Krain*.

*planinskega društva', na njih bližnjo okolico, na poglede in razglede od teh točk in na slike o planinah, na katerih so društvene naprave.*¹⁷⁰

Prepoznavanje avtorjev ilustracij v pregledanih vodnikih ni bilo lahko, saj so bile številne označene le z začetnicami, včasih pa kljub navedbi celotnega imena, kot na primer Günter Rücker,¹⁷¹ v razpoložljivih biografskih leksikonih ni bilo mogoče najti dodatnih pojasnil.

Slika 20: Marko Pernhart
(Wikipedija)

Med znanimi avtorji slikovnega gradiva najdemo bolj ali manj znane slikarje. Med prve zagotovo spadata avstrijski krajinski slikar in graški profesor Alfred Zoff¹⁷² in prvi slovenski realistični krajinski slikar Marko Pernhart (slika 20).¹⁷³ Ta je bil tudi siceršnji ljubitelj gora, saj je že leta 1849 stal na Triglavu. Med drugim je bil član Avstrijskega turističnega kluba v Celovcu,¹⁷⁴ zato ni čudno, da je ob njegovi smrti celovška podružnica nemškega Alpenvereina organizirala razstavo njegovih del. Izkupiček je šel za ureditev groba in spominske plošče pokojnega, ostanek pa v društveno blagajno.¹⁷⁵

Objavljanje fotografskega gradiva je bilo v vodnikih prav tako različno. Rablov ilustrirani vodnik (slika 21) iz leta 1885 s fotografijami še ni bil opremljen, medtem ko jih njegov vodnik štiri leta pozneje že ima. Tudi Radicsev vodnik po Kranjski, ki je izšel leta 1885, je že bil opremljen s fotografijami Ljubljane¹⁷⁶,

170 *Planinski Vestnik*, 1907, št. 9, str. 148.

171 Morda gre za sina dunajskega slikarja in restavratorja Franza Ruckerja (1820–1866). Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 1874, 27. del, str. 209.

172 Alfred Zoff (*11. 12. 1852, Gradec; †12. 8. 1927, Gradec), krajinar. Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. 1891, 60. del, str. 235–236.

173 Marko Pernhart (tudi Marko Pernat, Markus Pernhart; *6. 7. 1824, Spodnje Medgorje (Koroška); †30. 3. 1871, Celovec), krajinski slikar. Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 1870, 22. del, str. 35–37 in *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 12. 1. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.

174 Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 1870, 22. del, str. 37.

175 Local- und Provinzial-Nachrichten, *Klagenfurter Zeitung*, 26. 5. 1872, št. 118, str. 750.

176 Radics, *Führer durch Krain*, str. 1, 39.

Blejskega jezera¹⁷⁷ in slapa Savice.¹⁷⁸ Lahko bi zapisala, da so po letu 1885 fotografije začele počasi postajati sestavni del vodnikov, povsem običajne pa so postale v izdajah tik pred prvo svetovno vojno. Roschnikov vodnik denimo je tako obogaten s številnimi fotografijami, vsebuje tudi fotografije vseh nemških koč v Julijskih Alpah.¹⁷⁹

Slika 21: Rabl, Josef: *Illustrierter Führer durch Steiermark und Krain*, uvodni strani (Narodni muzej).

Podobno kot pri ilustracijah tudi pri fotografijah ni bilo vedno preprosto prepoznati avtorjev. Še naprej ostaja neznan J. Stransky, ki je naveden na uvodni fotografiji Triglava v prej omenjenem vodniku. Sicer je večino objavljenih fotografij naredil avtor, torej Roschnik sam, kar se je tudi sicer izkazalo za običajno prakso avtorjev vodnikov. Roschnikove fotografije med drugim najdemo tudi v slavnostnem *Festschriftu*, na primer fotografijo Dežmanove koč, ¹⁸⁰ ki je

177 Prav tam, str. 70, 71.

178 Prav tam, str. 68.

179 Roschnik, Rudolf: *Führer durch die Julischen Alpen: mit fünfzehn Vollbildern, einer Rundschau, sieben Einzel und eine Übersichtskarte und mehreren Handrissen*. Klagenfurt: Joh. Heyn, 1914, str. 11–12.

180 DuÖAV za Kranjsko, *Festschrift*, str. 27.

bila tudi sicer predmet njegovih podrobnih zapisov.¹⁸¹ Ime politika, arheologa, muzealca, naravoslovca in pesnika ter soustanovitelja in predsednika kranjske podružnice nemško-avstrijskega alpskega društva Karla Dežmana, ki ga Alba Hintner imenuje *landumfassender Geist*,¹⁸² se je prav zaradi vsestranskega delovanja v vodnikih pogosto pojavljalo.

Kar 27 *fotografičnih posnetkov* je bilo v Badjurovem vodniku iz leta 1913.¹⁸³ Večinoma jih je naredil pisec sam, avtorstvo nekaterih pa lahko pripišemo alpinistu in krajinskemu fotografu Bogumilu Brinšku.¹⁸⁴ Brinšek ni bil le eden izmed začetnikov sodobnega alpinizma na Slovenskem, bil je tudi začetnik slovenske gorske umetniške fotografije.

Podobno kot pri slikovnem gradivu se je v vodnike postopoma vse pogosteje dodajalo tudi kartografsko gradivo. Prve izdaje tiskanih vodnikov s priloženimi kartami so bile redke. Jägerjev vodnik iz leta 1873 je zemljevid sicer že imel, medtem ko Radicsev iz leta 1888 še ne, Badjurov tik pred prvo svetovno vojno pa je imel poleg zemljevida tudi že načrt poti.¹⁸⁵

Priloženo ali v besedilo vpeto kartografsko gradivo je bilo vsebinsko precej različno. V vodniku Ludwiga Jahneja je bil priložen precej podroben barvni zemljevid Karavank, na katerem so označene kočje, tovarne, cerkve, gradovi, deželne meje in meje okrajev, železniške proge, ceste itn.¹⁸⁶ Precej podroben je bil tudi zemljevid v Simovem vodniku po Polhograjskem hribovju.¹⁸⁷ Praktično vsi Roschnikovi vodniki so vsebovali zemljevide,¹⁸⁸ v vodniku po Julijskih Alpah je celo več (manjših) zemljevidov tega območja,¹⁸⁹ priložen pa je tudi večji v merilu 1 : 25.000.¹⁹⁰

181 Roschnik, *Der Triglav*, str. 34–36.

182 Hintner, *Berggänge an der kärntnisch-krainischen und krainisch-steirischen Länderscheide, Sonderausdruck aus der »Laibacher Zeitung«*, str. 37.

183 Badjura, Rudolf: *Na Triglav, v kraljestvo Zlatorogovo!*

184 Bogumil Brinšek (*10. 8. 1884, Ilirska Bistrica – Trnovo; †13. 10. 1914, Soko grad, Srbija), krajinski fotograf, alpinist, jamar. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 12. 1. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.

185 Badjura, *Na Triglav, v kraljestvo Zlatorogovo!*

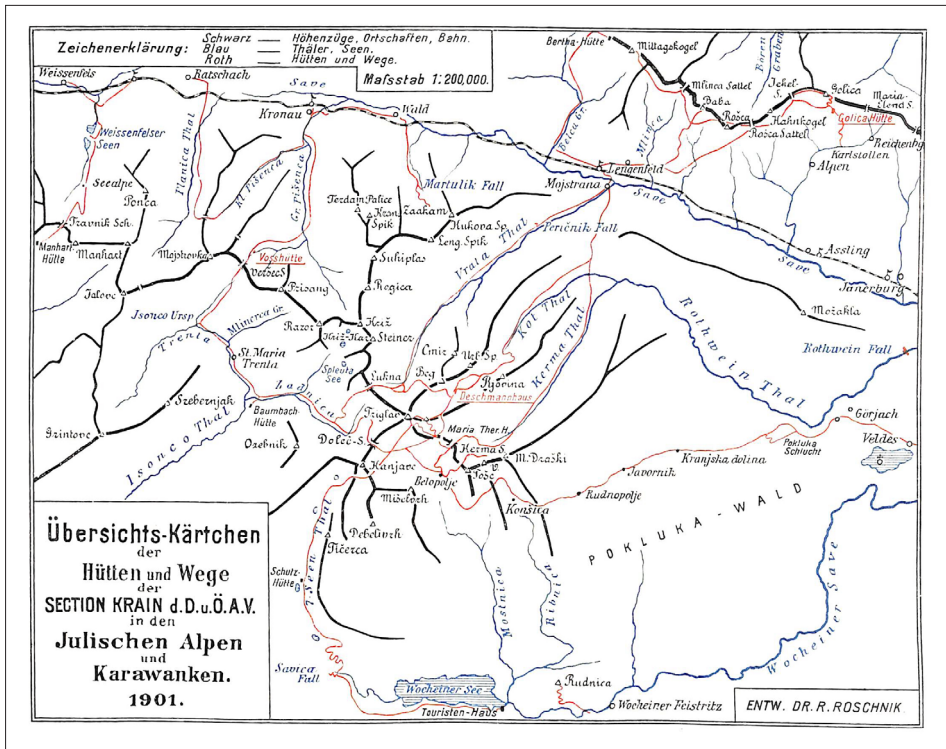
186 Jahne, *Karawanken Führer mit einer Wegkarte und Abbildungen*, nepaginirano.

187 Sima, *Im Billiegrazer Gebirge*, nepaginirano.

188 Roschnik, *Der Triglav in Roschnik, Führer durch die Julischen Alpen*.

189 Roschnik, *Führer durch die Julischen Alpen*, str. 32, 61, 127.

190 Prav tam, str. 165.

Slika 22: Pregledna karta koč in poti Kranjske podružnice DuÖAV v Julijskih Alpah in Karavankah (*Festschrift*, nepaginirano; Narodni muzej).

Pri omembi kartografskega gradiva ne moremo mimo imena, ki je tudi v aktualnem seznamu planinskih koč. Gre za odvetnika in politika Henrika Tumo¹⁹¹ (slika 23), po katerem se imenuje koča na Slavniku. Čeprav ni bil avtor broširanega vodnika, je njegov prispevek na področju kartografije in topografije, predvsem Julijskih Alp, ogromen¹⁹² in si zato zagotovo zasluži vsaj nekaj besed. Tuma je začel z zimskimi turami, tako kot pred njim že Stanič, in je tudi sicer veljal za enega najboljših alpinistov.¹⁹³ Njegovo zanimanje za vzpeti svet je segalo tudi čez meje današnjega slovenskega alpskega prostora, saj je objavljal

191 Tuma Henrik (*9. 7. 1858, Ljubljana; †10. 4. 1935, Ljubljana), politik, publicist in alpinist. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 21. 12. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.

192 Zapuščina njegovih del je velika, prav tako je obsežen seznam del sodobnih raziskovalcev, ki so proučevali življenje in delo Henrika Tume. Med mnogimi naslovi člankov in publikacij naj navedem: Strojín, Tone: *Dr. Henrik Tuma: slovenski alpinist, narodni prosvetitelj, politik, publicist in odvetnik*. Ljubljana: Slovenski gorniški klub Skala, 2008.

193 Janša, Zgodovina turizma na Slovenskem, str. 116.

v *Jadranskem almanahu*,¹⁹⁴ v katerem opisuje predvsem goriški vzpeti svet in njegovo gospodarstvo.¹⁹⁵

Pri izdelavi kartografskih del je uporabljal italijanski, precej redko slovenski, večinoma pa nemški jezik, kar ne preseneča. Nemškega jezika je bil namreč precej vaje zaradi očeta, ki je bil zelo načitan in je bral le nemško literaturo.¹⁹⁶

Slika 23: Henrik Tuma
(Wikipedija).

Morda je treba na tem mestu spomniti, da je bila raba nemškega jezika med slovenskimi izobraženci v drugi polovici 19. stoletja tudi sicer precej običajna. Pa ne le zato, ker so večinoma študirali v Gradcu ali Dunaju, vodja slovenskega narodnega gibanja Josip Vošnjak¹⁹⁷ se v spominih na otroštvo dobro spominja, da je slovensko sicer znal, a so se doma pogovarjali izključno v nemščini.¹⁹⁸

194 *Jadranski almanah* je izhajal letno, med letoma 1923 in 1930, pri Naši založbi v Trstu. Vseboval je koledar, kmetijske nasvete, poljudnoznanstvene in literarne prispevke. *Digitalna knjižnica Slovenije*, pridobljeno 1. 12. 2019, <https://www.dlib.si>.

195 Tuma, Henrik: Naše planine. V: *Jadranski almanah*. Trst: Naša založba, 1924, str. 76–94.

196 Tuma, Henrik: *Iz mojega življenja*. Ljubljana: Naša Založba, 1937, str. 19.

197 Josip Vošnjak (*4. 1. 1834, Šoštanj; †21. 10. 1911, Visole pri Slovenski Bistrici), politik, zdravnik in pisatelj. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 21. 12. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.

198 Vošnjak, Josip: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica, 1905, str. 16.

CENE VODNIKOV

Podatkov o nakladah prvih tiskanih vodnikov žal ni bilo mogoče najti in tudi njihove cene so bile le v redkih primerih navedene na naslovnici. Kljub temu da skromno število podatkov ne omogoča povsem realne slike njihove vrednosti, jih bom primerjala s cenami drugih izdelkov v tistem času (preglednica 1). Tako bodo bralci lažje dobili občutek in predstavo o količini denarja, ki je bil potreben pri nakupu planinskega vodnika.

Pred tem bi bilo smiselno spomniti, da so se v drugi polovici 19. stoletja oziroma na prelomu stoletja dogajale denarne reforme, tako da cene oziroma valute v obravnavanem času niso bile enotne. Po letu 1900 so namreč goldinarje (gld) oziroma forinte (fl) ter njihove manjše enote krajcarje (kr) zamenjali krone (K) in helerji (h), na Slovenskem vinarji (vin).¹⁹⁹

Cena Jägrovega vodnika po Kanalski dolini iz leta 1873 je bila 1 fl 30 kr, priložena geografska karta pa 30 kr.²⁰⁰ Rablov vodnik po Štajerski in Kranjski iz leta 1885 je bil verjetno zaradi ilustracij dražji in je bil vreden 2 fl 30 kr.²⁰¹ Kakšne so torej bile cene drugih izdelkov pred letom 1900? Polletna naročnina

199 O tem glej Rajšp, Vinko: Slovenski protestantizem, uraška tiskarna in cene. V: Kos, Peter; Majce, Janez; Melik, Vasilij; Mihelič, Darja et al.: *Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem: posvetovanje ob štiridesetletnici Denarnega zavoda Slovenije*, Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev, 1987, str. 33–36. Primerjavo cen posameznih artiklov glej Vasilij Melik: Nekaj o cenah, plačah in kulturi v predmarčni dobi. V: Kos, Peter; Majce, Janez; Melik, Vasilij; Mihelič, Darja et al.: *Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem: posvetovanje ob štiridesetletnici Denarnega zavoda Slovenije*. Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984, str. 37–42.

200 Jäger, *Touristen-Führer im Kanalthal (Kärnten)*, naslovna stran.

201 Rabl, *Illustrierter Führer durch Steiermark und Krain*, nepaginirano.

za *Laibacher Zeitung* (dostava po pošti) je stala 7 fl 50 kr, desetvrstični oglas pa 60 kr. Na ljubljanski tržnici je bilo marca leta 1873 treba odšteti 10 kr za bokal (1,5 l) mleka, za funt (okoli 500 g) masla 44 kr, za vagan (pribl. 61 l) pšenice pa 6 fl 60 kr.²⁰²

Kilogram belega kruha je na prelomu iz 19. v 20. stoletje stal 25 kr, kilogram rženega pa 13 kr.²⁰³ Glede na navedene podatke je torej priložena geografska karta Jägrovega vodnika stala malo več kot kilogram belega oziroma malo manj kot 3 kg rženega kruha. Podatek precej jasno pokaže na kupce te literature, ki za malega človeka takratnega slovenskega ozemlja zagotovo ni bila zanimiva.

Po letu 1900 je bila cena Badjurovega vodnika 60 h (vin),²⁰⁴ medtem ko je bilo za polletno naročnino za *Laibacher Zeitung* (dostava po pošti) treba plačati 15 K, za štirivrstični oglas pa 50 h (vin), za kilogram masla 1 K 80 h, za liter mleka pa 16 h.²⁰⁵ Preprost izračun torej pokaže, da je bilo pred letom 1900 za ceno vodnika mogoče dobiti skoraj 1,5 kg masla, po letu 1900 pa je bila cena vodnika vredna manj kot pol kilograma masla.

Preglednica 1: Primerjava cen pred in po letu 1900.

Cene pred letom 1900	fl	kr	Cene po letu 1900	K	h
planinski vodnik	1	30	planinski vodnik		60
polletna naročnina <i>Laibacher Zeitung</i>	7	50	polletna naročnina <i>Laibacher Zeitung</i>	15	
1,5 l mleka		10	1 l mleka		16
500 g masla		44	500 g masla		90
jajca/kos		1 3/7	jajca/kos		5

202 *Laibacher Zeitung*, 31. 3. 1873, št. 73, str. 514.

203 Holz, Eva: Plačevanje ljubljanskih mestnih uradnikov v drugi polovici 19. stoletja. V: Kos, Peter; Majce, Janez; Melik, Vasilij; Mihelič, Darja et al.: *Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem: posvetovanje ob štiridesetletnici Denarnega zavoda Slovenije*. Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984. str. 45.

204 Badjura, Na Triglav, v *kraljestvo Zlatorogovo*, uvodna stran.

205 *Laibacher Zeitung*, 1. 3. 1900, št. 49, str. 385.

JEZIKOVNA PODOBA

Dosedanji pregled avtorjev in naslovi del precej jasno nakazujejo na jezikovno podobo vodnikov. Večina je bila napisana v nemškem jeziku, precej redki so bili v slovenščini, eden v angleškem jeziku (preglednica 2). Pisci italijanskih planinskih vodnikov so se v obravnavanem obdobju obračali bolj v Zahodne Alpe, v Vzhodnih so bili pozorni predvsem na območje okoli Gardskega jezera.²⁰⁶ Temu prostoru se je posvečal irski politik, sicer pa naravoslovec in botanik ter avtor številnih knjig John Ball,²⁰⁷ ki je bil med letoma 1857 in 1860 tudi prvi predsednik angleškega *Alpine Cluba*. Za naše območje so planinski vodniki v italijanskem jeziku začeli izhajati šele v 20. stoletju.²⁰⁸

Preglednica 2: Jezik, v katerem so bili natisnjeni planinski vodniki.

slovenski jezik	nemški jezik	angleški jezik
3	40	1

Nemški vodniki so bili večinoma natisnjeni v latinici, Jägerjev vodnik po Kanalski dolini iz leta 1873²⁰⁹ in Radicsev vodnik po alpskem svetu²¹⁰ pa v

206 Ball, John: *Guida alpina Tirolo meridionale-Alpi venete (Lago di Garda): sezioni 57, 58*. Verona: H. F. Munster, C. Kayser successore, 1877.

207 John Ball (*20. 8. 1818, Dublin; †21. 10. 1889, London), politik, naravoslovec, biolog. Schär Pfister, Suzanne in Ball, John: *Historisches Lexikon der Schweiz*, pridobljeno 3. 6. 2020, <https://hls-dhs-dss.ch/de>.

208 *Servis italijanske nacionalne knjižnice*, pridobljeno, 3. 6. 2020, <https://opac.sbn.it>.

209 Jäger, *Touristen-Führer im Kanalthal (Kärnten)*.

210 Radics, *Bergfahrten in Österreich*.

gotici. Zanimivo je, da je bil Radicsev vodnik po Kranjski,²¹¹ ki je izšel tri leta pred omenjenim, natisnjen v latinici.

Pri poimenovanju in pisanju geografskih pojmov ni bilo niti enotnega pravila niti nekega reda. V nemških vodnikih so bili zapisi večinoma nemški, sploh če je šlo za svet Karavank in Kamniško-Savinjskih Alp. Če ustreznega imena v nemščini ni bilo, je bilo slovensko ime zapisano po nemško, tako na primer Golitza, Kotschna, Vertatscha, Dobratsch²¹² ali Moistrouka, Pischentza,²¹³ Manhart, Canin.²¹⁴ Triglav je bil v različnih različicah nemške izgovarjave (Triglau, Terglau, Terglou) bolj ali manj vedno pisan slovensko. Angleški Baedeker iz leta 1903 ga na primer označuje s The Terglou,²¹⁵ na zemljevidu, ki je priložen Jägrovem vodniku iz leta 1873, pa je denimo napisan slovensko (Triglav).²¹⁶ Različne zapise je mogoče najti v Simovem vodniku po Polhograjskih Dolomitih, v katerem se v besedilu navaja nemški zapis Toschz, na priloženem zemljevidu pa je vrh zapisan slovensko, torej Tošč. Sploh je omenjeni zemljevid, izdan pri dunajski založbi R. Lechner's, pri zapisih zemljepisnih imen zanimiv. Večji kraji kot Ljubljana, Škofja Loka in Polhov Gradec so praviloma zapisani v nemški obliki, torej Laibach, Bischofslack, Billichergraz itn. Pri manjših krajih in poimenovanjih vrhov pa so napisana tako slovenska kot nemška imena. Tako na primer St. Jakob ali St. Lorenz, a tudi Osovník in Kopačev vrh.²¹⁷

Glede na našeta dejstva se zdi, da je bilo pisanje zemljepisnih imen precej subjektivno ter odvisno od (političnega) prepričanja pisca in njegovega poznavanja območja. Gotovo pa so avtorji pri pisanju imeli v mislih predvsem nemško govorečo ciljno publiko in so jim z navajanjem nemških imen (oziroma njihovih različic) želeli olajšati pot v vzpeti svet.

Naj se na tem mestu pomudim še pri zanimivih etimoloških razlagah zemljepisnih imen, ki jih je mogoče zaslediti praktično v vsakem vodniku. Radics

211 Radics, *Führer durch Krain*.

212 Verein zur Hebung des Fremdenverkehrs in Klagenfurt: *Illustrierter Führer durch Klagenfurt und Umgebung*, 1909, str. 66–69.

213 Jahne, *Führer durch die Karawanken*, str. 16.

214 Jäger, *Touristen-Führer im Kanalthal (Kärnten)*, str. 12.

215 Baedeker, *The Eastern Alps ...*, str. 366.

216 Jäger, *Touristen-Führer im Kanalthal (Kärnten)*, nepaginirano.

217 Sima, *Im Billiegrazer Gebirge*, nepaginirano.

je ob opiranju na polihistorja Janeza Vajkarda Valvazorja²¹⁸ in slavnega Hacqueta²¹⁹ razlagi imena Triglav namenil dobršen del istoimenskega poglavja.²²⁰ Po Anastaziju Grünu ga imenuje *der heilige Dreihaupt*,²²¹ ime Triglav naj bi izhajalo iz narečnega Terglau in naj bi se v dokumentih začelo pojavljati šele od 18. stoletja dalje.

Sima se je pri etimološki razlagi imena Toško čelo sicer najprej ozrl v turške vpade: »[...] *Za časa turških vpadov so se tu gori izgubili trije Muslimani, ki so jih pogumne predstavnice šibkejšega spola okamenjale in jim z žebli v čelo zadale smrtni udarec.*«²²² Vendar se mu je izraz *Vaisten Hiern*, ki je bil omenjen v fevdni knjigi gospodov Luegger²²³ iz leta 1453, zdel pri razlagi veliko prepričljivejši. Na tem gospostvu je (bilo) namreč območje, ki naj bi v slovenskem jeziku pomenilo Tolsto Čelo,²²⁴ kajti dejansko je tam prst debela in mastna.²²⁵

Zanimiva je tudi razlaga imena Tošč, ki naj bi izvirala iz slovanskega *zavaljen*. Kot piše Sima, gora dejansko spada med *zavaljene* oziroma *debele* zaradi oblike in lege njenih travnikov ter skalnega pobočja.²²⁶

Ludwig Jahne je izvor imena Karavanke poiskal v keltskih izrazih *Kara* (kamen) in *Wanka* (travnik), ki naj bi torej označevala *kamnit travnik*.²²⁷

Slovenska izgovorjava zemljepisnih imen za nemško govoreče gorohodce gotovo ni bila lahka, česar so se zavedali tudi pisci besedil. V vodnike so zato

218 Prav tam, str. 28–30. Janez Vajkard Valvazor (*28. 5. 1641, Ljubljana; †sept./okt. 1693, Krško), polihistor, zbiralec, založnik *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 23. 2. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.

219 Prav tam, str. 27–32. Hacquetovi zapisi o njegovem prvem pristopu na Triglav okoli 1. avgust 1773 so bili objavljeni v *Oryctographia Carnioliae*. Leipzig: J. G. I. Breitkopf, 1778, 1. del, str. 26.

220 Radics, Peter: Triglav und dessen Besteigungen. V: *Bergfahrten in Österreich. Einst und Jetzt 1363–1887*. Augsburg; Leipzig: Amthor'sche Verlagsbuchhandlung, 1888, str. 26–36.

221 Prav tam, str. 26.

222 Sima, *Im Billiegrazer Gebirge*, str. 16. »... zur Zeit der Türkeneinfälle drei Muselmänner auch da herauf verrirten, von den muthigen Vertreterinnen des schwachen Geschlechtes jedoch frischweg unzigelt und durch Einschlagen von Nägeln in die Stirne getödtet wurden.«

223 Predjamski vitezi (Burggrafen von Lueg, kratko: Lueger, tudi Luger, v ital. virih Logar in Luogar), kranjsko-goriški plemenitaši, ki se pojavijo že leta 1202 kot vazali goriških grofov, pozneje kot deželni maršali goriško-gradiščanski, od 1463 tudi kot kranjski deželani, izumrejo v 16. stol. Ali so bili prvotno slov. Logarji ni točno dognano. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 22. 2. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.

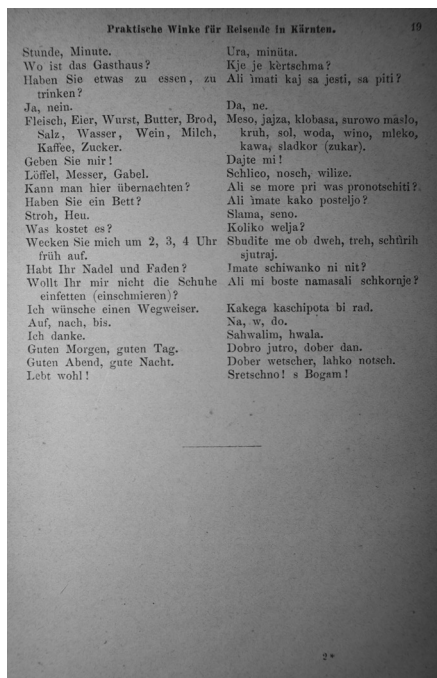
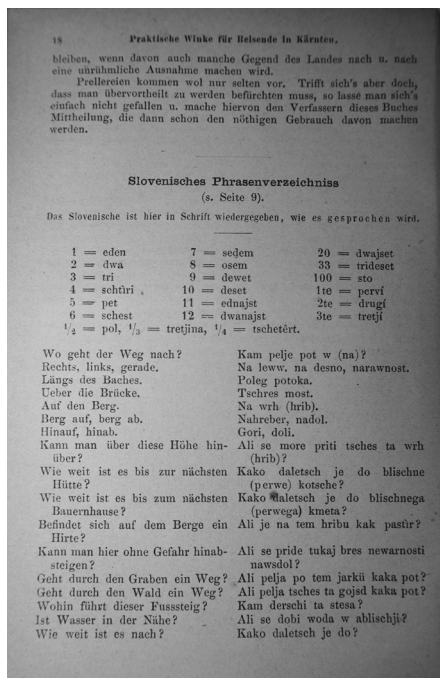
224 Sima, *Im Billiegrazer Gebirge*, str. 15.

225 Prav tam.

226 Prav tam, str. 37.

227 Jahne, Ludwig: *Karawanken Führer mit einer Wegkarte und Abbildungen*, str. 7.

pogosto priložili preglednice slovenskih krajev, zapisane v fonetični obliki,²²⁸ ali pa so dodali sezname osnovnih sporazumevalnih fraz, številkn itn.²²⁹ (slika 24). Frischauf je na primer nemške in slovenske fraze zapisal, potem ko je uporabnikom na kratko razložil slovenske fonetične posebnosti.²³⁰

Slika 24: Seznam slovenskih fraz (Jabornegg, *Kärtnerführer*, 1873, str. 18, 19; Narodni muzej).

228 Roschnik, *Der Triglav*, Anhang, nepaginirano.

229 Amthor, *Jabornegg, Kärtnerführer*, 1873, str. 18–19.

230 Frischauf, *J. Frischauf's Gebirgsführer*, 1874, str. 6.

USEBINSKA ANALIZA

*Visoko vrh planin stojim,
V veselji rajskem tu živim;
Tam dol' ljudje prebivajo,
Veselje redko vživajo;
Prid' vrh planin,
Nižave sin!²³¹*

Avtorji planinskih vodnikov bralcem niso želeli ponuditi zgolj informacij o zeleni poti ali načrtovani planinski turi, temveč so jih skušali seznanjati s čim širšim spektrom koristnih in potencialno zanimivih informacij. V ospredju vsebinske analize zato niso bili opisi razgledov z vrhov, saj so ti bolj ali manj podobni današnjim. Pozornost pri branju je bila usmerjena predvsem na zgodovinske, etnološke in demografske opise, posebno poglavje pa so zaradi številčnosti zahtevali tudi oglesi.

V zgodovini so planinske poti iskali in zavarovali slovenski pastirji, lovci in divji lovci, po njih pa so prav tako vodili pretežno Slovenci.²³² Še do konca 19. stoletja so pri ugotavljanju novih poti, pri pristopih na še neosvojene vrhove in pri vodenju turistov tako v Zahodnih kot v Vzhodnih Julijcih, imeli največjo vlogo divji lovci. Lov je bil namreč v tistih časih privilegij premožnih lovskih zakupnikov in veleposestnikov, po večini Nemcev. Loviti

231 Kocbek, Kos, *Vodnik za Savinske planine in najbližjo okolico*, nepaginirano.

232 Več o slovenskih planinskih kočah do prve svetovne vojne glej Mikša, Peter: Nemška ali slovenska – planinske kočve v slovenskih gorah do prve svetovne vojne. V: *LC tim: interni časopis skupine*, 2016, št. 6, str. 26–32.

je torej smel le vrhnji družbeni sloj, preprost človek je smel v lovišče le kot lovski čuvaj, gonjač ali kot nosač oprtnika in uplenjene divjadi. Divji lov je bil sicer strogo prepovedan, kazni zanj visoke, a ga ni bilo mogoče preprečiti.²³³ Kljub vsemu prikazi planinskih poti v analiziranih vodnikih niso bili v središču pozornosti, ampak so bili pregledani zgolj z vidika aktualnosti. Po pričakovanjih so bili opisi skrbni in izredno natančni, tako da so se uporabniki nanje resnično lahko zanesli. Hkrati pa lahko zapišem, da po večini omenjenih poti stopajo tudi moderni gorniki.

Odnos do zgodovinskih dogodkov

Med poučne vidike planinskih vodnikov gre na prvem mestu zagotovo šteti opise zgodovinskih dejstev in dogodkov, v katerih je bilo nemalokdaj najti protagoniste iz cesarsko-kraljevih družin. To za tisti čas ni bilo nekaj posebnega, saj je podobno opaziti tudi v planinskih zapisih, objavljenimi v takratnih planinskih revijah.²³⁴

Ker je v enem poglavju nemogoče predstaviti vse v vodnikih omenjene posameznike, ki so krojili ali bolj ali manj vplivali na zgodovinsko dogajanje, bo v nadaljevanju predstavljenih le nekaj tistih, katerih sledi so na Slovenskem vidne še danes.

Sima je v vodniku po Polhograjskem hribovju bralce seznanil z že omenjenim saškim kraljem Friedrichom Avgustom, ki je Sv. Lovrenc obiskal 4. maja 1838.²³⁵ Na ta dogodek še danes spominjata obelisk ob vznožju hriba in pesem Timona Labacensisa, ki jo je leta 1882 objavil *Laibacher Wochenblatt*.²³⁶

*Auf Bergesgipfel steht ein Kirchlein klein,
An seinem Hange blüht ein Blumen fein.
Der Berg, er heißt Laurentius,
Das Blümchen heißt Anonymus,*

233 Lovšin, *Gorski vodniki v Julijskih Alpah*, str. 34–35.

234 Poročilo o obisku saksonskega kralja, *Planinski vestnik*, 1907, št. 8, str. 146.

235 Sima, *Im Billiegrazer Gebirge*, str. 40–41.

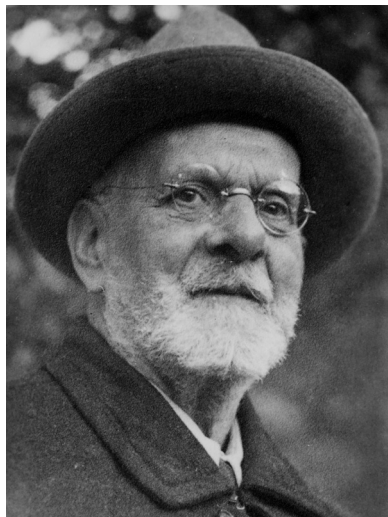
236 *Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen* – je bil časopis, ki je v letih 1804–1810 in 1814–1818 izhajal v Ljubljani pri tiskarni Kleinmayr, kot priloga časnika *Laibacher Zeitung*. Bil je bolj znanstvene kot razvedrilno-beletristične narave, saj je vseboval članke z zgodovinsko in topografsko tematiko, pesmi, življenjepise in še kaj. Tanja Žigon, »Laibacher Wochenblatt – ljubljanski tednik za korist in zabavo (1804–1810 in 1814–1818)«, *Zgodovinski časopis*, 2001, št. 1, str. 67–91.

*Da kam ins Land ein Königssohn,
Ein Blumenfreund auf Sachsen Thron.*²³⁷

Badjura je v poglavju z naslovom *Prvi turisti na Triglav med letoma 1778 in 1837*²³⁸ omenjal številna znana imena, kot sta denimo Baltazar Hacquet ali Valentin Vodnik.²³⁹

Pričakovano so se znana imena sicer pojavljala predvsem v povezavi z vzponi na Triglav. Med njimi so na primer Žiga Zois, Jovan Vesel Koseski²⁴⁰ in alpinist Julius Kugy²⁴¹ (slika 25), slednji predvsem v povezavi z novimi planinskimi potmi.²⁴²

Radics je kot zgodovinar zgodovinskim ozadjem pričakovano namenil precej prostora. V vodniku po Kranjski je po opisu topografskih značilnosti²⁴³ prav toliko strani posvetil pomembnejšim dogodkom iz krajevne zgodovine.²⁴⁴ V tem oziru še posebej izstopa njegov vodnik po alpskem svetu, saj je vseboval kar dve poglavji: prvo je govorilo o princu Rudolfu IV.²⁴⁵ in njegovi zimski poti po območju Krimmla (današnje okrožje Zell am See)

Slika 25: Julius Kugy
(Fototeka Slovenskega planinskega muzeja).

237 Sima, *Im Billiegrazer Gebirge*, str. 41.

238 Badjura, *Na Triglav, v kraljestvo Zlatorogovo!*, str. 11–14.

239 Valentin Vodnik (*3. 2. 1758, Ljubljana; †8. 1. 1819, Ljubljana), pesnik, časnikar, jezikoslovec, duhovnik. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 21. 12. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.

240 Jovan Vesel Koseski (*12. 9. 1798, Spodnje Koseze pri Moravčah; †26. 3. 1884, Trst), pesnik, prevajalec, pravnik. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 2. 10. 2019, <https://www.slovenska-biografija.si>.

241 Julij Kugy (*19. 7. 1858, Gorica; †5. 2. 1944, Trst), alpinist. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 23. 7. 2019, <https://www.slovenska-biografija.si>.

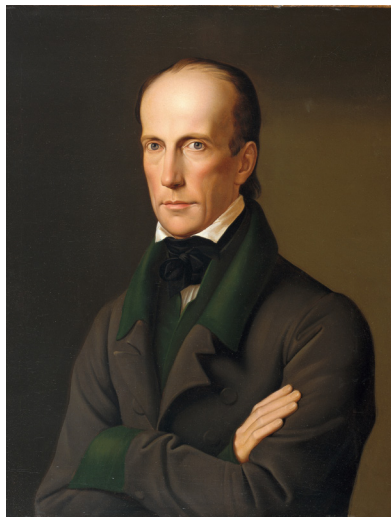
242 Roschnik, *Der Triglav*, str. 47–49.

243 Radics, *Führer durch Krain*, str. 3–5.

244 Prav tam, str. 6–11.

245 Rudolf IV. (*1. 11. 1339, Dunaj; †27. 7. 1365, Milano), vojvoda Avstrije. Dopsch, Heinz: *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Berlin: Duncker & Humblot, 2005, 22. del, str. 179–180.

leta 1363,²⁴⁶ drugo pa o bratu avstrijskega cesarja, nadvojvodi Janezu²⁴⁷ (slika 26), ki se je leta 1807 mudil v Bohinju.²⁴⁸

Slika 26: Nadvojvoda Janez
(Wikipedija).

Radics se je zavedal, kako veliko vlogo je imel nadvojvoda Janez pri razvoju avstrijskega turizma: »*Že na začetku našega stoletja je genialni princ naše cenjene vladarske hiše, nepozabni 'nadvojvoda Janez', eden najodličnejših predstavnikov avstrijske turisticke, s svojim vsestranskim, blagoslova polnim delovanjem v korist alpskih dežel, spodbudil in pospeševal njeno razvojno strategijo.*«²⁴⁹

Potovanje oziroma obisk nadvojvode Janeza je poleg Bohinja vključeval še Idrijo, kar je pisec večinoma povzel po *Laibacher Zeitungu*. Nadvojvoda Janez je s tem potovanjem želel opozoriti domoljube na lepote domovine ter tako prispevati tudi k vzgoji obiskovalcev vzpetega sveta.²⁵⁰ Nad lepotami Bohinja je bil, tako kot Radics,

več kot navdušen: »*Lepa – čudovita je tukaj narava! Je očarano zaklical princ, pomignil svojemu slikarju, mu nakazal mesto, s katerega je proti vzvodu mogoč pogled na jezero, in mu v tem položaju dal narisati kaskade.*«²⁵¹ Na obisk nadvojvode Janeza v Bohinju še danes spominja v marmor vklesana spominska plošča ob

246 Radics, Peter: Herzog Rudolf IV. von Oesterreich Wintertour über den Krimmler-Tauern 1363. V: *Bergfahrten in Österreich*, str. 1–8.

247 Johann Baptist Josef Fabian Sebastian von Österreich (*20. 1. 1782, Firence; †11. 5. 1859, Gradec), ljudsko imenovan tudi nadvojvoda Janez, brat cesarja Franca I., avstrijski feldmaršal. Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 1860, 6. del, str. 280–287.

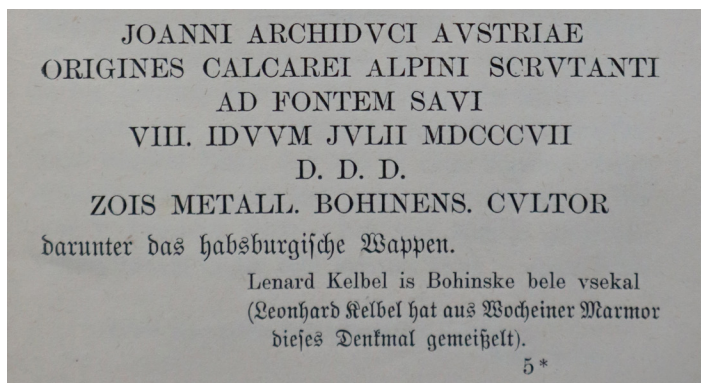
248 Radics, Peter: Prinz Johann in der Woche in (Strategie und Touristik). V: *Bergfahrten in Österreich*, str. 64–68.

249 Prav tam, str. 64–65. »*Schon zu Beginn unseres Jahrhunderts hat ein genialer Prinz unseres erlauchten Herrscherhauses, der namentlich in seinem vielseitigen segensreichen Wirken für die Alpenlande uvergeßliche 'Prinz Johann', einer der hervorragendsten Repräsentanten der Touristik in Oesterreich diesen Einfluß der Strategie auf die Touristik geweckt und genährt.*«

250 Prav tam, str. 65.

251 Prav tam, str. 66. »*Schön-herrlich ist hier die Natur! Rief der entzückte Prinz aus, winkte seinem Maler, wies ihm eine Stelle an, wo man östlich die Aussicht auf den See gewinnt, und ließ in dieser Situation die Cascade abzeichnen.*«

slapu Savica (slika 27). Izdelal jo je kamnosek Lenard Kelbel,²⁵² odkril pa leta 1807 Žiga Zois.²⁵³

Slika 27: Plošča, ki spominja na obisk nadvojvode Janeza v Bohinju (Radics, *Bergfahrten in Österreich*, str. 67; Narodni muzej).

Po Radicsu je bila pot nadvojvode Janeza za bohinjski konec pomembna vsaj zaradi dveh razlogov. Po eni strani je pri naravoslovcih in turistih nasploh vzbudila zanimanje za raziskovanje tega območja, po drugi pa je to povzročilo zagon krajevne industrije. Med drugim se je, zahvaljujoč neizmernemu trudu tamkajšnjega duhovnika Janeza Mesarja,²⁵⁴ razvilo sirarstvo. Tako so se bohinjski sirarski izdelki po Radicsevemu mnenju z lahkoto primerjali z najboljšimi izdelki drugih alpskih sirarn.²⁵⁵

V istem vodniku je Radics posebno poglavje namenil Anastasiusu Grünu, ki ga je označil tudi za avtorja turističnih besedil.²⁵⁶ Razlog za to je bil namreč Grünov prispevek o Štajerski, objavljen v knjigi *Deutschland*, ki je izšla leta 1853.²⁵⁷

252 Prav tam, str. 67.

253 Ukanc- Spominska plošča nadvojvodi Johanu pri slapu Savica, pridobljeno 21. 12. 2019 <http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=16961>.

254 Janez Mesar (*12. 6. 1832, Jesenice; †3. 5. 1895, Cerklje na Gorenjskem), župnik, gospodarski organizator, ustanovitelj prve sirarske družbe za Bohinjsko Bistrico, Bitnje in Lepence, ki je začela delovati 11. junija 1873 na Bitenjski planini. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 2. 10. 2019, <https://www.slovenska-biografija.si>.

255 Radics, Prinz Johann in der Wochein, str. 68.

256 Radics, Peter: Anastasius Grün als touristischer Schriftsteller über Steiermark 1847. V: *Bergfahrten in Österreich*, str. 86–94.

257 Verjetno gre za knjigo Karla Jahna, *Illustriertes Reisebuch: Ein Führer durch Deutschland, die Schweiz, Tyrol, Italien ...*; Unter Benutzung aml. Quellen, ki je izšla leta 1853. Informacijo o knjigi, ki je sicer ni bilo mogoče izslediti, je dobil od ustanovitelja časopisa *Montags-Revue*, časnikarja in pesnika Jakoba Herzoga.

Po uvodnih besedah o pesniku, ki je med drugim veliko potoval po Italiji, Nemčiji, Franciji in Angliji, je Radics Grüna označil za ljubitelja alpskega sveta, ki ga je navdihoval pri ustvarjanju: »*Srečen kraj, srečanje, navdih, ki se je ohranil v pesniški podobi našega nepozabnega grofa poetike!*«²⁵⁸ Izpostavil je pesnikovo poznavanje in naklonjenost Štajerski, še zlasti njenemu alpskemu delu. Glede na Radicsevo navdušenje, ki veje iz zapisanega, ni čudno, da je v svojih delih pogosto navajal Grünovo poezijo.

Morda naj za konec zapišem še dejstvo, da je Radics pisal tudi o zgodovini Postojnske jame²⁵⁹ in ji namenil ravno toliko prostora kot opisom poti na Triglav in s Triglava v dolino.²⁶⁰

Odnos do gospodarskih razmer

Prvotni planinski vodniki še danes delujejo precej prepričljivo, kar je razumljivo, saj so jih avtorji napisali na podlagi lastnih izkušenj. Opisi ljudi, okolice in gospodarskih razmer so včasih izjemno podrobni, tako da so bili takratnim uporabnikom ne le v pomoč, ampak tudi v poduk. Zgradba prvih planinskih vodnikov je bila tipična. Navadno je pred demografskimi opisi, torej pred opisi tamkajšnjega prebivalstva, tekla beseda o splošnih, geografskih in gospodarskih značilnosti območja.

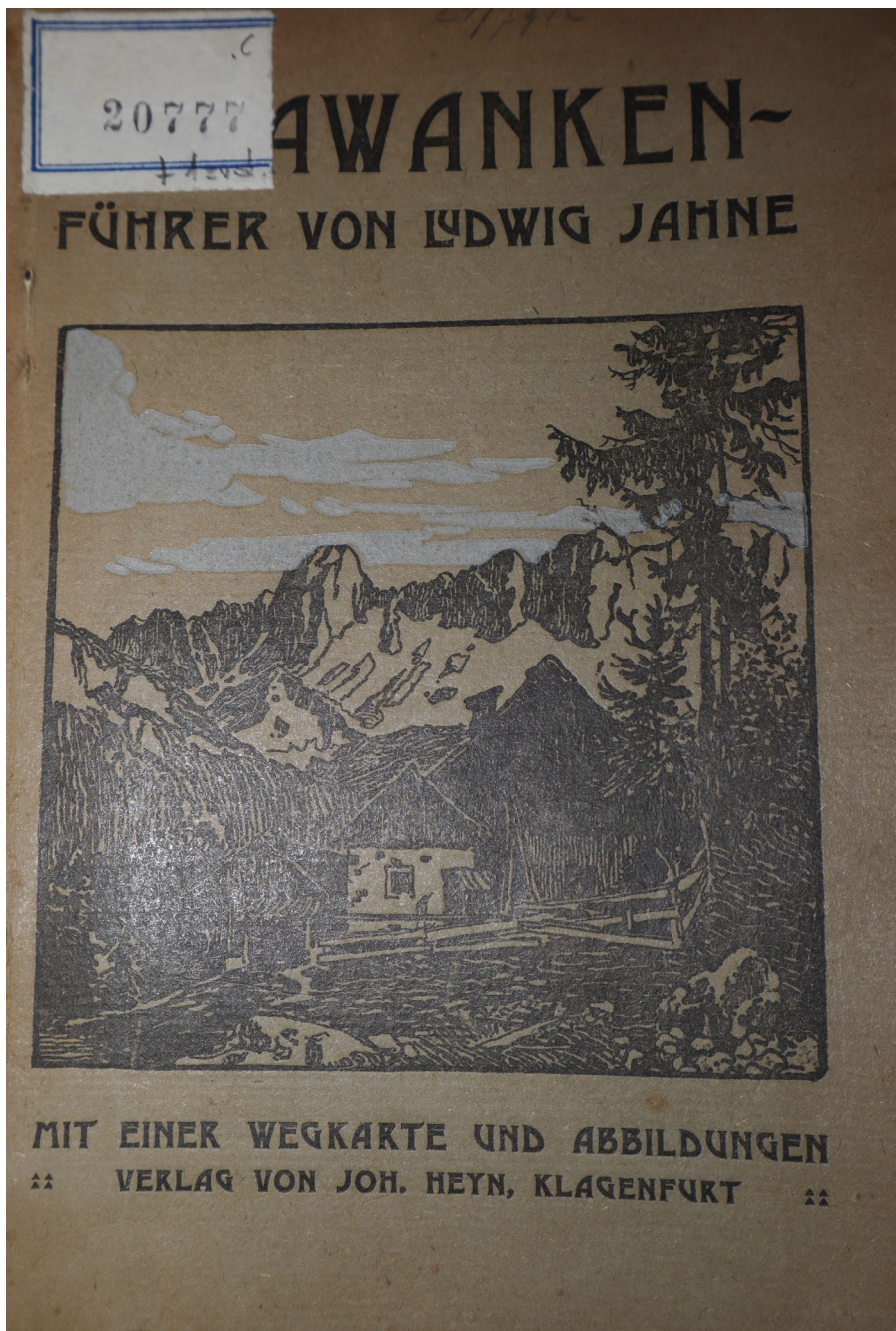
Vsi avtorji so bili seveda očarani nad naravnimi lepotami vzpetega sveta, pri čemer so se mnogokrat precej podrobno posvečali tudi rastlinskemu svetu. Pogosti so (včasih tudi precej natančni) opisi rastlinstva, v nekaterih vodnikih je priložena tudi literatura. Pri tem izstopa Sima, ki poleg vsestranskega Karla Dežmana posebej izpostavlja avstrijskega botanika Wilhelma Vossa,²⁶¹ po katerem je Voss Hütte, danes Erjavčeva koča na Vršiču, dobila ime. Skupna točka med Dežmanom in Vossom ni bilo le zanimanje za botaniko, oba sta bila tudi med vodilnimi člani kranjske

258 Radics, Peter: Anastasius Grün als touristischer Schriftsteller über Steiermark 1847, str. 86–87. »*Glücklich jene Stätte, glücklich jene Begegnung, jene Anregung, die auf diese Weise von unserem uvergeslichen Dichtergrafen im poetischen Bilde festgehalten werden!*«

259 Radics, Peter: Frühe Besucher der Adelsberger Grotte. V: *Bergfahrten in Österreich*, str. 15–25.

260 Radics, Peter: Triglav und dessen Besteigungen, str. 26–36.

261 Wilhelm Voss (*31. 12. 1849, Dunaj; †30. 3. 1895, Dunaj) botanik, mikolog, mineralog. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 21. 12. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>. O njem glej tudi Jogan, Jernej: Flora Ljubljanskega gradu stoletja po Vossu. V: *Hladnikia*. Ljubljana: Botanična sekcija Društva Biologov Slovenije, 2013, št. 32, str. 53–66.

Slika 28: Jahne, Ludwig: *Karawanken Führer mit einer Wegkarte und Abbildungen*, naslovnica (Narodni muzej).

podružnice DuÖAV, kar je upodobljeno na fotografiji slavnostnega zbornika *Festschrift*.²⁶² Nasploh se je Sima kar precej ukvarjal z Vossom in je svoje izsledke med drugim objavil v časopisih,²⁶³ in v knjigi.²⁶⁴ Ludwig Jahne, ki se je posvečal območju Karavank, je menil, da so bili bogati vodni viri na območju Karavank neizkoriščeni, kar v preteklosti ni bilo tako.

Po njegovem so bile na tem območju tačas razmere gospodarsko neugodne, saj je manjkalo dobre industrije, žito pa je komaj zadostilo potrebam. Rudarstvo je, predvsem v vzhodnih delih, tamkajšnjim ljudem sicer dajalo možnost zaslužka, a so bile razmere težavne in je bila panoga praktično že v zatonu. Surovine so bile po večini v vzpetem svetu, a sta bila njihov izkop in transport povezana z visokimi stroški. Zato je tamkajšnje prebivalstvo vedno bolj verjelo in upalo v rastoči tujski promet.²⁶⁵ Roschnik je bil bolj optimističen, saj je bil prepričan, da se je z izgradnjo železnice do Trbiža leta 1871 za to območje začelo novo obdobje.²⁶⁶ Pri opisih gospodarskih razmer je zanimivo, da Jahne na območju Karavank v nobenem od vodnikov ni omenil bogastva gozdov.

Roschnik je v triglavskem vodniku (slika 29) obravnavano območje razdelil na tri dele, ki (še danes) ustrezajo trem dostopom na vrh Triglava: mojstranško območje, območje Bleda in Bohinja ter območje Trente. Na območju okoli Mojstrane se je prebivalstvo ukvarjalo zlasti z živinorejo. Redili so krave, konje, pa tudi ovce, koze in svinje. Poleg živinoreje so se ljudje ukvarjali še s poljedelstvom, gozdarstvom in čebelarstvom.²⁶⁷ Na Bledu se je razvijal topliški turizem, Trenta z izrazito najskromnejšimi njivami pa je bila zanj od vseh dolin najrevnejša. V zadnjem času so se tamkajšnji prebivalci začeli ukvarjati z gozdarstvom samo zato, ker so postrili nadzor nad divjim lovom.²⁶⁸ Trentar je bil namreč rojen lovec in mu je bilo veselje do lova tako rekoč prirojeno. Zanj je veljalo, da ne bi zapustil svojega območja, pa naj bi bilo še tako hudo: »*Morda bi šel, pa bi mi morali pustiti puško in lov, drugače ne!*«²⁶⁹ To je opazil tudi Kugy, ki je za tamkajšnje lovce zapisal, da so neka-

262 Roschnik, Rudolf in August Plachki: Die Entwicklung der Section Krain. V: DuÖAV za Kranjsko, *Festschrift*, str. 7.

263 Sima, Johann: Professor Wilhelm Voss, *Laibacher Schulzeitung*, 1895, str. 52–55.

264 Sima, Johann: *Professor Wilhelm Voss*+. Laibach: Krainischen Landes-Lehrervereins, 1895.

265 Jahne, *Karawanken Führer mit einer Wegkarte und Abbildungen*, str. 5–7.

266 Roschnik, *Der Triglav*, str. 49.

267 Prav tam, str. 17.

268 Roschnik, *Der Triglav*, str. 19.

269 Abram, Josip: Opis Trente, *Planinski vestnik*, št. 9, str. 135.

Slika 29: Roschnik, Rudolf: *Der Triglav*, naslovnica (Narodni muzej).

teri po cele tedne lovili po tujih revirjih in kupčevali s plenom. Prebrisani in drzni Trentarji so bili prav moreča nadloga žandarjem, saj toliko divjih izbruhov strasti kot v Trenti Kugy ni videl še nikjer.²⁷⁰

Prebivalce Kanalske doline, ki so prišli z različnih koncev, je povezovalo tamkajšnje železarstvo. Ukvarjali pa so se še s trgovanjem, prevozništvom, v Rablju tudi s kopanjem premoga. Mnogi od njih so kot zidarji ali lesni delavci odšli na tuje.²⁷¹

Prebivalci Polhograjskega hribovja so se ukvarjali predvsem s sadjarstvom: »*V blagoslovljenih letih je na voljo zadosti sadja, pitne vode žal ne.*«²⁷²

Na Štajerskem se je prebivalstvo ukvarjalo z različnimi dejavnostmi: živinorejo, poljedelstvom, vinogradništvom, pa tudi s premogovništvom, železarstvom, steklarstvom itn.²⁷³

Odnos do prebivalcev

Za prebivalce vzpetega sveta je veljalo (in še velja), da so nekoliko posebni:

*Prebivalci gora mnogo bolj ljubijo svojo domovino nego dolinci. Kakor ne zapuste planinski orli svojih gora, tako je tudi planinec navezan nanje z dušo in telesom. Kakor prikovano je njegovo srce na skalne višine, globoke doline, na bistre vode, zelene planine in temne gozde! Kako nerad se loči planinec od kristalnočistega, oživljajočega vzduha, ki se izprehaja po opojnih smrekovih in jelovih lesovih in po planinskem cvetju – kako bi pogrešal vedrega, sinjega neba, ki se tako drzno in obenem ljubko in vabilno vzpenja nad njegovim planinskim rajem! Kako naj se malomarno odtrže od pisane planinskega življenja sredi živahnih čred, njih mukanja, beketanja in meketanja, prijetno pomešanega s številnimi, zamolklo pojočimi zvonci! In, ali bi mogel v dolini, na ravnini kdaj tako iz srca radostno zavriskati kakor doma, kjer ožive ob krepkem vrisku gore naokrog?*²⁷⁴

270 Lovšin, *Gorski vodniki v Julijskih Alpah*, str. 129.

271 Jäger, *Touristen-Führer im Kanalthal (Kärnten)*, str. 4.

272 Sima, *Im Billiegrazer Gebirge*, str. 15. »*Obst gibt es in gesegneten Jahren genug, gutes Trinkwasser dagegen weniger.*«

273 Radics, Peter: Anastasius Grün als touristischer Schriftsteller über Steiermark 1847, str. 92.

274 Abram, Josip: Opis Trente, *Planinski vestnik*, 1907, št. 9, str. 134.

Avtorji vodnikov so na svojih poteh po vzpetem svetu prihajali v stik z lokalnim prebivalstvom. Zato so zlasti nemško govoreči na podlagi svojih izkušenj znali bralcem dobro, predvsem pa prepričljivo svetovati.

Ludwig Jahne je strahove bralcev pred slovenskim jezikom in s tem morebitnim (ne)sporazumevanjem pomiril z izjavo, da se je v komunikaciji s prebivalci karavanskega sveta odlično znašel, saj so večinoma govorili tudi nemško: »*Za obisk Karavank znanje slovenskega jezika ni nujno.*«²⁷⁵ Prebivalce Karavank je sicer označil za miroljubne, preproste in poštene.²⁷⁶ Kot je razvidno iz citata, se je njegov odnos do lokalnega prebivalstva v 30 letih sicer le malenkost spremenil. A prav v teh niansah je mogoče čutiti, da je svoja stališča do Slovencev nekoliko omilil. V večjih naseljih, kjer je še v začetku devetdesetih let 19. stoletja opazil pretežno nemško prebivalstvo, je 30 let pozneje že opazil tudi večjezičnost, čeprav še vedno z občutnim nemškim značajem.

1882

*Prebivalstvo v Karavankah je mešanih narodnosti, in sicer nemško in slovensko. Kmetje in delavci v hribih pripadajo večinoma slednjim, medtem ko v večjih krajih prebivajo večinoma Nemci.*²⁷⁷

1912

*V Karavankah je prebivalstvo na deželi slovensko, večji kraji pa so jezikovno mešani in skoraj vsi nosijo nemški pečat.*²⁷⁸

Morda v povezavi s prebivalstvom tega območja še zanimivost, ki se je našala na tamkajšnja gostišča. Ta so bila na južnem delu Spodnje Koroške najslabša. V slovenskih vaseh namreč ni bilo mogoče dobiti niti piva niti vina, kaj šele kakšnega prigrizka.²⁷⁹

Roschnikovi opisi domačinov so večinoma pozitivni. Pri prebivalcih Mojstrane in Dovja mu je pozornost vzbujala nemščina, govornjena s precej očitnim koroškim naglasom, ki je posledica odraščanja mojstranških otrok na Koroškem. Tja so namreč odhajali tudi zato, da bi se učili nemško:

275 Jahne, *Karawanken Führer mit einer Wegkarte und Abbildungen*, str. 5. »*Zum Besuche der Karawanken Berge ist die slowenische Sprache nicht nöthig.*«

276 Prav tam.

277 Jahne, *Führer durch die Karawanken*, str. 4–5. »*Die Bevölkerung in den Karawanken ist gemischter nationalität, und zwar findet man dort sowohl den deutschen als auch den slovenischen Stamm. Der Bauern- und Arbeiterstand im Gebirge gehört vorwiegend dem letztern an, während die grösseren Orte zumeist von Deutschen bewohnt sind.*«

278 Jahne, *Karawanken Führer mit einer Wegkarte und Abbildungen*, str. 8. »*Die Landbevölkerung der Karawanken ist slowenisch, die grösseren Orte jedoch gemischtsprächig und tragen fast alle deutschen Charakter.*«

279 Amthor, *Jabornegg, Kärntnerführer*, 1873, str. 14.

Tamkajšnji človek je močan, čist in se odlikuje po poštenosti in zvestobi. Mojstranski vodniki, vedno zelo prijazni, posebljajo te značilnosti. Materni jezik je sicer slovenski, vendar ljudje večinoma razumejo tudi nemščino, ki se pogosto govori s koroškim naglasom. Razlog za to je bližina Koroške, kjer mojstranski otroci pogosto odraščajo, da bi se naučili nemškega jezika, saj se ga iz političnih razlogov v šoli na Dovjem ne morejo.²⁸⁰

Znanje nemščine s precejšnjim koroškim naglasom ni bilo nič čudnega, saj se starejši prebivalci teh krajev še danes spominjajo odhodov njihovih prednikov v koroške vasi, kjer so služili kot hlapci.²⁸¹

Pri prebivalcih Bleda, ki ga označuje za *die Perle von Krain*, ni opazil nobenih posebnosti,²⁸² je pa toliko bolj zanimiv opis prebivalcev bohinjskega konca, za katere še danes velja, da so malce posebni. Poudaril je zaverovanost vase in ponos, pri mlajših generacijah pa pomanjkljivo znanje nemškega jezika:

Bohinjec kot predstavnik krepkega in zdravega slovanskega življa je, tako kot vsi prebivalci odročnih krajev, nekolikanj okoren in zaverovan v svoj prav, čemur je treba dodati še kar precejšen občutek ponosa. Sicer pa je tako kot vsak kranjski kmet nepokvarjen, pošten in vdan. Znanje nemščine je pri starejših precej pogosto, pri mlajših razmeroma redko.²⁸³

Najskromnejši zapis je namenil prebivalcem Trente, o katerih je bilo predvsem v povezavi z divjim lovom nekaj že zapisanega. Roschnik je pri njih poleg izrazitega italijanskega vpliva opazil močno revščino: »Otroci preživljajo življenje v sladkem brezdelju in v priložnostnem prosjačenju gorohodcev.«²⁸⁴ Da so bile v

280 Roschnik, *Der Triglav*, str. 15. »Der Menschenschlag ist kräftig und sauber und zeichnet sich durch Ehrlichkeit und Trauberzigkeit aus. Die Mojstener Bergführer, durchwegs sehr nette Leute, dürfen als Vertreter dieser Eigenschaften bezeichnet werden. – Muttersprache ist die slowenische, doch wird vielfach auch Deutsch mit kärntenerischen Tonfall gesprochen und ziemlich allgemein verstanden. Dies macht die Nähe Kärntens, wo die Kinder aus Mojstrana häufig erzogen werden, um Deutsch zu lernen, weil dies aus politischen Gründen in der Schule zu Langenfeld nicht geschehen kann.«

281 Ustni viri tamkajšnjih prebivalcev.

282 Roschnik, *Der Triglav*, str. 16.

283 Prav tam, str. 17. »Mit den Bewohnern anderer abgeschiedener Täler hat der Wocheiner, der als Vertreter eines kernigen, gesunden slawischen Menschenschlages gelten darf, eine gewisse Eckigkeit und Rechthaberei gemein, wozu noch eine ziemliche Gabe von Stolz kommt. Im übrigen ist er ehrlich und anhänglich, wie der unverdorbene Oberkreiner Bauer überhaupt. Die Kenntnisse des Deutschen ist bei den alten ziemlich allgemein, bei den Jungen verhältnismässig selten.

284 Prav tam, str. 18–19. »Die Kinder verbringen ihr Dasei im süssesten Nichtstun und betteln gelegentlich Bergsteiger an.«

tem delu alpskega sveta razmere res precej skromne, potrjuje tudi nazoren Abramov opis:

*Trentar je popoln planinec; saj je Trenta tako bogata gora in planinskih orjaštev in pri tem tako lepa, da je prišel v navado rek, da je ‚strašno lepa‘. In Trentar jo ljubi iz dna srca! Žal pa, da človek ne more živeti samo od lepote, od gledanja, in to čuti zlasti Trentar vsak dan. Borno je njegovo življenje: boriti se mora z naravo, kamor stopi, boriti se mora s svojo ljubljenko. Toliko sveta gleda ga, hodi po njem, a uživati ga ne more, ker ni rodoviten, ker je težko dostopen!*²⁸⁵

Na Štajerskem so živeli deloma Nemci deloma *Wenden mit windischer oder slovenischer Sprache*, večinoma katoličani. Grün je opazil dobre telesne in bolj ali manj dobre značajske lastnosti tamkajšnjih ljudi, ki so: »[...] močni, dobri, zgovorni, miroljubni in prijetni ljudje (Slovani seveda večinoma nezaupljivi, a vljudni), polni veselja in volje za petje in ples ter različne dejavnosti.«²⁸⁶

Podobno kot na mojstranškem koncu je bil tudi na obmejnih območjih Štajerske zaradi narečja jezik tam živečih prebivalcev nemško govorečim pohodnikom težko razumljiv. V južnem delu Koroške se je govoril večinoma slovenski jezik, vendar so ljudje v dolinah razumeli tudi nemško. Težje se je bilo v nemščini sporazumeti le visoko v hribih, kjer so bile le posamezne kmetije. Slovenščina koroških kmetov je bila namreč večinoma tako slaba, da se je sploh ni dalo razumeti.²⁸⁷

Po zapisih Sima so bili prebivalci polhograjskega območja, ki je bilo svet zase, *marljivi*.²⁸⁸ Na Toškem čelu, še zlasti v tamkajšnjem gostišču, pa je bilo precej živahno: »V prijaznem gostišču se ljudje sosednjih vasi pogosto družijo v veselem pogovoru, v zimskem času pa ob družabnih igrah ali rajanju, pri katerem se ob zvokih harmonike in klarinetov fantje in dekleta znajo prav veselo zavrteti.«²⁸⁹

285 Abram, Josip: Opis Trente, *Planinski vestnik*, 1907, št. 9, str. 134.

286 Radics, Anastasius Grün als touristischer Schriftsteller über Steiermark 1847, str. 92. »[...] kräftige, gute, gesprächige, friedfertige und gemüthliche Menschen, (die Slaven freilich meist mißtrauische, aber doch höfliche Leute) voll Lust an Gesang und Tanz und an mannigfacher Thätigkeit, [...]«

287 Amthor, Jabornegg, *Kärntnerführer*, 1873, str. 9.

288 Sima, *Im Billiegrazer Gebirge*, str. 5.

289 Prav tam, str.15. »Eine freundliche Raststätte, vereinigt es häufig Insassen der entlegenen Nachbarörter zum fröhlichen Geplauder, in winterlicher Zeit zum Spiel um Bretten, die dabei in Trümmern geschlagen werden, oder zu wohl auch zu einem Tänzchen bei »harmonika« und Clarinetttönen, wobei sich oft Bursche und Mädchen mit ihresgleichen in lustigen Reigen zu drehen pflegen.«

Jägrov vodnik pri opisih prebivalcev Kanalske doline ponuja zanimiv statistični pregled trbiškega in rabeljskega območja. Avtor se je pri imenih krajev navezal na vire iz trbiškega arhiva, medtem ko se je pri številu hiš in duš naslanjal na krški šematizem iz leta 1842. V Jägrovi tabeli je od 21 naštetih vasi le pri petih navedena oznaka slovenski jezik. Pri preostalih krajih je označen nemški jezik.²⁹⁰ V preglednici 3 so izpisani le kraji, v katerih se je sredi 19. stoletja še govorilo slovensko (wendisch).

Preglednica 3: Slovenske vasi trbiškega in rabeljskega območja.

Ime vasi/fare oz. kaplanije	Število hiš	Število duš
Žabnice (Saifnitz)	180	1074
Ukve (Uggowitz)	114	878
Lipalja vas (Leopoldskirchen)	60	451
kaplanija Ovčja vas (Wolfsbach)	60	451
kaplanija Vratca (Thörl)	83	592

Prebivalci Kanalske doline so po njegovih besedah močni, mirni, pametni, vzdržljivi pri delu in zadovoljni, če le imajo dovolj koruzne moke in masti. Po naravi se tudi precej šalijo na svoj in tuj račun: »[...] radi se šalijo na račun drugega in skoraj vsaka hiša ima nadimek ali vulgarno ime.«²⁹¹

Odnos do nacionalnega vprašanja

Kot že zapisano, je bil čas izhajanja prvih planinskih vodnikov politično precej razburkan. Ostritev slovensko-nemških interesov je od mnogih, tudi osebnosti povezanih s planinstvom, zahtevala, da so se postavili na eno ali drugo stran.²⁹² Slovenci so bili z Avstrijskim turističnim klubom, ki je v tistem času po naših gorah postavljaj dvojezično napisane table, sicer v dokaj dobrih odnosih, medtem ko je Kranjska podružnica DuÖAV slovenske gore

290 Jäger, *Touristen-Führer im Kanalthal (Kärnten)*, str. 3.

291 Prav tam, str. 4. »[...] sie üben sich gerne gegen einander in Witz und Spöttelein und fast jedes Haus hat seinen Vulgar- oder Spitznamen.«

292 Kakšen odnos je imel Karl Dežman do slovenstva, glej tudi v Cvirn, Janez: »Kdor te sreča, naj te sune, če ti more, v zobe plune: Dragotin Dežman in slovenstvo«. V: *Zgodovina za vse 2007*, št. 2, str. 38–56 in Cvirn, Janez: »Vražji Dežman, kaj si storil.« V: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. 2. del. Ljubljana: Nova revija, 2001–2003, str. 36–38.

hotela dobiti v popolno oblast. Hkrati s temi tokovi pa se je iz slovenskega narodnega gibanja rodila ideja po ustanovitvi lastnega nacionalnega planinskega društva.²⁹³

Dejstvo je, da je bilo tujcev v Julijcih vedno več, Slovenci pa so bili kljub letu 1870 ter odprti železniški progi proti Jesenicam in naprej v Trbiž precej redki.²⁹⁴ Razloge za to gre zagotovo iskati tudi v slabšem gmotnem položaju večine slovenskega prebivalstva, ki si zaradi tega gorohodskih pustolovščin pač ni mogla privoščiti.

Kot bomo videli, so bila omenjena planinska društva in njihove podružnice v zadnjem desetletju pred prvo svetovno vojno precej aktivna predvsem v gradnji planinskih koč in urejanju razmer na področju vodništva, a čisto mimo nacionalnih odnosov vendarle niso mogli.

Nemški DuÖAV je na območju današnje Slovenije nameraval postaviti vsaj nekaj temeljev za nemški vpliv, ki so ga Nemci želeli razširiti čez slovensko ozemlje do Jadrana. Nemški planinec naj bi se namreč v takratnem slovenskem vzpetem svetu počutil kot doma, bil naj bi prepričan, da hodi po nemških tleh. Glede na običajno rabo koroškega narečja nemškega jezika prebivalcev in s tem tudi gorskih vodnikov na območju Mojstrane se je takratni gorohodec v tem delu alpskega sveta v resnici tako tudi počutil.²⁹⁵

V takratnih časopisih in planinskih vestnikih je sicer vrsta člankov, v katerih tako Nemci kot tudi Slovenci sovražno in kritično nastopajo drug do drugega. Na prva nasprotovanja s slovenske strani naletimo tako v časopisu *Slovenec*, v katerem je bil leta 1887, torej skoraj šest let pred nastankom SPD, objavljen članek z naslovom *Od Triglavskega podnožja*. Nemcem so bile glavna spotika v Julijskih in Savinjskih Alpah slovenske kočice in poti.²⁹⁶

V rubriki *Društvene vesti* si bomo pogledali novico neznanega avtorja, tudi zato, ker gre za poročilo o poškodovanju slovenskega napisa na Aljaževem stolpu in kraji spominske knjige iz stolpa. Resničnega krivca po besedah pisca ne bo lahko odkriti, moralni krivec pa je zagotovo nestrpni nemški šovinizem, ki se je šopiril z nemškimi imeni in s tem poskušal zatreti vsak znak slovenskega delovanja. V tem boju po njegovem mnenju tudi graški

293 Janša, *Zgodovina turizma na Slovenskem*, str. 116.

294 Lovšin, *Gorski vodniki v Julijskih Alpah*, str. 32.

295 Prav tam, str. 33–34.

296 Mikša, Peter: Narodnostni boji v planinstvu na Slovenskem do 1. svetovne vojne. V: *Zgodovina za vse*, 2011, št. 2, str. 62–63.

Grazer Tagblatt in *Mittlungen des Deutsch-österreichischen Alpenvereins* ni sta nedolžna, saj javno nastopata proti slovenskemu društvu. To absolutno ne nastopa šovinistično, temveč »[...]oskrbuje svoje kočje vestno in skrbno kot vsakemu turistu pristopna zavetišča, v katerih ne žalimo nobene narodnosti.«²⁹⁷ Nemcem pa na drugi strani s svojim nastopanjem »[...] ni za to, da bi zares gojili turizmo, nego da se hočejo le vsesati v naš život in vtisniti našim planinškim krajem popolnoma nemški pečat.«²⁹⁸ Ne tako kratek dopis je avtor sklenil z jasnim apelom:

*Domačini in posebno javni zastopi v naših planinskih postojankah, pazite na to razdirajoče delovanje Nemškega planinskega društva, katerega zaupniki so naše domače poturice v Ljubljani, prof. Vesel, dr. Roschnik, prof. Beler,²⁹⁹ trgovec Ječminek ...!*³⁰⁰

Razlog za branje te novice je torej tudi v zaključku, v katerem se jasno odraža izrazito negativen odnos do vseh nemško usmerjenih. Med naštetimi izdajalci slovenstva najdemo tudi avtorja planinskega vodnika Roschnika.

V tem oziru je zanimivo predvsem to, da se Roschnikova nacionalna usmeritev prav zares tudi čuti ob branju njegovega dela. Avtorji takšnih del so večinoma želeli pisati bolj ali manj mimo nacionalnih okvirov. Odnos do nacionalnega vprašanja se je med vrsticami morda še najbolj izrazil pri opisih lokalnega prebivalstva. Pri Roschniku pa je bila ta tema tudi konkretno nagovorjena, in sicer v zvezi s Slovenskim planinskim društvom,³⁰¹ katere mu ni bil naklonjen. Razlog je videl v njegovi ustanovitvi, katere namen je bil jasen:

[...] izpodriniti nemško delovanje, tujcem preprečiti izvedbo načrtovanih gorskih del, predvsem pa ponovno pridobiti slovensko goro Triglav. Zato je bila v neposredni bližini Dežmanove kočje zgrajena kočja na Kredarici, v katero so želeli z vsemi silami privabiti tudi nemške gornike in to z namenom, da bi tudi z njihovo pomočjo, kjer je le mogoče, škodili nemškemu društvu. Markiranje poti je bilo pogosto nepotrebno,

297 Društvene vesti, *Planinski vestnik*, 1907, št. 9. str. 144.

298 Prav tam.

299 Verjetno gre za naravoslovca, seizmologa in učitelja Albina Belarja (*21. 2. 1864, Ljubljana; †1. 1. 1939, Polom), ki je bil aktiven član Avstrijskega planinskega društva (ÖAV). *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 21. 2. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.

300 Društvene vesti, *Planinski vestnik*, 1907, št. 9, str. 145.

301 Roschnik, *Der Triglav*, str. 21–22.

*saj večkrat ni bilo izvedeno za obiskovalce gora, ampak za povečanje nacionalnega ozemlja.*³⁰²

Roschnik je v nadaljevanju zapisal, da bi se nacionalni boj lahko razvil, a ker sta za boj vedno potrebna dva in ga Nemci niso želeli, do tega ni prišlo. Avtor je pomiril nemško govoreče gorohodce, češ naj se ne bojijo odpraviti v alpski svet zaradi strahu, da v kočah ne bi bili sprejeti ter sklenil svoja razmišljanja z mislijo, da nacionalni boj v gorah tako ali tako nima kaj iskati.³⁰³ Kljub nemški orientaciji je Roschnik torej vendarle poskušal pomiriti napeto nacionalno ozračje, ki je v obravnavanem času zajelo tudi vzpeti svet.

Odnos do planinske opreme

Zaradi aktualne vsebine, vse pogostejših pogovorov in opozarjanja o pomembnosti planinske opreme bo tej temi namenjeno posebno poglavje, čeprav se je o tem že pisalo.³⁰⁴ Da gre za precej pomembno vsebino, so iz svojih izkušenj vedeli pisci vodnikov, zato so ji navadno namenili uvodna poglavja. Jabornegg jo je denimo uvrstil med »*Praktične nasvete za popotnike na Koroškem*«,³⁰⁵ medtem ko se je Frischauf z njo ukvarjal v začetku uvodnega poglavja *Oprema*.³⁰⁶ Poleg obleke in obutve je denimo še posebno pozornost namenil *Touristen Apotheke*, v kateri je ločil sredstva proti različnim tegobam (odprtih ranam in sončnim opeklinam), med drugim je gorohodcem priporočal mandljevo kremo, posebno pozornost pa je namenil tudi negi stopal.³⁰⁷

302 Prav tam, str. 22. »[...] um deutsche Arbeiten zu verdrängen, die alpinen Arbeiten, die noch zu machen wären, nicht mehr durch »Fremdlinge« besorgen zu lassen und vor allem den Triglav als »slowenischen Berg zurückzuerobern«. Zu diesem Zweck wurde in nächster Nähe des Deschmannhauses die slowenische »Kredaricahütte« gebaut und alles darangesetzt, auch deutsche Bergsteiger hereinanzuziehen, um womöglich den deutschen Verein mit Hilfe deutscher Bergsteiger zu schaden. Markierungen und Wege wurden vielfach ohne wirklichen Bedarf ausgeführt nicht nur für die Bersteiger, sondern zur Vermehrung des Nationalbesitzes.«

303 Prav tam, str. 23–24.

304 O tem glej tudi Wester, Josip: *Baltazar Hacquet, prvi raziskovalec naših Alp*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 1954; Peternel, M. Mojca: Pomen dobre planinske opreme: kako so nanjo opozarjali v preteklosti, *Planinski vestnik*, 2019, št. 10, str. 27–29.

305 Amthor, Jabornegg, *Kärntnerführer*, 1873, str. 9–11. »*Praktische Winke für Reisende in Kärnten*«

306 Frischauf, J. *Frischauf's Gebirgsführer*, 1874, str. 1–2.

307 Prav tam, str. 2–3.

Poleg ustrezne planinske opreme so se vsi, ki so bili v tem času vsaj malo povezani z vzpetim svetom, zelo zavedali psihofizične pripravljenosti gorohodcev. »Potrebni so hladna kri, miren duh in utrjene mišice ter pokončna drža.«³⁰⁸ Hladnokrvnost, mirnost in fizična moč so torej pogoji za uspešno, predvsem pa varno pot vsakega pohodnika, ki jih je po Heinrichu Freyerju³⁰⁹ že pred več kot 100 leti navajal slovenski naravoslovec in učitelj Albin Belar, in so zagotovo aktualne še danes.

Precejšnjo pozornost je pravilni opremljenosti takratnih gorohodcev namenil Radics. Ne le, da je tej temi posvetil obsežno poglavje, članek z enako vsebino in enakim naslovom *Katechismus für Bergsteiger aus den Tagen Kaiser Josef II* je objavil že nekaj let prej v *Österreichische Touristenzeitung*.³¹⁰ Pri tem

Slika 30: Baltazar Hacquet
(<https://www.gore-ljudje.si/>)

je zanimivo, da je leta 1892, torej štiri leta po izidu vodnika in skoraj deset let po izidu članka, izšlo delo s skorajda enakim naslovom, ki ga je napisal alpinist in pisec vodnikov Julius Meurer, v njem pa piše predvsem o elementarnih in osebnih nevarnostih, ki lahko doletijo vsakega gornika.³¹¹

Poglavje, namenjeno pravilni planinski opremi, je Radics povzel po Baltazarju Hacquetu (slika 30), ki je na več kot 10 straneh svetoval planincem in naravoslovcem *Wie man am zweckmässigsten Gebürge bereist?*³¹² Radicsu se je to skoraj stoletje staro besedilo zdelo brezčasno, predvsem pa najtemeljitejše in celovitejše doslej.

308 Belar, Albin: *Altes und Neues aus dem Triglavkönigreiche*. V: DuÖAV za Kranjsko, *Festschrift*, str. 89. »Es bedarf kaltes Blut, rubiges Gemüth und geübte Muskelkraft selben in aufrechter Stellung zu begeben.«

309 Heinrich Freyer (*7. 7. 1802, Idrija; †21. 8. 1866, Ljubljana), naravoslovec, apotekar, kustos. *Österreichisches Biographisches Lexikon*, pridobljeno 5. 2. 2020, <https://www.biographien.ac.at>.

310 Radics, Peter: *Ein Katechismus für Bergsteiger aus den Tagen Kaiser Josephs*, *Oesterreichische Touristenzeitung*, 1. 1. 1883, št. 3, str. 61–65.

311 Meurer, Julius: *Katechismus für Bergsteiger, Gebirgstouristen, Alpenreisende*. Leipzig: Verlagsbuchhandlung J. J. Weber, 1892.

312 Jakob, Georg (ur.): *Hacquet, Belsazar: Wie man am zweckmässigsten Gebürge bereist*. V: *Leben und Werke*. München: Bergverlag Rudolf Rother, 1930, str. 209–220.

Radics je prvotno delo nekoliko skrčil in preoblikoval že s tem, da ga je namenil le planincem, medtem ko ga je Hacquet namenil še naravoslovcem. Prav tako so bila malenkostno spremenjena poglavja. Radics je denimo Hacquetovo podrobno razlago, zakaj naj v hribe ne bi smeli hoditi poročeni možje (*unbeweibt*³¹³) povzel v enem stavku – misli poročenih mož lahko pogosto uhajajo k družini, kar vodi v nezbranost gorohodca in posledično v nesreče.

Šesto poglavje Radicsevega vodnika, ki obsega skoraj 20 strani, nosi torej precej udarni naslov: *Katechismus für Bergsteiger aus den Tagen Kaiser Josef II.*³¹⁴ Katekizem je sicer beseda, ki jo Slovar slovenskega knjižnega jezika opredeli kot *knjiga z osnovami krščanskega nauka, navadno v obliki vprašanj in odgovorov*.³¹⁵ Ker pa beseda v grščini (*katekheo*) pomeni učiti, jo lahko uporabimo tudi zunaj verskega konteksta, in sicer kot temeljni zapovednik na določeno temo. Pri Radicsu oziroma še prej pri Hacquetu je res bilo tako:

*Današnji svet turistikе bo iz vsebine v preteklem stoletju napisanega katekizma vzел to, kar izkušen gornik v sedanjem času zahteva od svojih kolegov, kako naj bo oblečen, kakšno opremo mu predlaga, kakšna ‚preventiva‘ in katere ‚potrebe‘ se mu še zdijo nepogrešljive.*³¹⁶

Radics je uvodoma namenil nekoliko več besed Hacquetu, ki ga imenuje *najpomembnejši turist 18. stoletja*. Omenil je njegov odnos do narave in gora ter dejstvo, da je že stal na Triglavu. Če odmislimo razmere, v katerih je nastajalo prvotno besedilo, ugotovimo, da so se nasveti dotikali vseh bistvenih elementov sodobnega gorništvа. Pri čemer je bil Hacquet morda še bolj natančen, saj je obravnaval tako fizične kot osebnostne lastnosti gornika. Pri slednjih je na prvem mestu poudaril srčnost, za slabe je označil razvade, kot so tobak, vino, topli napitki in mehke postelje. V hribe naj hodijo neustrahšni, zdravi ter telesno dobro pripravljени, zaradi lažjega ravnotežja ne preveč

313 Radics, *Bergfahrten in Österreich*, str. 50.

314 Radics, Peter: *Katechismus für Bergsteiger aus den Tagen Kaiser Josef II. V: Bergfahrten in Österreich*, 45–63.

315 *Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*, pridobljeno 22. 7. 2019, <https://fran.si>.

316 Radics, *Katechismus für Bergsteiger aus den Tagen Kaiser Josef II.*, str. 47. »Unsere heutige Touristenwelt wird aus dem Inhalte dieses »Katechismus« aus dem vorigen Jahrhundert. entnehmen, was der gewiegte Bergsteiger in illo tempore an seine »Genossen« für Forderungen stellte, wie er die bekleidet wissen wollte, welche Rüstung er ihnen zurwies, was für anderfertigte »Vorsorgen« und »Erfordernisse« er für die nöthigsten hielt.«

veliki pohodniki. Pred odhodom je močno priporočal fizične priprave, kot so vzpenjanje na visoke zvonike ali strehe ter visoke delovne odre.³¹⁷

Kar zadeva hrano, je Hacquet iz lastnih izkušenj verjel, da kruh in mleko, morda tudi nekaj sira, povsem zadostujejo, v sili pa sta dovolj samo kruh in voda. Po njegovem je mogoče v gorah preživeti tudi brez kruha, zgolj z rižem, ki mu je postal najljubša jed. Na poti sicer ne sme zmanjkati soli, čeprav se je treba ogibati slanemu mesu, ker to povzroči peklensko žejo. Ta je v hribih vse prepogosta in lahko postane težava, sploh v apnenčastem svetu, kjer se voda skriva le v redkih globinah. Zato je v gore treba nositi pločevinasto steklenico, napolnjeno z vodo, v katero se, predvsem v vročih dneh, vlije nekaj kapljic kisa.³¹⁸

Zelo izčrpen je bil Hacquet pri oblačilih. Nujno je bilo pokrivalo, to je usnjena kapa, ki naj se povezne na glavo kot kakšen dežnik. Bila naj bi iz svetlečega usnja in kot taka lahka in upogljiva, hkrati pa tudi primerna za nošenje v torbi. Izmed vseh pokrival je najbolj cenil t. i. ruske *haube*. Lasje gorohodcev naj bodo postrizeni na okroglo ali speti v kratek čop. Zaradi vročine in s tem znojenja si je okoli glave priporočljivo zavezati trak.

Najprimernejša oblačila so brezrokavniki in dolge hlače, narejene iz gamsje kože, ki morajo biti pri kolenih dovolj široke. Srajca naj bo kratka, a široka, s štirimi žepi, dva na zunanji strani, dva na notranji v višini prsi. V enem od notranjih žepov naj bodo papir, pribor za pisanje in denarnica, v drugem dvocevna pištola. V zunanjih žepih naj bosta kratek angleški daljnogled, takšen, kot so ga imeli oficirji na bojiščih, ter majhen kompas. Žepna ura je obvezna in se nosi v manjšem žepu na brezrokavniku, tako da ne more izpasti. Med obvezno opremo je spadalo tudi povečevalno steklo.³¹⁹

Najprimernejša obutev so iz usnja izdelani (kratki) škornji s čim debelejším podplatom. Njihov zgornji del naj bi bil prav tako iz mehkega, debelega angleškega usnja, kar predstavlja dobro obrambo pred kačjimi ugrizi, ki so v vročih dneh lahko prav pogosti. Kot zdravnik je v tem primeru svetoval podvezovanje rane, mesto ugriza pa je treba prerezati z iglo, trnjem ali konico noža, da zakrvari.

Pri oblačilih so zaradi plezanja obvezne usnjene rokavice. Nepogrešljiv je še kratek plašč, ki pohodnika ne varuje le pred vetrom, snegom ali dežjem, temveč tudi pred hudim mrazom, ki z višino postaja vse ostrejši.³²⁰

317 Prav tam, str. 50.

318 Prav tam, str. 51.

319 Prav tam, str. 52.

320 Prav tam, str. 53.

Kot zanimivost še nekaj o transportu. Gorohodec naj bi za transport iz povsem praktičnih razlogov uporabljal 6–7 let starega, belega ali belosivega konja. Ob vrnitvi v dolino bo gornik belega konja, ki se barvno manj zlije z naravo, precej lažje našel, kot denimo rjavega. Za konja je bila poleg barve precej pomembna tudi postrizena griva, ne pa tudi rep, ki konju lahko še kako služi v poletnih dneh. Poleg temeljnih navodil o pravilni ježi so bili nanizani tudi nasveti o prtljagi, shranjeni v dveh torbah na sedlu, v njih naj bi bila tudi knjiga.³²¹

Turist se je pred odhodom moral ukvarjati še s preventivnimi akcijami, torej z zalogami hrane, rezervnimi oblačili ter zaščito pred krajami.³²²

V zadnjih poglavjih so bili dani splošni, a še danes zelo aktualni napotki. Avtorju se namreč zdi povsem jasno, da vzpeti svet obiskujejo le domačini, ki območje dobro poznajo, tujci pa zgolj v spremstvu vodnikov, ki jim je treba zaupati in ne nasprotovati. V prtljagi turista je predvidel še rezervno srajco in flanelast *lajbič*. V poletnih mesecih je namreč znojenje močnejše, korak pa zaradi redkejšega zraka počasnejši. Na vsakih 100 ali 200 korakov je zato treba napraviti počitek, pri čemer je nujno obleči brezrokavnik. Prepričan je namreč bil, da počivanje s preznojenimi oblačili na koži sčasoma povzroči revmatizem, ki se ga je nemogoče znebiti. V opremi sta bili nepogrešljivi še palica in vrv, ki omogoča varovanje gorohodca pri plezanju in prečkanju ledenikov.³²³

Brez dvoma je Hacquetovo besedilo kljub veliki časovni oddaljenosti ne le celovito, ampak še danes precej aktualno. Ni čudno torej, da ga poznajo in navajajo tudi sodobni pisci gorskih besedil.³²⁴

Medtem ko Hacquet in Radics (še) nista predvidela posebne opreme za ženske, je v Jabornegovem vodniku iz leta 1873 v razdelku *Bekleidung und Reiseutensilien* že najti nasvet za dame: »*Dame, ki želijo očuvati svojo polt, naj uporabljajo glicerinsko kremo.*«³²⁵

321 Prav tam, str. 54–55.

322 Prav tam, str. 56–57.

323 Prav tam, str. 58–63.

324 Scharfe, Martin: *Berg-Sucht. Eine Kulturgeschichte des frühen Alpinismus 1750–1850*. Wien; Köln; Weimar: Böhlau Verlag 2007, Lesti, Andreas: *Das ist doch der Gipfel. Geschichten von den Bergen der Welt*. Salzburg; München: Bergwelten Verlag bei Benevento, 2007, Lesti, Andreas, Männer mit Eigenschaften, *Stuttgarter Nachrichten*, 24. 3. 2014. *Stuttgarter Nachrichten*, pridobljeno 13. 5. 2020, <https://www.stuttgarter-nachrichten.de>.

325 Amthor, Jabornegg, *Kärntnerführer*, 1873, str. 10. »*Damen, welche ihren Teint schonen wollen, sind Glycerinenreibung rathen.*«

V slovenskih vodnikih so prav tako že nasveti, namenjeni obiskovalkam gora. Kocbek je primerni hribovski opremi namenil štiri strani v poglavju *Kratka navodila za hribolazce*,³²⁶ pri čemer se je opiral na zdravnika in gornika Karla Chodounskega.³²⁷ V posebnem odstavku je že apeliral tudi na takratne gorohodke: »*Dame si morajo priskrbeti razen gorskih čevljev lodnasto krilo, ki se da visoko speti. Razen tega naj imajo bluzo, kratko jopico, pelerino z lodnasto kapuco proti dežju, okrogel slamniki ali lodnasti klobuk. Dežnikov in solnčnikov ne nosi nihče v gore!*«³²⁸

326 Kocbek, *Savinske planine ...*, str. 5–9.

327 Karel Chodounsky (*18. 5. 1843, Studénka, Češka; †12. 5. 1931, Praga), gornik, zdravnik, farmakolog. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 22. 1. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.

328 Kocbek, *Savinske planine ...*, str. 5–6.

DRUGA USEBINA

*Schöne Kogel, schroffe Wände
Wellig land auch zwischen drein
Stille Grotten, dunkle Gänge,
Schleichend Wasser im Gestein;
Grüne Thäler, reiche Matten,
Selt'ne Blümchen auf dem Hang;
Duft'ge Tannen, Buchenschatten,
In den Gründen froher Sang.³²⁹*

Seznami in imeniki

Avtorji so pomembnejše, predvsem pa uporabnejše informacije, strnjeno, v obliki različnih seznamov ali tabel, objavili navadno na koncu vodnikov. Pogosto je najti sezname planinske literature, na primer specifičnih strokovnih knjig ali člankov, povezanih s Karavankami in Savinjskimi Alpami,³³⁰ lahko pa tudi literaturo s širšega območja, na primer celotne Koroške.³³¹

Za takratne turiste so še kako prav prišli imeniki oseb, pri katerih si je bilo mogoče izposoditi ključe planinskih koč.³³² Njihova uporaba je bila mogoča le ob upoštevanju posebnih pogojev (*Bedingungen für die Benutzung*

329 Sima, *Im Billiehgazer Gebirge*, nepaginirano.

330 Jahne, *Karawanken Führer mit einer Wegkarte und Abbildungen*, str. 10, 11.

331 Amthor, Jabornegg, *Kärntnerführer*, 1873, str. 8–9.

332 Radics, *Führer durch Krain*, str. 80.

der in den Talstellen hinterlegten Schlüsse), strnjениh v petih točkah.³³³ Ključ si je tako smel izposoditi le član DuÖAV oziroma drugega pobratenega planinskega društva. Drugi pohodniki so zunaj obratovalnega časa lahko odšli v kočo samo v spremstvu gorskega vodnika, ki je imel ključ. Tega je bilo mogoče prevzeti le ob predložitvi veljavne planinske izkaznice ter obveznemu plačilu 10 kr za jamstvo, da bo ključ po koncu pohoda tudi vrnjen, kar je uporabnik moral overoviti s podpisom. Ob pravočasni vrnitvi ključa, torej v roku petih dni, pri čemer se dan izposoje ni štel, je bil gorniku denar vrnjen.³³⁴

Na koncu vodnikov je bilo najti še različna imenska kazala, sezname tur³³⁵ in sezname markiranih poti.³³⁶ Roschnikov vodnik je imel poleg že omenjene preglednice z nemškimi in slovenskimi imeni ter fonetičnimi zapisi priloženo še precej nazorno preglednico s podatki o poti, trajanju poti, prenočitvenih možnostih in takso, ki jo je bilo treba plačati vodniku za vodenje.³³⁷ Z odlokom deželnih kranjskih oblasti, izdanim 1. junija 1865, je bil namreč narejen prvi korak k organiziranemu in urejenemu vodništvu. Odlok je služil kot podlaga Vodniškemu redu (*Bergführerordnung*), ki je v veljavo stopil 27. junija 1874 in mu je bilo v slavnostnem *Festschriftu* namenjeno celo poglavje.³³⁸ Vsa ta prizadevanja ne presenečajo, saj so bile v 70. letih 19. stoletja razmere, povezane z gorskimi vodniki v Vzhodnih Alpah, precej klavrne. Vodniki so bili po večini nosači, od katerih prav veliko védenja o gorskih vrhovih ni bilo pričakovati. Po Frischaufu so bili še najboljši lovci, ki so radi vodili turiste, a le če jim je to dopuščala služba.³³⁹

Da je bilo več kot nujno urediti razmere na tem področju, izhaja končno tudi iz dejstva, da takratni alpski svet še zdaleč ni bil tako obljuden kot danes: »V hribih pogosto ure dolgo ni mogoče srečati nobenega človeka, če pa že, potem od njega ne dobiš informacije.«³⁴⁰ Rudolf Roschnik je prevzel skrb za vodništvo in leta 1894 je bil v Mojstrani organiziran že prvi tečaj za vodnike, na

333 Prav tam, str. 81–82.

334 Prav tam.

335 Frischauf, J. *Frischauf's Gebirgsführer*, 1874.

336 Sima, *Im Billiegrazer Gebirge*, str. 62–63.

337 Roschnik, *Führer durch die Julischen Alpen*, str. 191–204.

338 DuÖAV za Kranjsko, *Festschrift*, str. 21–26.

339 Frischauf, J. *Frischauf's Gebirgsführer*, 1874, str. 4.

340 Prav tam, str. 5. »Man findet oft stundenlang im Gebirge keine Person oder höchstens Leute, von denen keine Auskunft zu erhalten ist.«

katerem se je še posebej izkazal oftalmolog Emil Bock.³⁴¹ Na tečaju je bilo 13 udeležencev iz Mojstrane, Dovjega, Belega Polja, Kranjske Gore, Koroške Bele in z Bleda.³⁴²

Tečaj v organizaciji DuÖAV se je zgodil več kot deset let pred prvim slovenskim tečajem in pomeni prelomni trenutek v razvoju vodniškega poklica, saj je bil s tem narejen prvi korak pri profesionalizaciji te dejavnosti. Posledično je to zagotovo vodilo k modernizaciji turizma. Prvi slovenski vodniški tečaj je bil organiziran šele leta 1906 v Ljubljani, na njem se je izobraževalo 30 pripravnikov iz Mojstrane, Bohinjske Bistrice, Srednje vasi, Žirovnice, Radovne, Rateč, Mlina pri Bledu, Luč, Stahovice pri Kamniku, Begunj in Kranjske Gore.³⁴³

Kraj tečaja leta 1894 zagotovo ni bil izbran naključno, saj so prav iz Mojstrane prihajali najbolj izkušeni vodniki. Opis enega izmed njih se zdi še posebno zanimiv:

*Pojava priporočenega vodnika [...] je kaj malo pričala v njegovo dobro. Zdelo se je, da komaj obvladuje izrazito dolge okončine in izraz zaspane melanholije je počival na širokem, dobrodušnem obrazu, ki ga je ob odsotnosti prednjih zob nenehno krasil skrajno preprost nasmeh. Sprednje zobe si je bil namreč izbil zato, da bi bil oproščen vojaščine, preizkušen in zanesljiv način tistega časa, ko je bilo patrone treba odgrizniti še z zobmi [...].*³⁴⁴

Da je bila hoja v hribe v spremstvu vodnika, sploh za nedomačine, nujna, so vedeli vsi pisci vodnikov in so to že na prvi pogled precej jasno zapisali: »*Vzpona na Triglav, najvišji vrh Kranjskih Alp, se lahko lotijo le zanesljivi*

341 Emil Bock (*19. 8. 1857 Galicija; †17. 12. 1916, Ljubljana), zdravnik, oftalmolog, sicer pa predsednik Kranjske podružnice med letoma 1891 in 1894. *Österreichisches Biographisches Lexikon*, pridobljeno 5. 2. 2020, <https://www.biographien.ac.at>.

342 DuÖAV za Kranjsko, *Festschrift*, str. 23.

343 Lovšin, *Gorski vodniki v julijskih Alpah*, str. 50.

344 Welter, D.: Aus den Julischen Alpen. V: *Der Alpenfreund*, 9. del, 1876, str. 202. »*Die Erscheinung des Empfahlenen, [...], sprach wenig, zu seinen Gunsten. Er schien der langen ungeschlachten Glieder kaum Herr zu sein, und Ausdruck schläfriger Melancholie lagerte auf dem breiten gutmüthigen Gesicht und um den weiten Mund, dem durch das Fehlen der beiden Vorderzähne ein fortwährendes äußerst einfältigen Lächeln aufgezwungen war. Er hatte sich die Zähne ausgeschlagen, um vom Militärfrei zu kommen, ein probates Mittel zu der Zeit, als man noch die Patronen mit den Zähnen abbeißen musste, [...].*«

*gorniki brez vrtoglavice in v spremstvu izkušenega vodnika.*³⁴⁵ Radics je to pri navedbi ture na Triglav poudaril tudi vizualno: »*Vzpon na Triglav svetujemo le najbolj izkušenim turistom in le v spremstvu zelo zanesljivih vodnikov.*«³⁴⁶

Se je pa bilo treba za ceno pogoditi predhodno, torej v dolini, saj so večasih vodniki pozneje v hribih znali tudi izsiljevati.³⁴⁷

Ceniki so bili torej naslednja večja skupina podatkov, ki so jih avtorji, ko so se razmere na področju vodništva uredile, dodajali na koncu svojih del. Zato *cenovnikov* v prvih izdajah še ni bilo.

Skladno z že omenjenimi denarnimi reformami so se spreminjale tudi cene vodniških tur. Poglejmo nekaj primerov pred letom 1900 in po njem. Povprečna cena dnevnega vodenja je bila po Frischaufu pred letom 1900 2–3 fl.³⁴⁸ Za deveturno vodenje od Rablja do Kanina je bilo treba odšteti 6 fl, za pot od istega izhodišča do Mangarta (4 ure) bi pohodnik plačal 4 fl, za 10-urno vodenje do Montaža pa 7 fl.³⁴⁹

Za lažjo predstavo spomnimo na ceno Jägrovega vodnika iz leta 1873, ki je bila 1 fl 30 kr, za priloženi zemljevid 30 kr,³⁵⁰ cena 1,5 litra mleka pa 10 kr. Očitno so bile cene na triglavskem višje kot na kamniškem, saj je bila cena vodniške ture z Okrešlja do Kamniškega sedla in nazaj, ki je prav tako trajala štiri ure, 1 fl 30 kr.³⁵¹

Badjura v vodniku iz leta 1913 navaja, da je vodenje iz Mojstrane do Aljaževga doma stalo 4 K, do konca doline Vrat, kar znese približno štiri ure, pa 5 K. Pot na Triglav čez Vrata je bila za dve kroni dražja kot pot čez Krmo ali Kot. Kot zanimivost morda še podatek, da je bila cena vodenja iz Bohinja do Kredarice, to je približno pet ur, 10 K, z Bleda čez Pokljuko na Triglav in nazaj

345 Baedeker, *Südbaiern, Tirol und Salzburg*, 1888, str. 392. »*Die Besteigung des Triglaw, des höchsten Gipfels der Krainer Alpen, kann nur von erprobten schwindelfreien Berggängern mit tüchtigen Führern unternommen werden.*«

346 Radics, *Führer durch Krain*, str. 69. »*Die Ersteigung des Triglaw selbst nur für die geübtesten Touristen zu rathen und nur mit sehr sicheren Führern.*«

347 Frischauf, J. *Frischauf's Gebirgsführer*, 1874, str. 4.

348 Prav tam.

349 Jäger, *Touristen-Führer im Kanalthal (Kärnten)*, str. 55.

350 Prav tam, naslovna stran.

351 Kocbek, *Savinske planine...*, str. 94.

pa 18 K.³⁵² Še za lažjo predstavo: cena Badjurovega vodnika leta 1913 je bila 60 h, za liter mleka pa je bilo treba odšteti 16 h.³⁵³

Primerjava cen v posameznih vodnikih triglavskega pogorja je pokazala, da so bile cene bolj ali manj enotne in večjih odstopanj ni bilo.³⁵⁴

Cene na štajerskem koncu so bile zelo natančno opredeljene, saj jim je Kocbek namenil kar tri strani. Zanimiva je primerjava cen v obeh Kocbekovih vodnikih. V vodniku iz leta 1904 je bilo za enako pot in z enakega izhodišča, torej Okrešelj–Kamniško sedlo, treba odšteti 4 K,³⁵⁵ vodnik je smel zahtevati višjo ceno, če je šlo za vezano turo, in sicer 6 K na dan na *višavi* in 4 K na dan v dolini.

Morda naj za lažjo primerjavo o vrednosti navedenih cen v tistem času navedem še nekaj tedenskih mezd tekstilnih delavcev pred letom 1900 in po njem, kar je treba vzeti le za približno orientacijo, saj so bile mezde glede na stroko (živilska, lesna, rudarska ...) precej različne.³⁵⁶ Tedenska mezda tekstilnega delavca je bila pred letom 1900 preračunana v krone okoli 9,6 K, po letu 1913 pa 15,4 K.³⁵⁷ Znani so tudi podatki o mesečnih mezdah za leto 1912. Delavske mezde so bile takrat v razponu od 50 do 200 K na mesec, plače uslužbencev od 200 do 800 K, plače direktorjev pa od 1000 do 2500 K in več.³⁵⁸

Iz podatkov o delavskih mezdah in cenah vodniških storitev je razvidno, da so bile te za preprostega človeka kar visoke, saj je vodnik za približno 12 štiriurnih vodenj zaslužil mesečno mezdo najmanj plačanega delavca. Vodniška dejavnost je bila torej dobro plačana in je resnično lahko postala osrednja gospodarska dejavnost posameznika. Zato se ne gre čuditi, da jo je poleg že omejenega odloka kranjskih deželnih oblasti leta 1865³⁵⁹ v 19 točkah opredelil tudi Razglas deželne vlade za Kranjsko leta 1904.³⁶⁰

352 Badjura, *Na Triglav, v kraljestvo Zlatorogovo!*, str. 103.

353 *Laibacher Zeitung*, 31. 3. 1873, št. 73, str. 514.

354 Roschnik, *Führer durch die Julischen Alpen*, str. 191–204.

355 Kocbek, *Savinske planine ...*, str. 86.

356 Kresal, Franc: Mezde in plače na Slovenskem od novele obrtnega reda 1885 do kolektivnih pogodb 1991. V: *Prispevki za novejšo zgodovino* 1995, št. 1/2, str. 10–13.

357 Prav tam, str. 11.

358 Kresal, Franc: Davki na Slovenskem od avstrijske davčne reforme 1896 do jugoslovanske 1928. V: *Zgodovinski časopis*, 1995, št. 3, str. 422.

359 Razpis c. k. deželne gosposke za Kranjsko 1. 6. 1865, št. 5533. V: *Zakonik in ukazni list za vojvodstvo kranjsko*. Ljubljana: Rozalija Eger, 26. 6. 1865, str. 20–22.

360 Razglas c. kr. deželne vlade za Kranjsko 20. 8. 1904, št. 13826. V: *Deželni zakonik za Vojvodino Kranjsko*. Ljubljana: A. Klein & Komp., 1. 9. 1904, str. 44–50.

Cene vodniških tur v kamniškem in triglavskem pogorju so bile po letu 1900 enotnejše. Razlog za to je gotovo v vse boljši pravni ureditvi na tem področju, saj je *cenovnike* potrjeval *11. člen namestniške naredbe, z 31. decembra 1873, deželnega zakonika iz leta 1874*, ki ga je okrajno glavarstvo v Celju potrdilo 12. aprila 1895.³⁶¹ Kocbek je v dodatku priložil cenik vodnikov³⁶² in cenik po turah,³⁶³ prav ob koncu pa še *Red za planinske vodnike v vojvodini Štajerski*,³⁶⁴ katerega določila so se nanašala zgolj na vodnike in ne na *potovalce*. Zanimiv je 11. člen, po katerem je vodnik zavezan, da *potovalcu* nosi do osem kilogramov prtljage in ga ta »[...] nikakor ne sme siliti, več teže nositi«³⁶⁵ kot tudi to, da se mora vodnik »[...] hraniti sam ter ne sme zahtevati še drugega plačila razen one-ga, katero je določeno po tem cenovniku«.³⁶⁶

O aktualnosti vodništva in vodniških tarif v obravnavanem času pričata tudi dva priročnika, ki sta izšla pri Kranjski podružnici DuÖAV, in sicer priročnik o tarifi gorskih vodnikov po Kamniških Alpah³⁶⁷ in po Julijskih Alpah.³⁶⁸

Morda za konec še Roschnikovo mnenje o planinskih vodnikih. Po njegovem je bilo dobro (nemško) govoreče vodnike najti predvsem v Mojstrani, posamezne pa tudi na Bledu, v Bohinju in Trenti.³⁶⁹

Avtorji tiskanih vodnikov so se torej dobro zavedali, da hoja v hribe pač ni nekaj, kar bi lahko počel vsak kar tako, zato so nekateri za vsak slučaj že tudi objavili sezname gorskih reševalnih postaj.³⁷⁰

Med široko vsebinsko paleto seznamov omenimo še zanimiv izsek iz reda koč ter cene ležišč.³⁷¹ Ta je bila odvisna od podlage ležišča, zato je bilo ležišče na slamnati podlagi cenejše (1 K 20 h) kot denimo ležišče z žimnico. Cena skupnega ležišča je bila 2 K, za sobo z eno posteljo pa 3 K.³⁷² Če

361 Kocbek, *Savinske planine...*, str. 87.

362 Prav tam, 85–87.

363 Prav tam, 87–97.

364 Prav tam, str. 98–102.

365 Prav tam, str. 101.

366 Prav tam, str. 90.

367 *Bergführer-Tarif für die Steiner-Alpen*. Laibach: Section Krain, 1904.

368 *Bergführer-Tarif für die Julischen Alpen und die Karawanken*. Laibach: Section Krain, 1893.

369 Roschnik, *Der Triglav*, str. 27.

370 Prav tam, str. 82–83. O začetkih gorskega reševanja glej tudi Mikša, Peter: Začetki reševanja v naših gorah in nastanek prve reševalne postaje, *Friko.si*. Elektronski vir: slovenski plezalni portal.

371 Roschnik, *Der Triglav*, str. 80.

372 Prav tam.

spomnim, da je bila cena ilustriranega vodnika pred prvo svetovno vojno 60 h, je bilo mogoče v planinski koči za ceno dveh vodnikov dobiti ležišče na slamnati podlagi.

V duhu prvotnih vodnikov, predvsem pa za lažjo predstavo o vrednosti takratnega denarja, naj se poglavje konča s *cenovnikom* (preglednica 4) različnega blaga in storitev pred in po letu 1900:

Preglednica 4: Primerjava blaga in storitev pred in po letu 1900.

Cene pred letom 1900	fl	kr	Cene po letu 1900	K	h
planinski vodnik	1	30	planinski vodnik		60
polletna naročnina <i>Laibacher Zeitung</i>	7	50	polletna naročnina <i>Laibacher Zeitung</i>	15	
1,5 l mleka		10	1 l mleka		16
500 g masla		44	500 g masla		90
jajca/kos		1 3/7	jajca/kos		5
štiriurno vodenje (Okrešelj–Kamniško sedlo)	1	30	štiriurno vodenje (Okrešelj–Kamniško sedlo)	4	
izposoja ključa planinske koče		10	ležišče na slami	1	20

Pesmi

*Ein neuer Lenz erschien in Tirol,
Den hat Herr Rudolph im Winter bei Nacht
Vom Krimlertauern ins Land gebracht.*³⁷³

Uvodoma je bilo zapisano, da so bile pesmi nepogrešljiv del vodniške literature v obravnavanem času in ker jih ni bilo malo, si zaslužijo podrobnejši pogled. Kot so bralci verjetno že opazili, so postavljene na začetek vsakega poglavja, torej tako, kot so jih večinoma umeščali tudi pisci vodnikov. Včasih so bili verzi vpeti v besedilo, lahko pa se je z njimi poglavje tudi končalo.

Pesmi so bile večinoma nemške, redke so bile slovenske, še redkeje so se pojavljale latinske, kot na primer naslednja o Triglavu:

³⁷³ Radics, Peter: ... »20 Jahre kaum.« V: *Bergfahrten in Österreich*, str. 122.

*Hie ubi Terglavus caput altis nubibus infert
Quanta laborantis naturae munera cerno!
Quam stat sublimis! Ventosque imbresque serenus
Despicit, atque simul raros ostentat honores flora tuos.*³⁷⁴

Avtorji pesmi pogosto niso bili navedeni, če pa že, jih podobno kot slikarjev kljub številnim razpoložljivim biografskim leksikonom ni bilo mogoče identificirati. Tak primer je denimo Timon Labacensis,³⁷⁵ o katerem bi se le na podlagi priimka lahko dalo sklepati, da je izhajal iz Ljubljane.

Spekter znanih pesnikov in pesmi v vodnikih pa je precej pisan. Med njimi najdemo Ferdinanda Alpenheima,³⁷⁶ ki je ustvarjal v koroškem narečju. Sima³⁷⁷ se je navduševal nad skladateljem in feljtonistom dunajskih časopisov Maxom Kalbeckom.³⁷⁸ V predgovoru prvega slovenskega vodnika³⁷⁹ je bila pesem duhovnika in časnikarja Blaža Potočnika,³⁸⁰ ki so jo pozneje tiskali v šolskih berilih.³⁸¹ Badjura³⁸² je uporabil znamenito pesem o Zlatorogu nemškega pesnika Rudolfa Baumbacha,³⁸³ v prevodu Antona Funtka,³⁸⁴ iz leta 1886. Kot zanimivost naj ob tem spomnim, da se je med letoma 1881 in 1960 po Baumbachu imenovala kočna na Logu (nasproti današnjega Doma Trente).

Skorajda po pravilu je verze najti v vodnikih in člankih Petra Radicsa. Glede na naklonjenost³⁸⁵ Anastaziju Grünu ali, kot ga je sam imenoval, *der unver-*

374 Radics, Vom Triglav und dessen Besteigungen, str. 33.

375 Sima, *Im Billiegrazer Gebirge*, str. 41.

376 Jäger, *Touristen-Führer im Kanaltal (Kärnten)*, nepaginirano. Alpenheim, Ferdinand: *Gentianen. Gedichte und Lieder im kärntner'schen Volksdialekte*. Graz: Gutenberg, 1874.

377 Sima, *Im Billiegrazer Gebirge*, str. 34, 53.

378 Max Kalbeck, psevdonim Jeremias Deutlich (*4. 1. 1850, Breslau; †4. 5. 1921, Dunaj), pesnik, pisec feljtonov, skladatelj. *Österreichisches Biographisches Lexikon*, pridobljeno 23. 2. 2020, <https://www.biographien.ac.at>.

379 Kocbek, Kos, *Vodnik za Savinske planine in najbližjo okolico*, nepaginirano.

380 Blaž Potočnik (*31. 1. 1799, Kranj; †20. 6. 1872, Ljubljana), pesnik, pisec, časnikar, duhovnik. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 21. 1. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.

381 Na primer leta 1888 v Tretjem berilu za občne ljudske šole.

382 Badjura, *Na Triglav, v kraljestvo Zlatorogovo!*, nepaginirano.

383 Rudolf Baumbach (*28. 9. 1840, Kranichfeld; †21. 9. 1905, Meiningen) nemški pesnik, planinec. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 21. 1. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.

384 Anton Funtek (*30. 10. 1862, Ljubljana; †21. 10. 1932, Ljubljana), pesnik prevajalec. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 21. 1. 2020, <https://www.slovenska-biografija.si>.

385 Radics, Peter: *Anastasius Grün und seine Heimath: Festschrift zum 70jährigen Jubiläum des Dichters [11. April 1876]*. Stuttgart: Cota, 1876 in Radics, Peter: *Anastasius Grün: Verschollenes und Vergilbtes aus dessen Leben und Wirken*. Leipzig: Foltz, 1879.

gessliche heimatliche Sanger,³⁸⁶ je širok nabor pesmi iz ciklov *Veldes*³⁸⁷ in *Funf Lieder aus Krain*³⁸⁸ pravzaprav pričakovan. Dejstvo pa je, da so bile tudi pri drugih piscih³⁸⁹ Grunove pesmi iz cikla *In der Veranda*³⁹⁰ precej priljubljene.

Radics ne samo da je bil velik ljubitelj rim, temveč je znal pesmi tudi tematsko izbrati in jih z velikim občutkom vključiti v besedilo. To je prišlo še posebno do izraza v vodniku po Kranjski (slika 31), v katerem na začetku skoraj vsakega poglavja stoji pesem, ki predstavlja tematski uvod v nadaljnjo vsebino.

Tako je bila pred poglavjem o Predjamskem gradu zapisana pesem Jovana Vesela Koseskega, pred opisom Jame pod Babjim zobom pa pesem z enakim naslovom, ki jo je po slovenski predlogi Olge Giontin prevedel Edward Samhaber.³⁹¹

Poleg omenjenih pesnikov je Radics navajal še Valentina Vodnika in njegove *Hoch Savicas Fluten*,³⁹² dunajskega lirika Johanna Gabriela Seidla³⁹³ ter Franceta Prešerna s Krstom pri Savici.³⁹⁴ Tako kot za Gruna se tudi pogostemu navajanju Prešernovih pesmi pri Radicsu ne gre čuditi, saj ju je precej dobro poznal in cenil ter o njiu tudi pisal.³⁹⁵

Pogostnost pesmi v planinskih vodnikih kae po eni strani zanimanje avtorjev za to tematiko, po drugi pa je to gotovo odraz njihovega širokega vedenja, ki je poleg geografskega poznavanja obsegalo širok spekter najrazličnejšega drugega znanja.

386 Radics, Peter: Aus dem Stammbuche der Wochein, *Oesterreichische Touristenzeitung*, 1. 1. 1886, str. 1, str. 7, »nepozabni domoljubni pesnik«.

387 Prav tam in Radics, *Veldes als Mittel- und Ausgangspunkt in die Nähere ...*, str. 18–19.

388 Hormayr, Joseph von (ur.): Taschenbuch für vaterländische Geschichte, München: Franz 1839. Radics, *Veldes als Mittel- und Ausgangspunkt in die Nähere ...*, str. 65–68.

389 Sima, *Im Billiehgazer Gebirge*, str. 9.

390 Frankl, Ludwig August (ur.): *Anastasius Grün's gesammelte Werke*. Berlin: G. Grot'sche Verlagsbuchhandlung, 1877, str. 158.

391 Edward Samhaber (*26. 12. 1846, Freistadt; †27. 3. 1927, Linz), avstrijski literarni zgodovinar, lirik, dramatik in gimnazijski uitelj. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 2. 10. 2019, <https://www.slovenska-biografija.si>.

392 Radics, *Veldes als Mittel- und Ausgangspunkt in die Nähere ...*, str. 83.

393 Johann Gabriel Seidl (*21. 6. 1804, Dunaj; †18. 7. 1875, Dunaj), arheolog, lirik, dramatik. Avtor besedila avstrijske himne. Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. 1887, 33. del, str. 333–350.

394 Radics, *Veldes als Mittel- und Ausgangspunkt in die Nähere ...*, str. 82.

395 Radics, Peter: *Anastasius Grün's Lehrer und Freund. Der slovenische Dichter France Preschiren als deutscher Poet. Biographische-litterarische Studie*. Leipzig: Webel, 1882.

Slika 31: Radics, Peter: *Führer durch Krain und die Landeshauptstadt Laibach*, naslovnica (Narodni muzej).

Oglasi

Nove ideje so se in se še danes z oglasi širijo in prenašajo na ljudi.³⁹⁶ Tega so se zavedali tudi pisci in verjetno tudi tiskarji obravnavanih vodnikov, saj so bili le redki, denimo Roschnikov po Triglavu, Simov po Polhograjskem hribovju ter Jägrov po Kanalski dolini, popolnoma brez njih. Poleg števila oglasov pozornost vzbujajo tudi široka paleta oglaševalcev. Na podlagi vsebine so bili oglasi razdeljeni v dve skupini, pri čemer so v prvi oglasi planinskih koč, v drugi pa vsi preostali.

Oglasi planinskih koč

Kdo so bili oglaševalci koč, ni jasno, verjetno pa takratna planinska društva oziroma organizacije. Presenetljiva, predvsem pa zelo zanimiva je vsebinska dimenzija teh oglasov, saj sodobnemu raziskovalcu med vrsticami neredko ponujajo številne informacije o takratnih razmerah v kočah in planinstvu nasploh. Kljub temu da vsi oglasi niso bili bogati s takšnimi podatki, so za primerjavo z današnjimi kočami precej zanimivi. Pa si najprej pogledjmo primer krajšega oglasa, ki se nanaša na današnji Valvazorjev dom:

»Valvazorjeva koča

1180 m pod Stolom 2236 m, odprta celo leto. 3 sobe, 8 postelj, 4 skupna ležišča, dostop iz Žirovnice 2 uri, Javornika 2¼ ure, zelo lahka tura.«³⁹⁷

Kot vidimo, sta v oglasu podatka o nadmorski višini ter pristopnih poteh še danes aktualna, opis koče in udobje v njej pa je v primerjavi z današnjim stanjem pričakovano precej skromnejše.

Oglasi koč so bili navadno obširnejši od navedenega primera in so takratnim gorohodcem ponujali precej praktičnih in uporabnih informacij. Pogledjmo primer oglasa za še danes priljubljeno kočo na Golici:

»Koča na Golici

pod Golico (1835), na kranjski strani, odprta od 20. maja do 20. septembra. Znana po izvrstni kuhinji, vedno na voljo sveže meso, zmerne cene. 3 sobe

396 Jančič, Zlatko: Oglas naš vsakdanji. 2, Pomen časopisnega oglasa. V: *MM: media marketing*. junij 1981, str. 5.

397 Jahne, *Karawanken Führer mit einer Wegkarte und Abbildungen*, str. 118. *»Valvasorhütte 1180 m, am Hochstuhl 2236m, ganzjährig von der Wirtschaftlerin bewohnt. 3 Zimmer, 8 Betten, 4 Lager, Zugang von Scheraunitz 2 Stunden, Jauerburg 2 ¼ Stunden, sehr leichte Partie.«*

s šestimi posteljami, soba za moške in soba za ženske, v vsaki 5 postelj, soba z 10 skupnimi ležišči. Dostop z Jesenic 3 ure, iz Prodrožce 4 ure. Hramba ključev v dolini: na Jesenicah (gospod E. Twerdy), v Ljubljani na informacijah v knjigarni Kleinmayr & Bamberg. Čudovit razgled na Julijske Alpe, Triglav in Karavanke; v maju in juniju za vsakega ljubitelja narave prelepe narcise. Znano lahka tura, primerna tudi za zimsko turo.»³⁹⁸

Poleg običajnih informacij o gori ter možnih pristopih in značilnostih koč lahko vidimo, da je hoja v hribe že postala tudi ženska dejavnost, saj je bila damam v koči namenjena posebna soba. Iz oznake, da je šlo za *lahko turo*, vidimo, da je bil neznani avtor vaje hoje v hribe. V oglasih so bile pogoste in uporabne informacije o tem, kje je bilo mogoče dobiti ključ v času, ko je bila kočica zaprta. V navedenem primeru si ta podatek zasluži posebno pozornost, saj je aktivno delovanje ljubljanskega tiskarja Otmarja Bamberga, enega izmed ustanoviteljev podružnice DuÖAV za Kranjsko, prišlo še enkrat do izraza.

Tiskarji in založniki so tudi sicer pogosto oglaševali. Poleg ljubljanskega Giontinija³⁹⁹ (slika 32) najdemo na primer tudi še celovškega Johannes Heyna (slika 33), ki ga je od leta 1868 pa vse do danes mogoče poiskati v isti ulici, Krammergasse.⁴⁰⁰

Drugi oglasi

V to skupino spadajo po eni strani oglasi, ki so bili posredno povezani s hojo v hribe, po drugi pa tisti, ki z vzpetim svetom nimajo nič skupnega. K prvim spadajo oglaševalci različnih gostišč ob železniških postajališčih, torej izhodiščih za ture. Ti so poleg pričakovanih informacij o izvrstni kuhinji ali odpiralnem času vsebovali za današnji čas precej nenavadne informacije. Tako je bil nemalokrat naveden podatek o električni razsvetljavi, o opremljenosti s

398 Prav tam, nepaginirano. »*Kahlkogelhütte – 1582 m, unter dem Kahlkogel 1835 (Goliza) auf der Krainer Seite gelegen, bewirtschaftet vom 20. Mai bis 20. September. Anerkannt vorzügliche Wirtschaft, stets frisches Fleisch, mäßigste Preise. 3 Einzelzimmer mit 6 Betten, je 1 Herren u. Damenzimmer mit je 5 Betten, 10 Pritschenlager, Zugang von Aßling 3 Stunden, Rosenbach 4 Stunden. Talstation f. d. Schlüssel: Aßling (Gauwart Herr E. Twerdy), in Laibach bei der Auskunftsstelle in der Buchhandlung Kleinmayr & Bamberg. Prachtvolle Aussicht auf Julische Alpen u. Triglav u. Karawanken; im Mai u. Juni herrliche, jeden Naturfreund begeisternde Narzissenblüte. Bekannt leichte und lohnende Partie, auch für Wintertouren geeignet.*«

399 Giontini Janez (*16. 5. 1818, Reka; †14. 1. 1879, Ljubljana), knjigar in založnik. *Slovenski biografski leksikon*, pridobljeno 1. 12. 2019, <https://www.slovenska-biografija.si>.

400 *Verlag Johannes Heyn*, pridobljeno 12. 1. 2020, <http://www.verlagheyne.at>.

Photographien von Krain.

J. GIONTINI
Laibach, Rathhausplatz 17.

Buch-, Verlags-, Kunst-
 und
 Musikalien-Handlung.

Papier-, Schreib- u. Zeichnen-
 Requisiten-Niederlage.

Eigene Buchbinderei
 sowie Uebernahme von allen **Druckarbeiten**
in elegantester Ausführung unter Zusiche-
 rung billigster Preise und prompter Bedienung.

Reiselectüre.

Druck von J. C. Fischer & Comp.

Briefpapier mit Ansichten von Laibach.

Album mit Ansichten von Laibach.

Slika 32: Oglas ljubljanskega tiskarja Giontina (Radics, *Krain*, nepaginirano; Narodni muzej).

⊠ ⊠ Lager der ⊠ ⊠
kais. kön. Generalstabskarten. ⊠ ⊠

Buchhandlung
JOH. HEYN

Klagenfurt, Kramergasse.
Pörschach u. Velden am Wörthersee.

Verlag der Kurzeitung vom Wörthersee und
des Kärntner Saisonblatt für Fremdenwesen.

Spezialkarten und Führer
für das gesamte österreichische Alpengebiet.

Photographien und Ansichtskarten von
den Karawanken, den Kärntner Seen
⊠ ⊠ und Julischen Alpen. ⊠ ⊠

Alpine Auskunftsstelle des »GAU KARAWANKEN«
der Sektion Klagenfurt des D. u.
⊠ ⊠ Oe. Alpenvereines ⊠ ⊠

Slika 33: Oglas celovškega tiskarja Heyna (Jahne, *Karawanken Führer mit einer Wegkarte und Abbildungen*, nepaginirano; Narodni muzej).

kopalnico in pogosto tudi o možni rabi senčne verande: »[...] znana, meščanska hiša, odlične jedi in pijača – električna osvetljava, senčna veranda. Tujske sobe, kopalnice in možnost prevoza.«⁴⁰¹

Neposredno povezavo z gorniki in hojo v hribe imajo zagotovo tudi oglasi turističnih društev in njihovih glasil,⁴⁰² med časopisnimi oglasi se najde celo oglas za dunajski *Oesterreichischer Lloyd*.⁴⁰³

Med oglaševalce brez neposredne povezave z vzpetim svetom spadajo različna podjetja, kot na primer graška tovarna likerjev Eckert ali celjska hranilnica⁴⁰⁴, in obrtniki oziroma trgovci. Radicsev vodnik po Kranjski je tudi na tem področju nekoliko poseben. Med *njegovimi* oglaševalci je najti številne ljubljanske trgovce in podjetnike, še zlasti obrtnike: urarje, krojače, klobučarje, zlatarje, fotografske ateljeje in že omenjenega tiskarja Giontinija. Med oglasi je izstopal celostranski slikovni oglas za hotel Slon (slika 34), ki ga je sicer najti tudi v angleškem Baedekerju.⁴⁰⁵ Ker je Radicsev vodnik obsegal tudi širše območje Kranjske, ne presenečajo oglasi Postojnske jame in postojnskih gostilničarjev ter blejskega hotela Toplice.

Množičnost oglasov v planinskih vodnikih kaže na dejstvo, da so bili ti vodniki in s tem tudi oglasi brani, kar je za vse oglaševalce pomenilo dobro reklamo in ne nazadnje tudi naložbo.

Pozdravljen mi srčno, Triglav častiti!
Tri glave dvigaš drzno do neba
Kot bog, čigar ime ti je nositi,
In vsaka ima krono od snega.

Molče orjaki zro me v led zaviti,
Kedar na tebi mi srce igra;
Italija pod menoj v sončnem sviti
Pozdravlja me in sinji val morja.
*Zlatorog*⁴⁰⁶

401 Jahne, *Karawanken Führer mit einer Wegkarte und Abbildungen*, str. 114. »Altbekanntes, bürgerliches Haus, vorzügliche Küche und Getränke. – Elektrische Beleuchtung, schattige Veranda. Fremdenzimmer. – Bäder und Fahrgelegenheiten.«

402 Prav tam, nepaginirano.

403 Roschnik, *Führer durch die Julischen Alpen*, nepaginirano.

404 Kocbek, *Savinske planine ...*, nepaginirano.

405 Baedeker, *The Eastern Alps...*, str. 349.

406 Badjura, *Na Triglav, v kraljestvo Zlatorogovo!*, nepaginirano.

— ❧ — ANTON GNESDA'S ❧ —

HÔTEL ELEFANT

mit 56 comfortable eingerichteten Zimmern, Dampf-, Douche- und Wannenbädern, elegantem Café, vorzüglicher Restauration. — Fotografisches Atelier im Hause. — Mässige Preise.

Omnibus zu jedem Zuge. Fahrgelegenheiten nach allen Richtungen.

Hochachtend

JOSEFINE GNESDA

Hôtelbesitzerin.

Slika 34: Oglas ljubljanskega hotela Slon (Radics, *Krain*, nepaginirano; Narodni muzej).

SKLEP

Pregled planinskih vodnikov v obdobju od leta 1870 do prve svetovne vojne je rezultat brskanja po spletnih katalogih slovenske, avstrijske, nemške in italijanske narodne knjižnice. Seznam avtorjev in njihovih del je na podlagi dobljenih rezultatov verjetno popoln, fizični pregled pa ne, saj so nekatera dela v lasti zasebnih zbirk in so zato javno nedostopna. Kljub temu upam, da je ta zapis pri bralcih poleg njihove podobe ustvaril tudi vtis o razmerah, ki so bile v obravnavanem obdobju značilne za današnji slovenski vzpeti svet.

Prve izdaje planinskih vodnikov, s precej redkim črno-belim slikovnim gradivom, marsikdaj ovitim v naslovnice pustih barv, sodobnemu bralcu, vajenemu vse kaj drugega, gotovo ne morejo delovati všečno. Kljub temu so bili daljši zapisi etnografskih, etimoloških, zgodovinskih in drugih vsebin gorohodcem tistega časa ne samo koristni, ampak tudi poučni. Za sodobne raziskovalce in siceršnje ljubitelje vzpetega sveta ter zgodovine pa danes pomenijo precej natančen vir takratnega časa in razmer na tem območju.

Kot so bralci opazili, v središču raziskave niso bili opisi razgledov z vrhov, ki so z izjemo urbanizacije pokrajine bolj ali manj takšni kot danes. Prav tako so bili tudi opisi planinskih poti zanimivi le z vidika aktualnosti. Ob njihovem branju se pojavlja dvoje ugotovitev. Po eni strani je večina v vodnikih opisanih poti aktualnih še danes, po drugi pa je spoznanje, da so pisci vodnikov tako naše kraje odpirali neslovenskim uporabnikom in gornikom.

Predmet pozornejšega branja so bili zlasti opisi lokalnega prebivalstva, njihovega gospodarskega položaja itn., ki so takratnega gorohodca poučili in, predvsem v povezavi z jezikom (nemško govorečega gornika), tudi pomirili.

Bralec tistega časa se je ob branju seznanil ne le s konkretnimi informacijami o planinskih turah, ampak tudi s strokovno literaturo z različnih področij, v oglasih je našel vrsto praktičnih podatkov, ob verzih pa spoznaval pesnike.

Hoja v hribe je bila takrat predvsem moška domena, a so tako kot na druga področja družbenega življenja tudi v vzpeti svet vse bolj prodirale ženske. Med pisci vodnikov tako prevladujejo avtorji, ki jih večinoma najdemo med (visoko) izobraženimi poklici. Svojo poklicno dejavnost so pogosto dopolnjevali s hojo v vzpeti svet, pri čemer so se zavedali pomena in povezanosti tega srednjeevropskega prostora. Vsebinska raznolikost del pa obenem dokazuje njihovo široko poznavanje različnih tematskih področij.

Vsi pregledani vodniki delujejo v svojih opisih precej prepričljivo, kar je zagotovo posledica dejstva, da so nastali kot rezultat osebnih interesov avtorjev, predvsem pa njihovih izkušenj. Med pisci besedil naj izpostavim Petra Radicsa, saj njegovi vodniki izstopajo v mnogočem. Bralcem je namreč poleg praktičnih informacij ponudil širši pogled v alpski svet tudi zunaj današnjega slovenskega ozemlja, tako z geografskega, kulturno-literarnega kot zgodovinskega vidika.

Vodniki so izhajali v času zaostrenih nacionalnih razmer v takratnem slovenskem prostoru, kar je kljub nepolitični naravi te literature včasih vendarle prišlo do izraza. Pogosteje je bilo nacionalno opredeljenost pisca čutiti med vrsticami. Dejstvo namreč je, da so odnosi med Nemci in Slovenci, zlasti na nacionalno mešanih območjih, močno zaznamovali njihov vsakdanjik in takšnih skrbi preprosto ni bilo mogoče pustiti v dolini.

Široka paleta objavljenih oglasov je takratnim bralcem prinašala različne bolj ali manj uporabne informacije, sodobnim raziskovalcem pa predstavlja odličen vir pri sestavljanju celovite podobe krajev oziroma vzpetega sveta takratnega slovenskega prostora na prelomu 19. stoletja v 20.

Naj za konec izpostavim še praktični vidik pregledanih vodnikov. Poleg opozoril, povezanih s primerno planinsko opremo, in zanesljivih podatkov o poteku planinskih poti, so pisci dodajali še številne druge informacije, na primer o cenah prenočevanja v planinskih kočah, o vodniških tarifah itn. Priloženi sezname vodnikov, s katerimi je bila pot v gore lažja, predvsem pa varnejša, kažejo na visoko zavedanje piscev, da hoje v hribe ne gre podcenjevati in da se je nanjo treba temeljito pripraviti.

Planinstvo je danes del slovenske narodne identitete in pravi slovenski nacionalni šport. Zaradi množičnega obiska vzpetega sveta je zato še toliko bolj na

mestu *stara* modrost, da sta odgovorno obnašanje gornika in ustrezna planinska oprema temeljna pogoja za varen vzpon in vrnitev v dolino.

Naj bo to tudi zadnja misel in hkrati osebna želja v zapisih o prvih planinskih vodnikih na Slovenskem.

POUZETEK

Delo *Knjige za gorohodce*, s podnaslovom *Prvi planinski vodniki na Slovenskem*, predstavlja gorniško literaturo v času od 70. let 19. stoletja do prve svetovne vojne in je odraz brskanja po spletnih katalogih slovenske, avstrijske, nemške in italijanske narodne knjižnice. Seznam avtorjev in njihovih del je na podlagi dobljenih rezultatov verjetno popoln, vsebinski pregled pa ne, saj so nekatera dela v zasebnih zbirkah in zato javno niso dostopna.

Prve izdaje planinskih vodnikov, z redkim črno-belim slikovnim gradivom in pogosto ovitim v naslovnice pustih barv, sodobnemu bralcu zagotovo ne delujejo privlačno. Njihova vsebinska pestrost z daljšimi zapisi etnografskih, etimoloških, zgodovinskih in drugih vsebin pa je bila za gorohodce tistega časa ne le koristna, ampak tudi precej poučna. Za sodobne raziskovalce in siceršnje ljubitelje vzpetega sveta ter zgodovine pomenijo prve izdaje tiskanih vodnikov precej natančen vir podatkov o takratnem času in razmerah v vzpetem svetu današnjega slovenskega območja.

Predmet pozornejše vsebinske analize niso bili toliko opisi še danes aktualnih gorskih poti, temveč predvsem opisi lokalnih prebivalcev, njihovega gospodarstva itn. Prav ti zapisi so takratnega gorohodca poučili in, predvsem v povezavi z jezikom (nemško govorečega gornika), tudi pomirili.

Med pisci vodnikov, tako kot med takratnimi gorniki nasploh, avtoric skoraj ni, predvsem gre za (visoko) izobražene avtorje, ki so poklicno dejavnost pogosto dopolnjevali s hojo v vzpeti svet. Vsebinska raznolikost del po eni strani dokazuje široko poznavanje različnih tematskih področij, po drugi pa je med branjem čutiti njihovo zavedanje tega srednjeevropskega prostora. Ker

so avtorji pisali iz svojih izkušenj in osebnih prepričanj, vsi pregledani vodniki delujejo precej prepričljivo.

Vodniki so izhajali v času zaostrenih nacionalnih razmer v takratnem slovenskem prostoru, kar je kljub nepolitični naravi te literature včasih vendarle prišlo do izraza. Dejstvo namreč je, da so odnosi med Nemci in Slovenci, zlasti na nacionalno mešanih območjih, močno zaznamovali njihov vsakdanjik in takšnih skrbi preprosto ni bilo mogoče pustiti v dolini.

Planinstvo je danes del slovenske narodne identitete in pravi slovenski nacionalni šport. Zaradi množičnega obiska vzpetega sveta je zato še toliko bolj na mestu *stara* modrost, da sta odgovorno obnašanje gornika in ustrezna gorniška oprema temeljna pogoja za varen vzpon in vrnitev v dolino. Modrost torej, ki so jo avtorji prvih tiskanih vodnikov na Slovenskem redno izpostavljali in bi jo vsekakor moral ozavestiti vsak sodobni gornik.

ZUSAMMENFASSUNG

Das vorliegende Buch *Knjige za gorohodce (Bücher für Bergsteiger)* mit dem Untertitel *Prve izdaje planinskih vodnikov na Slovenskem (Erste Ausgaben der Bergführer im slowenischen Raum)* umfasst den speziellen Literaturbereich im Zeitraum von 70 Jahren des 19. und beginnenden 20. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg. Es entstand im Rahmen von Recherchen in den Online-Katalogen der slowenischen, österreichischen, deutschen und italienischen Nationalbibliotheken. Die Liste der Autoren und ihrer Werke ist aufgrund der erzielten Ergebnisse vollständig. Die inhaltliche Untersuchung dagegen nicht, da sich einige Werke in privaten Sammlungen befinden und damit nicht öffentlich zugänglich sind.

Die ersten Ausgaben der Bergführer mit ihrem oft trüben schwarz-weißen Bildmaterial kommen modernen Lesern sicher nicht attraktiv vor. Ihre inhaltliche Vielfalt mit längeren Aufzeichnungen ethnographischer, etymologischer, historischer und anderer Inhalte war jedoch für die damaligen Bergsteiger nicht nur nützlich, sondern auch lehrreich. Für moderne Forscher und Liebhaber der Bergwelt und der Geschichte stellen die ersten Ausgaben gedruckter Führer ziemlich präzise die Zeit und Verhältnisse in der Bergwelt der Julischen Alpen und Karawanken um die Jahrhundertwende dar.

Im Mittelpunkt der Recherchen standen nicht die Schilderungen der Bergwege selbst, die mehr oder weniger noch heute aktuell und gültig sind. Vielmehr richtete sich die Aufmerksamkeit auf Beschreibungen der Natur und der Ortsgeschichte sowie der einheimischen Bevölkerung und ihrer Wirtschaft u. Ä. Diese Beschreibungen waren für die damaligen (in erster Linie deutschsprachigen) Bergsteiger lehrreich und hilfreich.

Die Bergsteiger jener Zeit kamen vor allem aus gutbürgerlichen Familien, die sich die Berg- bzw. Kletterausrüstung für eine immer beliebter werdende Freizeitbeschäftigung leisten konnten.

Unter den Autoren, die ihre berufliche Tätigkeit oft mit dem Bergwandern verbanden, finden sich - wie im damaligen Bergsteigerwesen und im gesellschaftlichen Leben generell - überwiegend Männer, in seltenen Fällen schrieben aber auch Frauen. Die inhaltliche Vielfalt der Werke (neben den schon erwähnten Beschreibungen finden sich auch Fachbücherlisten zu verschiedenen Themen wie Geographie, Gartenbau, Flora,...) zeigt einerseits ein breites Wissen der Autoren über verschieden Themenbereiche. Andererseits ist zwischen den Zeilen ihr Bewusstsein für den mitteleuropäischen Raum spürbar.

Die gelesenen Bergführer wirken in ihren Schilderungen ohne Ausnahme sehr überzeugend, was sicherlich darauf zurückzuführen ist, dass sie, aus persönlichem Interesse und, vor allem, auf der Grundlage eigener Erfahrungen geschrieben wurden.

Die Werke wurden in einer Zeit zunehmender nationaler Spannungen im damaligen slowenischen Raum herausgegeben, was trotz des unpolitischen Charakters dieser Literatur manchmal auch zum Ausdruck kam. Häufig ist die nationale Orientierung des Autors zwischen den Zeilen zu erahnen. Angesichts der Tatsache, dass vor allem in nationalgemischten Gebieten (Kärnten) das Leben stark durch die Beziehungen zwischen Deutschen und Slowenen geprägt war, konnte diese Last nicht einfach »im Tal zurückgelassen werden«.

Heutzutage ist das Bergsteigen ein echter slowenischer Nationalsport und Teil der slowenischen Nationalidentität. Ein massenhafter Besuch der Bergwelt sollte aber verantwortungsvoll und mit der richtigen Kletter- bzw. Bergausrüstung erfolgen, was schließlich die grundlegenden Voraussetzungen für einen sicheren Aufstieg und die sichere Rückkehr ins Tal sind. Es handelt sich hierbei um eine Weisheit, die in den alten Bergführern regelmäßig hervorgehoben wird und die im Bewusstsein jedes modernen Bergsteigers verankert sein sollte.

ABECEDNI SEZNAM VODNIKOV (1870-1914)⁴⁰⁷

1. Amthor, Eduard; Jabornegg, Markus, Freiherr von: *Kärntnerführer: Reisehandbuch für Kärnten unter Berücksichtigung der angrenzenden Gebietstheile von Steyermark, Krain, Görz*. Augsburg: Amthor's Verlagsbuchhandlung, 1887. (NUK)
2. Amthor, Eduard; Rabl, Josef: *Süd-Tirol, Kärnten und angrenzende Gebiete*. Leipzig: Amthor'sche Verlagsbuchhandlung, 1902. (ÖNB)
3. Amthor, Eduard; Jabornegg, Markus, Freiherr von: *Kärntnerführer: Reisehandbuch für Kärnten unter Berücksichtigung der angrenzenden Gebietstheile von Steiermark, Krain, Görz, Tirol, Salzburg*. Gera: E. Amthor, 1873. (NM)
4. Badjura, Rudolf: *Na Triglav, v kraljestvo Zlatorogovo! : (kažipot na Triglav): 27 fotograficnih posnetkov, 1 zemljevid, 3 načrti*. V Ljubljani: H. Badiura, 1913. (NM)
5. Baedeker, Karl: *Südbaiern, Tirol und Salzburg: Österreich, Steiermark, Kärnten, Krain und Küstenland; Handbuch für Reisende*. Leipzig: Baedeker, 1878. (ÖNB)
6. Baedeker, Karl: *Südbaiern, Tirol und Salzburg: Österreich, Steiermark, Kärnten, Krain und Küstenland; Handbuch für Reisende*. Leipzig: Baedeker, 1888. (ÖNB)
7. Baedeker, Karl: *Südbaiern, Tirol und Salzburg, Ober- und Nieder-Österreich, Steiermark, Kärnten und Krain: Handbuch für Reisende; mit 38 Karten, 10 Plänen und 7 Panoramen*. Leipzig: Baedeker, 1894. (ÖNB)

⁴⁰⁷ Seznam je nastal na podlagi podatkov, dobljenih na spletnih straneh slovenskega knjižničnega informacijskega sistema (COBISS) ter avstrijske (ÖNB) in nemške (NDB) nacionalne knjižnice. Zavedam se, da seznam morda ni popoln, saj je kakšen izvod prvotnih planinskih vodnikov zagotovo še v lasti zasebnih zbirk (ZZ). Hramba knjig je označena v oklepaju.

8. Baedeker, Karl: *The Eastern Alps: including the Bavarian highlands, Tyrol, Salzburg, Upper and Lower Austria, Styria, Carinthia, and Carniola; hand-book for travellers*. Leipzig: Karl Baedeker, 1903. (ÖNB)
9. Fremden-Verkehrs-Comite des steirischen Gebirgs-Vereines: *Steirische Wanderbücher*. Graz: Pechel, 1880. (ÖNB)
10. Fremden-Verkehrs-Comite des steirischen Gebirgs-Vereines: *Steirische Wanderbücher*. Graz: Pechel, 1882. (ÖNB)
11. Fremden-Verkehrs-Comite des steirischen Gebirgs-Vereines: *Steirische Wanderbücher*. Graz: Pechel, 1887. (ÖNB)
12. Frischauf, Johannes: *Die Kreuzer-Alpe bei Stein (1837–1924)*. Laibach: Verlag des Verfassers, med 1877 in 1900. (SK)
13. Frischauf, Johannes: *Die Sannthaler Alpen: mit einer Karte und einem Panorama*. Wien: Brockhausen & Bräuer, 1877. (KC)
14. Frischauf, Johannes: *J. Frischauf's Gebirgsführer. Steiermark, Kärnten, Krain und die angrenzenden Theile von Oesterreich, Salzburg, Tirol*. Graz: Leuschner & Lubensky, 1874. (ÖNB)
15. Frischauf, Johannes: *J. Frischauf's Gebirgsführer durch die Österreichischen Alpen und die angrenzenden Theile von Bayern, Italien und Montenegro: Östlicher Theil*. Wien: Verl. d. Österr. Touristen-Club, 1883. (ÖNB)
16. Verein zur Hebung des Fremdenverkehrs in Klagenfurt: *Illustrierter Führer durch Klagenfurt und Umgebung: (Wörthersee, Rosental, Karawanken)*. Klagenfurt: Verein zur Hebung des Fremdenverkehrs in Klagenfurt, 1909. (NM)
17. Verein zur Hebung des Fremdenverkehrs in Klagenfurt: *Illustrierter Führer durch Klagenfurt und Umgebung: (Wörthersee, Zollfeld, Rosental, Karawanken): mit Stadtplan 1:25.000 und Uebersichtskarte von Mittelkärnten 1:150.000, 44 Bildern in Schwarzdruck und 3 Dreifarbendruckten*. Klagenfurt: J. Heyn, 1914. (ÖNB)
18. Hintner, Alba: *Berggänge an der kärntnisch-krainischen und krainisch-steirischen Länderscheide, Sonderausdruck aus der Laibacher Zeitung*. Laibach: I. Kleinmayr & Bamberg, 1900. (NM)
19. Jabornegg, Markus, Freiherr von: *Das Loibl-, Boden-, Bären- und Zellthal in den Karawanken: (ein Wink für heimische und fremde Touristen zum Besuche derselben)*. Klagenfurt: F. Kleinmayr, 1879. (ZZ)
20. Jabornegg, Markus Freiherr von: *Führer für Klagenfurt und Umgebung und Aufzählung der vorzüglichsten Reise-Routen im Lande*. Klagenfurt: s. n., 1886. (ZZ)
21. Jabornegg, Markus, Freiherr von: *Kärntnerführer: Reisehandbuch für Kärnten unter Berücksichtigung der angrenzenden Gebietstheile von Steiermark, Krain, Görz, Tirol, Salzburg*. Gera: E. Amthor, 1873. (NM)

22. Jabornegg, Markus, Freiherr von: *Kärntnerführer: Reisehandbuch für Kärnten unter Berücksichtigung der angrenzenden Gebietsteile von Steiermark, Krain, Görz, Tirol, Salzburg*. Gera: E. Amthor, 1876. (ÖNB)
23. Jäger, Gustav: *Der Donatiberg bei Robitsch in Unter – Steiermark*. Wien: M. Auer, 1867. (NUK)
24. Jäger, Gustav: *Touristen-Führer im Kanalthal (Kärnten): Tarbis und Raibl als Standquartiere: mit einer Karte des Kanalthals und der angrenzenden Gebiete*. Wien: Tourist, 1873. (NM)
25. Jahne, Ludwig: *Karawanken Führer mit einer Wegkarte und Abbildungen*. Klagenfurt: Verlag von Jakob Heyns Buchhandlung, 1912. (NM)
26. Jahne, Ludwig: *Eisenkappel und Umgebung, die Ostkarawanken und die Sauntaler (Steiner)-Alpen*. Darmstadt: K. P. Geutner, 1903. (NUK)
27. Jahne, Ludwig: *Führer durch die Karawanken*. Wien: R. Lechner, 1882. (NM)
28. Jahne, Ludwig: *Wegweiser durch die Karawanken, Julischen und Sauntaler (Steiner) Alpe*. Klagenfurt: J. Heyn, 1911. (FF)
29. Jahne, Ludwig: *Ost- und Mittelkarawanken, Sauntaler (Steiner) Alpen: amtlicher Führer der Sektion Carinthia des Oesterr. Touristen-Klubs*. Berlin: Geuters Reiseführerverlag, 1924. (ZZ)
30. Kocbek, Fran: *Savinske planine: vodnik po gorah in dolinah v Savinskih planinah*. V Št. Petru v Savinski dolini: A. Cvenkel, 1903. (NM)
31. Kocbek, Fran in Kos, M: *Vodnik za Savinske planine in najbližjo okolico*. V Celji: Slovensko planinsko društvo, 1894. (NM)
32. Meurer, Julius: *Illustrierter Führer auf den k.k. österr. Staatsbahnen für die Strecken: Salzburg-Bischofshofen und Selzthal-Bischofshofen*. Wien: Steyermühl, o. J, okoli 1887. (ÖNB)
33. Noë, Heinrich: *Deutsches Alpenbuch: 2. Abth., Die Ostalpen, 1. Bd.: Wanderungen und Bilder in und aus Osttirol, Kärnten, Steiermark, Salzburg und Nieder-Oesterreich*. Glogau: Carl Flemming, 1885. (ÖNB)
34. Radics, Peter: *Bergfahrten in Österreich. Einst und Jetzt 1363–1887*. Augsburg; Leipzig: Amthor'sche Verlagsbuchhandlung, 1888. (NM)
35. Radics, Peter: *Führer durch Krain. Die Landeshauptstadt Laibach und die schönsten Touren in Oberkrain, Innerkrain und Unterkrain für Reisende und Einheimische*. Laibach: J. Giontini, 1885. (NM)
36. Radics, Peter: *Veldes als Mittel- und Ausgangspunkt in die Nähere und weitere Umgebung: für Badebesucher und Touristen*. Laibach: J. Mallner, 1879. (NM)
37. Roschnik, Rudolf: *Der Triglav: mit 17 Abbildungen, 2 Karten und 1 Umrisszeichnung*. Stuttgart; Leipzig: Deutsche Verlags-Anstalt, 1906. (NM)

38. Roschnik, Rudolf: *Führer durch die Julischen Alpen: mit fünfzehn Vollbildern, einer Rundschau, sieben Einzel und eine Übersichtskarte und mehreren Handrissen*. Klagenfurt: Joh. Heyn, 1914. (NM)
39. Scheidlin, August von; Jabornegg, Markus, Freiherr von: *Die Alpenwirtschaft in Kärnten. T. 2, H. 3. 2, Alpen am südlichen Ufer der Drau*. Klagenfurt: Kärntner Landwirtschafts-Gesellschaft, 1881. (ZZ)
40. Sima, Johann: *Im Billiehgazer Gebirge. Berg- und Thalwanderungen mit einer Uebersichtskarte von Laibach mit markierten Wegen*. Laibach: Verlag der Section Krain des deutschen und österreichischen Alpenvereins, In Commission bei Ig. V. Kleimayr & Fed. Bamberg, 1892. (NM)
41. Thalherr, Baron: *Fremdenführer von Cilli und Umgebung: und Wegweiser nach den Sulzbacher Alpen: mit besonderer Berücksichtigung der nahen Curorte Neubaus, Sauerbrunn, Tüffer und Römerbad*. Cilli: Theofil Drexel, 1875. (ÖNB)
42. Verein der Gebirgsfreunde in Steiermark: *Ausflüge im Gebiete der steierischen Alpen: 1*. Graz: Verein der Gebirgsfreunde in Steiermark, 1872. (ÖNB)
43. *Vodnik za Julijske Alpe in Karavanke po Gorenjskem*. Kranjska Gora; Radovljica; Kranj; Tržič: podružnice S. P. D., Tiskarna Sava v Kranju, 1913. (NM)
44. Wagner, Josef in Hartman, Vinzenz: *Der Führer durch Kärnten: ein Reisehandbuch für alle Freunde der Alpenwelt, der Sage und Geschichte, des Volkslebens, des Alterthümlichen, der Industrie, Kunst und Wissenschaft: nebst Reise- und Gebirgskarte*. Klagenfurt: J. Leon, 1861. (NUK)

VIRI IN LITERATURA

- Alpenheim, Ferdinand: *Gentianen. Gedichte und Lieder im kärntner'schen Volksdialekte*. Graz: Gutenberg, 1874.
- Amthor Gottlieb: *Der Alpenfreund: Blätter für Verbreitung von Alpenkunde unter Jung und Alt: in populären und unterhaltenden Schilderungen aus dem Gesamtgebiet der Alpenwelt und mit praktischen Winken zur genussvollen Bereisung derselben*. 9. Theil: mit 11 Kunstbeilagen. Gera: E. Amthor, 1876.
- Amthor, Eduard, in Rabl, Josef: *Süd-Tirol, Kärnten und angrenzende Gebiete*. Leipzig: Amthor'sche Verlagsbuchhandlung, 1902.
- Anastasio Grün, *In der Veranda*. Berlin: Grote, 1876.
- Badjura, Rudolf: *Izleti po Karavankah: s preglednim zemljevidom 1 : 300.000*. Ljubljana: samozal., 1932.
- Badjura, Rudolf: *Na Triglav, v kraljestvo Zlatorogovo!: (kažipot na Triglav): 27 fotografičnih posnetkov, 1 zemljevid, 3 načrti*. V Ljubljani: H. Badiura, 1913.
- Baedeker, Karl: *Südbaiern, Tirol und Salzburg: Österreich, Steiermark, Kärnten, Krain und Küstenland; Handbuch für Reisende*. Leipzig: Baedeker, 1878.
- Baedeker, Karl: *Südbaiern, Tirol und Salzburg, Ober- und Nieder-Österreich, Steiermark, Kärnten und Krain: Handbuch für Reisende; mit 38 Karten, 10 Plänen und 7 Panoramen*. Leipzig: Baedeker, 1894.
- Baedeker, Karl: *Südbaiern, Tirol und Salzburg: Österreich, Steiermark, Kärnten, Krain und Küstenland; Handbuch für Reisende*. Leipzig: Baedeker, 1878.
- Baedeker, Karl: *The Eastern Alps: including the Bavarian highlands, Tyrol, Salzburg, Upper and Lower Austria, Styria, Carinthia, and Carniola; handbook for travellers*. Leipzig: Karl Baedeker, 1903.
- Ball, John: *Guida alpina Tirolo meridionale-Alpi venete (Lago di Garda): sezioni 57, 58*. Verona: H. F. Munster, C. Kayser successore, 1877.

- Batagelj, Borut: Odkritje gora: strukturne spremembe v dojemanju gora na Slovenskem. V: *Ekonomska i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, 2010, št. 6, str. 124–142.
- Bergführer-Tarif für die Julischen Alpen und die Karawanken*. Laibach: Section Krain, 1893.
- Bergführer-Tarif für die Steiner-Alpen*. Laibach: Section Krain, 1904.
- Blažič, Mileva Milena: Dva modela ženskega pravljničarstva na Slovenskem – pisateljice in pripovedovalke. V: *Studia mythologica Slavica*, 2016, str. 237–250.
- Bruckmüller, Ernst: Nove raziskave zgodovine avstrijskega meščanstva. V: *Zgodovinski časopis*, 1991, št. 3, str. 369–389.
- Cvirn, Janez: »Kdor te sreča, naj te sune, če ti more, v zobe plune: Dragotin Dežman in slovenstvo«. V: *Zgodovina za vse*, 2007, št. 2, str. 38–56.
- Cvirn, Janez: »Vražji Dežman kaj si storil.« V: *Slovenska kronika XIX. stoletja*. 2. del. Ljubljana: Nova revija, 2001–2003, str. 36–38.
- Cvirn, Janez: *Trdnjavski trikotnik politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)*. Maribor: Obzorja, 1997.
- Deutscher und österreichischer Alpenverein, Section Krain in Laibach, 1874 bis 1901: *Festschrift zur Feier des zwanzigjährigen Bestehens seit der Neugründung im Jahre 1881*. Laibach: Selbstverl. der Section Krain des deutschen und österreichischen Alpenvereines (Ig. V. Kleinmayr & Bamberg), 1901.
- Dežman, Jože: *Slovensko meščanstvo: od vzpona nacije do nacionalizacije (1848–1948)*. Celovec: Mohorjeva, 2008.
- Dolenc, Ervin: Turizem v slovenskih hribih in gorah. V: *Razvoj turizma v Sloveniji: Zbornik referatov*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996, str. 136–147.
- Dopsch, Heinz: *Neue Deutsche Biographie*, 22. del. Berlin: Duncker & Humboldt, 2005.
- Frankl, Ludwig August (ur.): *Anastasius Grün's gesammelte Werke*. Berlin: G. Grot'sche Verlagsbuchhandlung, 1877.
- Fremden-Verkehrs-Comite des steirischen Gebirgs-Vereines: *Steirische Wanderbücher*. Graz: Pechel, 1882.
- Fremden-Verkehrs-Comite des steirischen Gebirgs-Vereines: *Steirische Wanderbücher*. Graz: Pechel, 1887.
- Fremden-Verkehrs-Comite des steirischen Gebirgs-Vereines: *Steirische Wanderbücher*. Graz: Pechel, 1880.
- Frischauf, Johannes: *Die Sannthaler Alpen, 1837–1924*. Wien: Verlag des Verfassers, 1877.

- Frischauf, Johannes: *Die Sannthaler Alpen: mit einer Karte und einem Panorama*. Wien: Brockhausen & Bräuer, 1877.
- Frischauf, Johannes: *J. Frischauf's Gebirgsführer durch die Österreichischen Alpen und die angrenzenden Theile von Bayern, Italien und Montenegro: Östlicher Theil. 3*. Wien: Verl. d. Österr. Touristen-Club, 1883.
- Frischauf, Johannes: *J. Frischauf's Gebirgsführer. Steiermark, Kärnten, Krain und die angrenzenden Theile von Oesterreich, Salzburg, Tirol*. Graz: Leuschner & Lubensky, 1874.
- Gams, Ivan: Pojem in obseg doline v slovenski regionalni geografiji. V: *Geografski vestnik*, Ljubljana: Zveza geografskih društev Slovenije, 1994, str. 125–136.
- Gašperič, Primož; Šolar, Renata; Zorn, Matija: *Kartografski zakladi slovenskega ozemlja*. Ljubljana: Založba ZRC; Inštitu Milka Kosa, 2020
- Gašperič, Primož: Kartografske upodobitve Slovenije skozi čas. V: *Acta geographica Slovenica*, 2007, št. 2, str. 245–273.
- Geršič, Matjaž in Perko, Drago (ur.): *Rudolf Badjura – življenje in delo*. Ljubljana: Založba ZRC, 2014.
- Hacquet, Belsazar: Wie man *am zweckmäßigsten* Gebürge bereist. V: Jakob, Georg (ur.): *Leben und Werke*. München: Bergverlag Rudolf Rother, 1930, str. 209–220.
- Hintner, Alba: Berggänge an der kärntnisch-krainischen und krainisch-steirischen Länderscheide, *Laibacher Zeitung*, 4. 5. 1900, št. 102, str. 831 in *Laibacher Zeitung* od 5. 5.–15. 5. 1900, številke od 103–111.
- Hintner, Alba: *Berggänge an der kärntnisch-krainischen und krainisch-steirischen Länderscheide, Sonderausdruck aus der »Laibacher Zeitung«*. Laibach: I. Kleinmayr & Bamberg, 1900.
- Hintner, Alba: Der Geiger und Jagdloch, *Laibacher Schulzeitung*, 15. 1. 1902, št. 1, str. 2–3.
- Hintner, Alba: Frauenbergfahrten. V: Deutscher und österreichischer Alpenverein, „Section Krain“ in Laibach, 1874 bis 1901: *Festschrift zur Feier des zwanzigjährigen Bestehens seit der Neugründung im Jahre 1881*. Laibach: Selbstverl. der Section Krain des deutschen und österreichischen Alpenvereines (in Laibach: Ig. V. Kleinmayr & Bamberg), 1901, str. 73–75.
- Hintner, Florian: Ein Krainer Bergfahrt vor hundert Jahren, *Laibacher Zeitung*, 7. 10. 1896, št. 230, str. 1975.
- Holz, Eva: Plačevanje ljubljanskih mestnih uradnikov v drugi polovici 19. stoletja. V: Kos, Peter; Majce, Janez; Melik, Vasilij; Mihelič, Darja et al.: *Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem: posvetovanje ob štiridesetletnici Denarnega zavoda Slovenije, Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984*, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev, 1987, str. 43–46.

- Hormayr, Joseph von (ur): *Taschenbuch für waterländische Geschichte*. München: Franz, 1839.
- Jabornegg, Markus, Freiherr von: *Das Loibl-, Boden-, Bären- und Zellthal in den Karawanken: (ein Wink für heimische und fremde Touristen zum Besuche derselben)*. Klagenfurt: F. Kleinmayr, 1879.
- Jabornegg, Markus, Freiherr von: Die Heideriche und Alpenrosen in unseren Alpen, *Klagenfurter Zeitung*, 22. 6. 1865, št. 141, str. 561–562.
- Jabornegg, Markus, Freiherr von: Die Heideriche und Alpenrosen in unseren Alpen, *Klagenfurter Zeitung*, 23. 6. 1865, št. 142, nepaginirano.
- Jabornegg, Markus, Freiherr von: Ein neuer Pflanzenbürger Kärntens (*Epidium alpinum*), *Klagenfurter Zeitung*, 18. 6. 1886, št. 137, str. 565.
- Jabornegg, Markus, Freiherr von: *Führer für Klagenfurt und Umgebung und Aufzählung der vorzüglichsten Reise-Routen im Lande*. Klagenfurt: s. n., 1886.
- Jabornegg, Markus, Freiherr von: *Kärntnerführer: Reisehandbuch für Kärnten unter Berücksichtigung der angrenzenden Gebietstheile von Steiermark, Krain, Görz, Tirol, Salzburg*. Gera: E. Amthor, 1873.
- Jabornegg, Markus, Freiherr von: *Kärntnerführer: Reisehandbuch für Kärnten unter Berücksichtigung der angrenzenden Gebietstheile von Steiermark, Krain, Görz, Tirol, Salzburg*. Gera: E. Amthor, 1876.
- Jäger, Gustav: *Der Donatiberg bei Rohitsch in Unter – Steiermark*. Wien: M. Auer, 1867.
- Jäger, Gustav: *Touristen-Führer im Kanalthal (Kärnten): Tarbis und Raibl als Standquartiere: mit einer Karte des Kanalthals und der angrenzenden Gebiete*. Wien: Tourist, 1873.
- Jahne, Ludwig: *Eisenkappel und Umgebung, die Ostkarawanken und die Sauntaler (Steiner)-Alpen*. Darmstadt: K. P. Geutner, 1903.
- Jahne, Ludwig: *Führer durch die Karawanken*. Wien: R. Lechner, 1882.
- Jahne, Ludwig: *Karawanken Führer mit einer Wegkarte und Abbildungen*. Klagenfurt: Verlag von Jakob Heyns Buchhandlung, 1912.
- Jahne, Ludwig: *Kärntnerführer: Reisehandbuch für Kärnten unter Berücksichtigung der angrenzenden Gebietstheile von Steyermark, Krain, Görz*. Ausburg: Amthor's Verlagsbuchhandlung, 1887.
- Jahne, Ludwig: *Ost- und Mittelkarawanken, Sauntaler (Steiner) Alpen: amtlicher Führer der Sektion »Carinthia« des Oesterr. Touristen-Klubs*. Berlin: Geuters Reiseführerverlag, 1924.
- Jančič, Zlatko: Oglas naš vsakdanji. 2, Pomen časopisnega oglasa. V: *MM: media marketing*, junij 1981.

- Janša, Olga: Zgodovina turizma na Slovenskem. V: *Turistični vestnik: strokovni časopis za turizem in gostinstvo*. Ljubljana: Turistična zveza Slovenije, 1968, str. 26, 73, 115, 154, 193, 247.
- Jogan, Jernej: Flora Ljubljanskega gradu stoletja po Vossu. V: *Hladnikia*. Ljubljana: Botanična sekcija Društva Biologov Slovenije, 2013, št. 32, str. 53–66.
- Klinar, Stanko (ur.): *Valentin Stanič: prvi alpinist v Vzhodnih Alpah: ob dvestoletnici njegovih vzponov na Veliki Klek in Watzmann leta 1800*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 2000.
- Kocbek, Fran: *Savinske planine: vodnik po gorah in dolinah v Savinskih planinah*. V Št. Petru v Savinski dolini: A. Cvenkel, 1903.
- Kocbek, Fran: *Vodnik po kočah Savinjskih Alp*. V Celju: Goričar & Leskovšek, 1926.
- Kocbek, Fran, in Kos, M.: *Vodnik za Savinske planine in najbližjo okolico*. V Celju: Slovensko planinsko društvo, 1894.
- Kocutar, Stane: *Rudolf Badjura, pisec prvih slovenskih turističnih vodnikov*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2009.
- Konovšek, Tjaša; Mikša, Peter; Zorn, Matija: Od cokel do gojzarjev: gorniška obutev na Slovenskem v 19. in 20. stoletju. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 2018, št. 1/2, str. 53–64.
- Kresal, Franc: Mezde in plače na Slovenskem od novele obrtnega reda 1885 do kolektivnih pogodb 1991. V: *Prispevki za novejšo zgodovino* 1995, št. 1/2, str. 10–13.
- Kresal, Franc: Davki na Slovenskem od avstrijske davčne reforme 1896 do jugoslovanske 1928. V: *Zgodovinski časopis*, 1995, št. 3, str. 422.
- Lesti, Andreas: *Das ist doch der Gipfel. Geschichten von den Bergen der Welt*. Salzburg; München: Bergwelten Verlag bei Benevento, 2007.
- Lončar, Dragotin: *Politično življenje Slovencev (Od 4. januarja 1797 do 6. januarja 1919)*, Ljubljana: Slovenska matica, 1921, str. 26–91.
- Lovšin, Evgen (ur.): *Valentin Stanič, prvi alpinist v Vzhodnih Alpah*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 1956.
- Lovšin, Evgen: *Gorski vodniki v Julijskih Alpah*. Ljubljana: Planinska založba Slovenije, 1961.
- Melik, Vasilij: Nekaj o cenah, plačah in kulturi v predmarčni dobi. V: Kos, Peter; Majce, Janez; Melik, Vasilij; Mihelič, Darja et al.: *Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem: posvetovanje ob štiridesetletnici Denarnega zavoda Slovenije, Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev, 1987, str. 37–42.

- Meurer, Julius: *Illustrierter Führer auf den k.k. österr. Staatsbahnen für die Strecken: Salzburg-Bischofshofen und Selzthal-Bischofshofen*. Wien: Steyermühl, o. J., okoli 1887.
- Meurer, Julius: *Katechismus für Bergsteiger, Gebirgstouristen, Alpenreisende*. Leipzig: Verlagsbuchhandlung J. J. Weber, 1892.
- Mikša, Peter in Golob, Urban: *Zgodovina slovenskega alpinizma*. Ljubljana: Friko, Mikša in partnerji, 2013.
- Mikša, Peter in Gradnik, Elizabeta: *Trden kakor skala*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 2017.
- Mikša, Peter in Zorn, Matija: Nacionalno markiranje slovenskih gora pred prvo svetovno vojno. V: *Igra ustvarjalnosti: teorija in praksa urejanja prostora*. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo: Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, 2018, št. 6, str. 22–29, pridobljeno, 11. 4. 2020, <https://www.iu-cg.org/stevilka.php?vol=6&lang=si>.
- Mikša, Peter: »Da je Triglav ostal v slovenskih rokah, je največ moja zasluga«: Jakob Aljaž in njegovo planinsko delovanje v Triglavskem pogorju. V: *Zgodovinski časopis*, 2015, št. 2, str. 112–123.
- Mikša, Peter: Narodnostni boji v planinstvu na Slovenskem do 1. svetovne vojne. V: *Zgodovina za vse*. 2011, št. 2, str. 59–69.
- Mikša, Peter: Nemška ali slovenska – planinske kočje v slovenskih gorah do prve svetovne vojne, *LC tim: interni časopis skupine*, 2016, št. 6, str. 26–32.
- Mikša, Peter: Prvi raziskovalci slovenskih gora in prvi dokumentirani pristopi nanje. V: *Zgodovinski časopis*, 2013, št. 3/4, str. 390–405.
- Mikša, Peter: »Začetki reševanja v naših gorah in nastanek prve reševalne postaje,« *Friko.si*. Elektronski vir: slovenski plezalni portal, pridobljeno 20. 11. 2019 <https://www.friko.si/index.php/alpinizem/2867-zaetki-reevanja-v-naih-gorah-in-nastanek-prve-reevalne-postaje>.
- Mikša, Peter: Zapisi gora: od kratkih zabeležb v Slovincu do podrobnega opisovanja v Ilustriranem Slovincu. V: Tomišek Perovšek, Mateja (ur.): *Slovenec: političen list za slovenski narod (1873–1945): kratek pregled zgodovine ob 140-letnici njegovega izhajanja*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2013, str. 108–111.
- Mikša, Peter in Vehar, Maja: Telovadba, šport in ženske na Slovenskem: čas do 1. svetovne vojne. V: *Retrospektive: znanstvena revija za zgodovinopisje in sorodna področja*, 2018, št. 1, str. 10–38.
- Mlač, Bine (ur.): *Planinski terminološki slovar*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2002.
- Mlakar, Janko: *Iz mojega nahrbtnika*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1972.
- N. A.: Zur Geschichte der Triglau-Ersteigungen, *Blätter aus Krain*, 9. 5. 1857, št. 19, str. 73–76.

- N. A.: *Freie Stimmen*, 28. 4. 1914, št. 56, str. 3.
- N. A.: *Novice*, 16. 3. 1894. št. 11, str. 105.
- Noë, Heinrich: *Deutsches Alpenbuch: 2. Abth., Die Ostalpen, 1. Bd.: Wanderungen und Bilder in und aus Osttirol, Kärnten, Steiermark, Salzburg und Nieder-Oesterreich*. Glogau: Carl Flemming, 1885.
- Orožen, Fran: Valentin Stanič, Prvi veleturist, *Planinski Vestnik*, 1907, št. 1–4.
- Peternel, M. Mojca: Ludwig Jahne (1856–1937). V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2020, št. 1, str. 33–46.
- Peternel, M. Mojca: Planinski vodniki po slovenskem gorskem svetu od druge polovice 19. stoletja do prve svetovne vojne. V: *Kronika: časopis za krajevno zgodovino*, 2020, št. 2, str. 227–240.
- Prešern, France: Šmarna gora. V: Miha Kastelic (ur.): *Kranjska čbelica*. Ljubljana: Natisnil Jožef Blaznik, 1848.
- Rabl, Josef: *Illustrierter Führer durch Steiermark und Krain: mit besonderer Berücksichtigung der Alpengebiete von Obersteiermark und Oberkrain*. Wien; Pest; Leipzig: A. Hartleben, 1885.
- Radics, Peter: *An Oesterreichs Alpenbahnen. Ein Führer im Liede durch Oesterreichs Hochgebirgswelt*. Wien: Fromme, 1889.
- Radics, Peter: Anastasius Grün als touristischer Schriftsteller über Steiermark 1847. V: *Bergfahrten in Österreich. Einst und Jetzt 1363–1887*. Augsburg; Leipzig: Amthor'sche Verlagsbuchhandlung, 1888, str. 86–94.
- Radics, Peter: *Anastasius Grün und seine Heimath: Festschrift zum 70jährigen Jubiläum des Dichters [11. April 1876]*. Stuttgart: Cota, 1876.
- Radics, Peter: *Anastasius Grün: Verschollenes und Vergilbtes aus dessen Leben und Wirken*. Leipzig: Foltz, 1879.
- Radics, Peter: *Anastasius Grün's Lehrer und Freund. Der slovenische Dichter France Preschiren als deutscher Poet. Biographische-litterarische Studie*. Leipzig: Webel, 1882.
- Radics, Peter: Aus dem Stammbuche der Wochein, *Oesterreichische Touristenzeitung*, 1. 1. 1886, št. 1, str. 7–8.
- Radics, Peter: *Bergfahrten in Österreich. Einst und Jetzt 1363–1887*. Augsburg; Leipzig: Amthor'sche Verlagsbuchhandlung, 1888.
- Radics, Peter: Ein Katechismus für Bergsteiger aus den Tagen Kaiser Josephs, *Oesterreichische Touristenzeitung*, 1883, št. 3, str. 61–65.
- Radics, Peter: *Führer durch Krain. Die Landeshauptstadt Laibach und die schönsten Touren in Oberkrain, Innerkrain und Unterkrain für Reisende und Einheimische*. Laibach: J. Giontini, 1885.

- Radics, Peter: Herzog Rudolf IV. von Oesterreich Wintertour über den Krimler-Tauern 1363. V: *Bergfabrten in Österreich. Einst und Jetzt 1363–1887*. Augsburg; Leipzig: Amthor'sche Verlagsbuchhandlung, 1888, str. 1–8.
- Radics, Peter: Prinz Johann in der Wochein (Strategie und Touristik). V: *Bergfabrten in Österreich. Einst und Jetzt 1363–1887*. Augsburg; Leipzig: Amthor'sche Verlagsbuchhandlung, 1888, str. 64–68.
- Rajsp, Vinko: Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem. V: Kos, Peter; Majce, Janez; Melik, Vasilij; Mihelič, Darja et al.: *Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem: posvetovanje ob štiridesetletnici Denarnega zavoda Slovenije, Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev, 1987, str. 33–36.
- Razpis c. k. deželne gosposke za Kranjsko 1. 6. 1865, št. 5533. V: *Zakonik in ukazni list za vojvodstvo kranjsko*. Ljubljana: Rozalija Eger, 26. 6. 1865, str. 20–22.
- Razglas c. kr. deželne vlade za Kranjsko 20. 8. 1904, št. 13826. V: *Deželni zakonik za Vojvodino Kranjsko*. Ljubljana: A. Klein & Komp., 1. 9. 1904, str. 44–50.
- Roschnik, Rudolf: *Der Triglav: mit 17 Abbildungen, 2 Karten und 1 Umrisszeichnung*. Stuttgart; Leipzig: Deutsche Verlags-Anstalt, 1906.
- Roschnik, Rudolf: *Die österreichischen Stempel- und Gebührenvorschriften*. Wien: k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1917.
- Roschnik, Rudolf: *Führer durch die Julischen Alpen: mit fünfzehn Vollbildern, einer Rundschau, sieben Einzel und eine Übersichtskarte und mehreren Handrissen*. Klagenfurt: Joh. Heyn, 1914.
- Sabidussi, Hans: Markus Freiher von Jabornegg, *Carinthia* 2, 1910, št. 3, 4, str. 97–114.
- Santonino, Paolo: *Popotni dnevniki*. Celovec; Dunaj; Ljubljana: Mohorjeva založba, 1991.
- Scharfe, Martin: *Berg-Sucht. Eine Kulturgeschichte des frühen Alpinismus 1750–1850*. Wien; Köln; Weimar: Böhlau Verlag, 2007.
- Shaw, Trevor: *Foreign travellers in the Slovene karst: 1537–1900*. Ljubljana: ZRC SAZU, Postojna: Karst Research Institute at ZRC SAZU, 2000.
- Sima, Johann: *Im Billiehgazer Gebirge. Berg- und Thalwanderungen mit einer Uebersichtskarte von Laibach mit markierten Wegen, Verlag der Section »Krajin« des deutschen und österreichischen Alpenvereins*. Laibach: In Commission bei Ig. V. Kleimayr & Fed. Bamberg, 1892.
- Sima, Johann: Professor Wilhelm Voss, *Laibacher Schulzeitung*, 1895, str. 52–55.
- Sima, Johann: *Professor Wilhelm Voss+*. Laibach: Krainischen Landes-Lehrervereins, 1895.
- Strojin, Tone: *Dr. Henrik Tuma: slovenski alpinist, narodni prosvetitelj, politik, publicist in odvetnik*. Ljubljana: Slovenski gorniški klub Skala, 2008.

- Strojin, Tone: Zgodba okrog prvega triglavskega zavetišča na Prodih, *Planinski vestnik*, 2003, št. 3, str. 12–15.
- Šašel Kos, Marjeta: *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu*. Ljubljana: SAZU, 1986.
- Thalherr, Baron: *Fremdenführer von Cilli und Umgebung: und Wegweiser nach den Sulzbacher Alpen: mit besonderer Berücksichtigung der nahen Curorte Neuhaus, Sauerbrunn, Tüffer und Römerbad*. Cilli: Theofil Drexel, 1875.
- Thieme, Ulrich (ur.): *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*. Leipzig: Verlag von E. A. Seemann, 1908, 7. del, str. 284.
- Tuma, Henrik: *Iz mojega življenja*. Ljubljana: Naša založba, 1937.
- Tuma, Henrik: Naše planine. V: *Jadranski almanah*. Trst: Naša založba, 1924, str. 76–94.
- V. D.: Badjurova krožna pot, *Planinski vestnik*, 1975, št. 2, str. 96–98.
- Verein der Gebirgsfreunde in Steiermark: *Ausflüge im Gebiete der steierischen Alpen: 1*. Graz: Verl. des Hrsg.; 1872.
- Vodnik za Julijske Alpe in Karavanke po Gorenjskem*. Kranjska Gora; Radovljica; Kranj; Tržič: podružnice S. P. D., Tiskarna Sava v Kranju, 1913.
- Vošnjak, Josip: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica, 1905.
- Wagner, Josef, in Hartman, Vinzenz: *Der Führer durch Kärnten: ein Reisehandbuch für alle Freunde der Alpenwelt, der Sage und Geschichte, des Volkslebens, des Alterthümlichen, der Industrie, Kunst und Wissenschaft: nebst Reise- und Gebirgskarte*. Klagenfurt: J. Leon, 1861.
- Welter, D.: Aus den Julischen Alpen. V: *Der Alpenfreund*, 9. del, 1876, str. 192–226.
- Wester, Josip: *Baltazar Hacquet, prvi raziskovalec naših Alp*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 1954.
- Wurzbach, Constantin von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Wien: Universitäts-Buchdruckerei L. C. Zamarski (vormals J. P. Sollinger), 1856–1891.
- Zapp, Jürgen, in Frick, Herbert: *Karawanken-Führer, Teil1 Hochstubl, umfassend die Berge zwischen dem Kleinen Dürrengraben und dem Loibltal*. Celovec: J. Heyn, 1963.
- Žigon, Tanja: Laibacher Wochenblatt – ljubljanski tednik za korist in zabavo (1804–1810 in 1814–1818). V: *Zgodovinski časopis*, 2001, št. 1, str. 67–91.
- Žigon, Tanja: *Nemški časnik za slovenske interese – Triglav (1865–1870)*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004.
- Žigon, Tanja: *Nemško časopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Študentska založba, 2001.

Časopisni viri

- Carinthia* 2, letnik 100, št. 3, 4, str. 97–114.
Blätter aus Krain, 9. 5. 1857, št. 19, str. 73–76.
Freie Stimmen, 28. 4. 1914, št. 56, str. 3.
Ilustrirani Slovenec, 29. 8. 1926, št. 35, str. 295.
Klagenfurter Zeitung, 18. 6. 1886, št. 137, str. 565.
Klagenfurter Zeitung, 22. 6. 1865, št. 141, str. 561–562.
Klagenfurter Zeitung, 23. 6. 1865, št. 142, nepaginirano.
Klagenfurter Zeitung, 26. 5. 1872, št. 118, str. 750.
Klagenfurter Zeitung, 6. 8. 1874, št. 177, str. 1213.
Laibacher Zeitung, 31. 3. 1873, št. 73, str. 514.
Laibacher Zeitung, 7. 7. 1876, št. 153, str. 2–3.
Laibacher Zeitung, 1. 3. 1900, št. 49, str. 385.
Laibacher Zeitung, 4. 5. 1900, št. 102, str. 831.
Laibacher Zeitung, 6. 2. 1901, št. 30, str. 237–238.
Laibacher Schulzeitung, 15. 1. 1902, št. 1, str. 2–3.
Novice, 16. 3. 1894, št. 11, str. 105.
Oesterreichische Buchhändler Korespondent, 24. 5. 1884, št. 21, str. 6.
Oesterreichische Touristenzeitung, 15. 10. 1881, št. 8, str. 84.
Oesterreichische Touristenzeitung, 1. 1. 1883, št. 3, str. 61–65.
Oesterreichische Touristenzeitung, 1. 1. 1886, št. 1, str. 7–8.
Prager Zeitung, 17. 2. 1890, št. 39, str. 4.
Süddeutsche Post, 24. 12. 1871, št. 103, str. 602.
Zeitschrift des deutschen und österreichischen Alpenvereins, 1880, str. 35.
Zeitschrift des deutschen und österreichischen Alpenvereins, 1881, str. 51.

Elektronski viri

- Digitalna knjižnica Slovenije, <http://www.dlib.si/>.
Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften, <http://anno.onb.ac.at>.
Historisches Lexikon der Schweiz, <https://hls-dhs-dss.ch/de>.
 Lesti, Andreas, Männer mit Eigenschaften, *Stuttgarter Nachrichten*, 24. 3. 2014, pridobljeno 13. 5. 2020, *Stuttgarter Nachrichten*, <https://www.stuttgarter-nachrichten.de>.
 Novak, Angelo: pridobljeno 1. 12. 2019, <https://www.julische-alpen.info/die-h%C3%B6chsten-gipfel-der-julischen-alpen/triglav-2-864m>.
 Österreichischer Bibliothekenverbund, <https://search.obvsg.at>.
 Österreichisches Biographisches Lexikon, <https://www.biographien.ac.at>.

Planinska zveza Slovenije, <https://www.pzs.si>.

Planinski vestnik, http://www.planinskivestnik.com/files/File/PV_1965_02.pdf.

Schär Pfister, Suzanne in Ball, John: *Historisches Lexikon der Schweiz*, pridobljeno 3. 6. 2020, <https://hls-dhs-dss.ch/de>.

Servis italijanske nacionalne knjižnice, <https://opac.sbn.it>.

Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, <https://fran.si>.

Slovenski biografski leksikon, <http://www.slovenska-biografija.si>.

Verlag Johannes Heyn, pridobljeno 12. 1. 2020, <http://www.verlagheyne.at>.

IMENSKO KAZALO

A

- Abram, Josip 43, 64, 66, 69
 Ajlec, Kornelija 15
 Aljaž, Jakob 10
 Alpenheim, Ferdinand 86
 Amthor, Eduard Gottlieb 27, 29, 56,
 67, 69, 73, 79
 Auersperg, Anton Alexander 7, 55,
 61–62, 69, 86–87

B

- Badjura, Rudolf 25, 48, 52, 59,
 82–83, 86, 93
 Baedeker, Karl 35, 54, 82, 93
 Ball, John 53
 Bamberg, Otmar 17–18, 90
 Batagelj, Borut 9
 Baumbach, Rudolf 86
 Belar, Albin 72, 74
 Blaznik, Jožef 9
 Blažič, Milena Mileva 41
 Bleiweis, Janez 19, 35
 Bock, Emil 81
 Brinšek, Bogumil 48
 Bruckmüller, Ernst 10

C

- Chodounsky, Karel 78
 Compton, Edward Theodore 31
 Compton, Edward Harrison 31
 Cvirn, Janez 10, 70

D

- Deutlich, Jeremias → glej Kalbeck,
 Max
 Dežman, Dragotin 70
 Dežman, Jože 10
 Dežman, Karel 17, 48, 62, 70
 Dolenc, Ervin 15, 18–19

F

- Fereri Klun, Vinko 17
 Franc I. Avstrijski 60
 Frankl, Ludwig August 87
 Freyer, Heinrich 74
 Friedrich Avgust I. 9, 58
 Frischauf, Johannes 18, 23–24, 45,
 56, 73, 80, 82
 Funtek, Anton 86

G

- Gams, Ivan 13
 Gašperšič, Primož 8

Geršič, Matjaž 25
 Giontin, Olga 87
 Giontini, Janez 90–93
 Golob, Urban 39
 Gradnik, Elizabeta 17
 Grün, Anastazij → glej Auersperg,
 Anton Aleksander von

H

Hacquet, Belsazar 39, 55, 59, 74–77
 Harrison, Edward 31
 Hartman, Vinzenz 33
 Herbert, Frick 19
 Herzog, Jakob 61
 Hintner, Alba → glej Hintner,
 Albina
 Hintner, Albina 41–43, 48
 Hintner, Florian 9
 Holz, Eva 52
 Hormayr, Joseph 87

J

Jabornegg, Markus von 26–27, 29,
 31, 67, 73, 77
 Jäger, Gustav 33, 48, 51–54, 66, 70,
 82, 89
 Jahn, Karl 61
 Jahne, Ludwig 29, 31, 48, 54–55,
 63–64, 67, 79, 89, 92–93
 Jakob, Georg 74
 Jančič, Zlatko 89
 Janežič, Anton 19
 Janša, Olga 7–8, 18–19, 22, 24, 49,
 71
 Jogan, Jernej 62
 Johann Baptist Josef Fabian
 Sebastian 60
 Jurčič, Josip 19

K

Kalbeck, Max 86
 Kelbel, Lenard 61
 Kersnik, Janko 19
 Kocbek, Fran 13, 24, 57, 78, 82–84,
 86, 93
 Kocutar, Stane 25
 Konovšek, Tjaša 8
 Kos, Mihael 13, 24
 Kos, Peter 51–52, 57, 86
 Kresal, Franc 83
 Kugy, Julius 59, 64, 66

L

Labacensis, Timon 58, 86
 Levec, Fran 19
 Lončar, Dragotin 10
 Lovšin, Evgen 18, 21, 23, 39, 58, 66,
 71, 81

M

Majce, Janez 51–52
 Melik, Vasilij 51–52
 Mesar, Janez 61
 Meurer, Julius 34, 74
 Mihelič, Darja 51–52
 Mikša, Peter 6, 8–10, 15, 17–19, 23,
 39, 41, 57, 71, 84
 Mlač, Bine 13, 15
 Mlakar, Janko 41
 Moschè, Alfonz 18

N

Noë, Heinrich 34
 Novak, Angelo 8

O

Orožen, Franc 15, 17, 22–23

P

- Perko, Drago 25
 Pernat, Marko → glej Pernhart,
 Marko
 Pernhart, Marko 46
 Pernhart, Markus → glej Pernhart,
 Marko
 Peternel, Marija Mojca 6, 15, 29, 73
 Plachki, August 64
 Potočnik, Blaž 86
 Prešeren, France 9, 87

R

- Rabl, Josef 29–30, 45–47, 51
 Radics, Peter 8, 18, 35, 37–40, 46,
 48, 53–55, 59–62, 66, 69, 74–75,
 77, 79, 82, 85–88, 91, 93–94, 96
 Rajšp, Vinko 51
 Roschnik, Rudolf 33, 47–48, 56, 59,
 64–65, 67–68, 72–73, 80, 83–84,
 89, 93
 Rucker, Franz 46
 Rucker, Günter 46
 Rudolf IV. Habsburški 59

S

- Sabidussi, Hans 26
 Sambaher, Edward 87
 Santonino, Paolo 8
 Scharfe, Martin 77
 Scheidlin, August von 27, 29
 Seidl, Johan Gabriel 87
 Shaw, Trevor 9
 Sima, Janez → glej Sima, Johann
 Sima, Johann 31–32, 48, 54–55, 58–
 59, 62, 64, 66, 69, 79, 86–87, 89
 Stanič, Valentin 15, 17, 21–23, 49
 Stransky, J. 47
 Strojín, Tone 15, 18, 21, 49

Š

- Šašel Kos, Marjeta 8
 Šolar, Renata 8

T

- Tavčar, Ivan 19
 Thalherr, Baron 25
 Thieme, Ulrich 31
 Tomišek Perovšek, Mateja 19
 Tuma, Henrik 49–50

U

- Valvazor, Janez Vajkard 55
 Vehar, Maja 41
 Vesel Koseski, Jovan 59
 Vodnik, Valentin 59, 87
 Voss, Wilhelm 62, 64
 Vošnjak, Josip 50

W

- Wagner, Josef 33
 Welter, D. 29, 81
 Wester, Josip 73

Z

- Zapp, Jürgen 19
 Zoff, Alfred 46
 Zois, Žiga 9, 59, 61
 Zorn, Matija 8, 18

Ž

- Žigon, Tanja 35, 58

